BIBLIOTECA
* ACADEMIEI *
ROMÂNĂ

Ziua nu se sfârşise. O zi rece, covârşită de tristeţe şi de miresme tari. Toamna poposise prematur în oraş. Cerul avea culori de pâclă, vântul bântuia acoperişul şi era în aer o durere fără început — ca în preajma războiului sau după o grăbită evacuare a unui ţinut obscur. Pe obrajii trecătorilor zîmbetul îngheţa subit. In casă lumina scădea.

— Mereu e 'ntuneric aici, — fir'ar al dracului de bordei! făcu servitoarea măruntă, încercând să deosebească sticla de eter de tinctura de iod.

Din pat, bolnava o ajută:

— Aia mică, Veto, de pe fereastră!

Dar servitoarea se descurcase singură.

— Mulţumesc şi *merci!* spuse, imitând vorba aleasă a fetii inginerului de peste drum. Inginerul Fisch era unul din marii bogătaşi ai cartierului, pentrucă avea casă proprie şi un căţel cu fundă. Veta îşi pusese odată în gând să intre acolo, la „boeri". Dar încruntatul stăpân, cu ochelari imenşi încălecând un nas prea lung faţă de restul trupului, a refuzat-o, cu indiferenţă:

— Am „personal" suficient! — i-a spus inginerul. „Ai venit târziu!"

No 11368

Tipografia „Cartea de Aur" Str. Smârdan 4.

Veta înţelegea şi ea că nu s'a grăbit destul. Acum cară toată ziua lighene de apă caldă, fricţionează mereu bolnava şi schimbă des compresele de pe pieptul femeei, ba mai găteşte încă şi spală.

— Uff! răsuflă Veta, supărată, de n'ar fi *om*, cucoana asta, de mult m'aşi fi cărăbănit!

„Cucoana" era, însă, liniştită şi bună. Nici nu se simte prezenţa ei. Câteodată se ridică, singură, şi sprijinindu-se de câte-un scaun, îşi alege medicamentul, îşi pune muştar pe ceafă, îşi spală capul şi, cuminte, se culcă iar în pat. Când o surprinde Veta, aproape s'o podidească plânsul.

Altădată femeea se luptă, în somn, cu năluci şi tresare şi asudă şi geme uşor. Servitoarea o priveşte îngândurat, îşi face cruce şi iese din odaie în vârful degetelor. Bolnava nu cere nimănui nimic. Stă, cu ochii deschişi, întinsă pe spate, şi aşteaptă... Noaptea, când o asupresc durerile la încheeturi, suspină, singură în marea ei suferinţă trupească, şi încearcă s'adoarmă. Când o păleşte setea, se duce, cu sforţări în mers, să-şi găsească paharul cu apă. Vetii îi surâde, par'că şi-ar cere iertare pentru cine ştie ce vină imaginară. Adesea, cineva ceartă servitoarea, găsită la colţ de stradă de vorbă cu golani în vreme ce acasă bolnava aşteaptă vreun calmant. Femeea se osteneşte, cu vocea slabă:

— Lăsaţi-o, că nu-i nimic!

— Nu-i nimic! se ismeneşte omul. Aşa ai învăţat-o! Ori ce-ar face... nu-i nimic!

Veta nu poate să uite blândeţea cucoanei şi vorba ei domoală şi surâsul cu care o priveşte. Şi — mai

mult pentru bolnavă — rămâne ea aici, la calici. A primit şi de-acasă, dela văru' Matei, scrisoare: „Dacă se poartă bine jidanca, glăsuia el, de ce să mai umbli prin vecini?"

Veta îl ascultă: ştie, doar cât e de învăţat şi de umblat văru' Matei.

Munceşte mult? Da' cine se face pentru ea chezaş că 'n altă parte e mai bine? Sunt mulţi în casă? Da' la Mendl' în fundul hanului, nu sunt optsprezece inşi în cap şi o singură servitoare care mai face şi pe iubeaţa cu rubedeniile bărbăteşti ale stăpânului? Femeea stă, cu mână la bărbie, să-şi amintească. A, da! Cu Marcel, care-i în a şeasea *liceană*, în deosebi... Nu, hotărât, n'are motiv să plece.

Tot murmurând şi forfotind prin odae, după ce sfârşise cu tinctura de iod, Veta a dat de o carte poştală ilustrată, o vedere câmpenească oarecare, cu flăcăi bucălaţi şi curaţi şi cu fete mari şi în fote.

— Tiii! izbucni Veta, par'că ar fi de pe la noi! Cucoanăă, cucoanăă, de unde mai e şi poza asta?

Şi alergă spre pat, cu ilustrata.

Femeea o luă, între degetele ei uscate, şi o privi puţin.

— E dela Ficu, de-acum doui ani. A făcut o escursie cu şcoala... Mi se pare la Periş.

Servitoarea nu ştie unde-i Perişul. Crede, însă, că-i undeva, prin Dolj.

— Mi-o dai mie s'o ţiu bine, cucoană?

Bolnava îi zâmbi ca 'ntotdeauna.

— Ia-o!

Veta rânji larg:

— Mulțumesc, săru' mâna!

Și plecă.

Rămasă iar singură, cum i se întâmpla adesea, bolnava se întoarse cu gândul la escursia copilului... Venise, băiatul, asudat și îngrijorat. I se spuse că școala organiza o escursie și trebuia să aducă și el cinci lei. Cinci lei, mamă, a spus, pe jumătate alarmat de sumă, pe jumătate fericit. Ea știa bine că se apropie rata mașinii de cusut. Plătea cinci lei pe săptămână, cum se învoise. Mașina de cusut era unicul mijloc de trai al familiei. Il și vedea pe slujbașul ofticos și vecinic în haine negre și în pălărie tare cum îi svârle, inflexibil: — „Madam, nu *putem* permite nici o amânare. Luăm îndată mașina! „Firma nu așteaptă!" Femeea știa că „firma nu așteaptă". Odată i s'a luat mașina. Ea era slabă, galbenă, aproape flămândă. Se ruga de ofticos: „Până Sâmbătă vă rog să mă așteptați. Am de *predat* niște cămăși. Sâmbătă se face plata!" In vocea ei erau desperări multe. Cu mașina care ieșea din odaie — ieșea pâinea ei, a tuturor din jurul ei. Dar ofticosul n'avea încotro. A poruncit oamenilor să urce mașina în trăsură. Femeea s'a agățat de scară. Au ieșit din han toate gospodinele s'o vadă. Au ieșit și bărbații, prăfuiți, nedormiți, nemâncați, dar cu ochii avizi de spectacol. Băeți înalți și slabi, cu barba crescută sălbatec, peticiți și desculți, femei cu obraji de leșie, cu nenumărate rânduri de fuste pe ele, copii din fața cărora numai ochii se iveau, vii, — toată curtea voia să știe bine ce anume se petrece cu Esther.

Una, sosită târziu, și-a pus mâna pâlnie și a întrebat:

— A venit precupețu?

— Nu! Ăla cu mașina!

Venea, câte-odată și precupețu — neplătit și el cu săptămânile. Atunci se luau cu toții la ceartă...

Inainte de-a porni trăsura, femeea, slabă și amărâtă, încercă un efort smintit: să oprească, pur și simplu, caii.

Birjarul râse, amuzat:

— Vezi să nu-i oprești! zise și plesni din biciu. Esther căzu. Cineva o duse, mai mult pe brațe, în casă. (Era ușoară).

— Las'că nu-i nimic! îi spuse vecina, nevasta zugravului de firme, o namilă de muere cu șease fete cât tavanul de înalte și grase-butoiu. „Să se ducă bărbatu' matale mâine la Societate și să vezi că vine cu ea înapoi!"

Bărbatu'? zâmbi femeea cu tristețe... Era măritată de opt ani. Mai niciodată bărbatu' ei nu se interesa de necazurile casii. Lucra la un cabaret de noapte: chelner. Pleca de cu seară și venea a doua zi. Nu întreba de nimeni și de nimic. Femeea îngrijea de chirie, de mâncare, de copil. Fusese și după naștere, bolnavă. Unii spuneau, chiar, că *din pricina nașterii*. Își iubea copilul cu sete, cu febră. Fostă cusutoreasă de cămăși, și-a reluat repede meseria, fără preget. Din ce lucra și câștiga — plătea tot.

Dacă i-ar spune bărbatului pățania, știe bine că ar ridica din umeri și ar privi-o cu ochi egali. Băr-

batul nu află nimic. S'a dus singură, a doua zi, la Societate. A dat de un neamț bătrâior care i-a ascultat, în liniște, plângerea rostită în jargon.

— Omu' nostru — i-a răspuns el, apoi calm — nu și-a făcut decât datoria. Așa e convenția pe care ați semnat-o. Dar te văd femee necăjită și uite! — am să-ți fac un hatâr. De *astădată* îți dau mașina înapoi, dar dacă Sâmbătă nu achiți zece lei, plus costul trăsurii... Bătrânelul nu și-a terminat fraza. Esther l'a priceput.

— Sâmbătă aveți banii! Și n'o să se întâmple nici o întârziere... niciodată!

Neamțul a tăcut, obicinuit cu asemenea făgăduieli. Femeea s'a înapoiat victorioasă, cu mașina de cusut, și a reînceput lucrul, zi de zi și noapte de noapte... Au trecut doui ani deatunci și n'a mai rămas datoare. Acum — escursia.

— Cinci lei îți trebuie?

— Da! Cinci lei. Mergem și cu trenul, mamă. Până la Periș. Vine și Leibu!

Femeea se gândi la ofticosul care o va osândi Sâmbătă:

— Știai bine, madam, că firma nu așteaptă! Privi la copil. Era asudat, avea ochii întrebători și în fundul lor o flacăre.

— Bine! Iți dau să mergi și tu!

Băiatul a deschis ochii mari inundați de lacrimi. Nu de lacrimi: de bucurie. Are să meargă, în fine, în escursie. Până la Periș. Și-are să vie și Leibu, Leibu a'lui *mimă Haike,* ruda cea mai iubită a familiei... Femeea a pornit disdedimineață la domnu'

Sami, negustorul de cămăși din Bărăție. I-a cerut o comandă nouă și un avans. Omul a privit-o prin ochelarii prăfuiți.

— Când dracu' dormi dumneata, omule?!

Cusutoreasa a stăruit. Negustorul, înduplecat, i-a dat un mic avans, ridicând din umeri. Femeea a plecat, grăbită. A mai lucrat și niște scufițe familiei Fisch, de peste drum. Și-a amanetat și-un inel. Sâmbătă a plătit ofticosului rata. Părea veselă.

— Azi ești bine dispusă, madam! a observat încasatorul.

— Inchipuește-ți! i-a răspuns femeea.

Ofticosul clătină din cap.

— Eh! Bine-i să trăiești, madam!

Femeea îl privi, atent. Era străveziu. Nasul i se lungise. Sub ochi cearcănele s'au accentuat, trase cu creionul.

— Hm! da! îi răspunse, în silă.

— Uite, eu mă pregătesc.

— Nu 'nțeleg.

Ofticosul zâmbi ca în vis.

— Mă pregătesc, reluă el. Se-apropie toamna. Mie toamna mi-e rău, întotdeauna. Dar după toamna asta n'are să mai vie nimic. Mor.

Inchise geanta.

— La revedere, madam, pe Sâmbăta viitoare. Multe Sâmbete n'am să mai apuc. Mă pregătesc...

Femeea păli.

— Te-am supărat, madam. Imi pare rău. Așa se întristează și fata mea, de câte ori îi vorbesc... Știi că a trecut în a patra, săraca!... La revedere!

Femeea își aminti că l'a văzut odată, la fotograf, cu un copil de mână, o fată măruntă, palidă și speriată. Il privea cu niște ochi de miel și cu o suferință greu de reprimat.

In Sâmbăta care a urmat, s'a înfățișat un băețandru grăsun și purpuriu să încaseze rata.

— Bietu 'domn Șapira! — făcu el grăbit și profesional. A murit de trei zile. Are un copil. Nu mai mănâncă nimic, nu mai învață, nu se mai mișcă din casă. E așa simțitoare, fetița! Așa, madam, cinci lei. Mulțumesc și la revedere!

...Ficu a plecat în escursie, la Periș, de unde i-a trimis carta poștală ilustrată. S'a înapoiat încălzit și vorbăreț.

— A fost și Leibu, mamă.

Și i-a povestit, fără pauze, cum s'a desfășurat „petrecerea"... Seara se dovedea rece. Toamnă ciudată, gândi bolnava. O zi te doboară arșița — în alta îngheți ca 'n iarnă. Și revăzu figura încasatorului. Știa, săracu' de el, că i se apropia sfârșitul... Dacă s'ar fi dus undeva, la țară... Aici gândul i se întoarse spre un vis vechiu al ei și al tuturor din jurul ei: să-și întocmească o gospodărie într'un sat oarecare. Avea plămânii slăbiți. Și ochii. Prea mult a stat aplecată peste mașina de cusut. Ca fată a muncit, deasemeni, zi și noapte. Părinții i-au fost totdeauna amărâți. Au dat-o ucenică la o vârstă la care nu se renunță la păpuși și la poze. A cunoscut severitatea bătrânei „maestre" care-i croia cămășile, — un pumn de femee înnecat în grăsime. O privea întotdeauna rece.

— Știu eu ce iese din puștance d'astea! — spunea ea, gândindu-se desigur la celelalte lucrătoare, mai în etate, care soseau dimineața, albe ca varul, răgușite și somnoroase. Petreceau prin cârciumi, cu bărbați și lăutari. A surprins chiar pe domnișoara „premieră" într'o trăsură cu coșul ridicat, alăturea de-un bătrân cochet. „Maestra" s'a convins, însă, repede că fetița nevârstnică, slăbuță și harnică e altfel construită decât celelalte care au trecut prin bătrânele-i mâini, experte. Și a început s'o părăsească mai des, ușurându-i sarcinile. N'o mai trimetea, de pildă, să ducă gunoiul afară, la căruță. Ba într'o seară, când au rămas ultimele în atelier, bătrâna a chemat-o în taină în „dormitor".

— Ia spune-mi, știi tu ce-s alea, *fondante?*

Esther nu știa. Maestra râse prelung, fericită. Deschise apoi un scrin din care se simțea, puternic, miros de mușețel și scoase de acolo o pungă mototolită cu bomboane.

— Sunt dela Francezu! făcu, ea mândră. Și-i întinse o bomboană.

In timp ce fata sugea „fondanta", bătrâna dădea din cap, admirativ, și plină de-o bucurie nestăpânită o întreba mereu:

— Ei, ce zici? Așa-i că-i *fainâ?* Astea-s fondante!

Și rămânând deodată pe gânduri.

— E he! he! dela nuntă n'am mai mâncat așa ceva!

Și, aproape în șoapte, bătrâna i-a povestit că o singură dată în viață, a mai avut prilejul să înghită o „pungă plină" de fondante: în ziua nunții.

Punga a culcat-o, cu grijă, printre rufăriile inutile din scrin.

— Fondantele astea mi le-a adus Lili! Cam curvi-ştină fetiţa — nu-i vorbă! — dar are inimă bună. Ce-i al ei, e al ei!

Şi trezită din fericirea ei artificială: — Da' ce te pricepi tu, maică!

Esther îi zâmbia acum ca şi cum ar fi avut-o înaintea ochilor... Au trecut, apoi anii cu o repeziciune sălbatecă. N'a avut timpul să facă o singură poznă — una în toată viaţa ei de fată. Dela atelier acasă, de-aici la atelier. „Maestra" i-a spus odată:

— „Când ai să mori, fetiţo, şi Dumnezeu are să te întrebe ce-ai dres pe pământ, — tu ai să-i răspunzi doar atât: Cămăşi!" Şi rîdea cu gura ei ştirbă, prelung.

A venit şi sorocul măritişului. Cea mai respectată peţitoare din cartierul Văcăreşti, madam Feferkranţ, i-a spus, cu convingere:

— E un băiat aşezat! Căştigă!

Şi astfel şi-a urmat destinul. S'a măritat. ...Deafară se auzea „cântecul rătăcitorului", sbierat de actorul, încă necuprins, al mahalalei: Segaler. Era o melodie tristă şi rusească ţipată strident de acest actor burtos, în goană după angajament. Esther înlătură blocul masiv al trecutului — cum ar goni o muscă şi se duse spre fereastră, In curte, înconjurat de copii şi de femei, Segaler, înalt, obez şi nemâncat, cânta de undeva, din burtă, „cântecul rătăcitorului".

Mamă, mamăă
Uuunde eşti?
Mamă, mamăăă.

Cântând, actorul îşi ridica gulerul pardesiului, învins de vânt şi de stropi de ploaie. Cu ochii ageri de veveriţă privea când la copii, când la femei, aşteptând obolul.

Esther a deschis fereastra şi i-a aruncat un bănuţ de cinci bani. Actorul a mulţumit din cap, neîntrerupându-şi cupletul.

La sfârşit, pentrucă nimeni dintre ascultători nu imită gestul femeei, Segaler ţinu o cuvântare, repetată de sute şi mii de ori prin toate târgurile moldoveneşti pe unde poposea nevoia lui de hrană: Fraţilor şi onorate doamne, sunt un artist nenorocit, fără tată, fără mamă şi vin pe jos din America, unde am cântat înaintea Impăratului şi am fost decorat de şase ori şi era cât p'aci să mor împuşcat de-un duşman, antisemit, dar am scăpat ca prin minune. Am trei copii şi toţi sunt mici şi bolnavi! Ajutaţi pe-un evreu, pe un artist evreu, şi-am să mai repet „cântecul rătăcitorului" care e scris de mine, personal, aşa să-mi ajute Dumnezeu!

Câte o femee, mişcată de vorbăria fără pauze, a burtosului, îi întindea un cinci. El primea banii, salutând adânc:

— Merçi! Merçi!

Esther îl privea dela fereastră, zâmbind uşor. O orbise gândurile, cântecul, amintirile. Ar fi vrut să doarmă, dar ploaia o neliniştea ca o prevestire rea.

Şi rămase în pat, îmbrăcată, cu ochii mari des-

chişi ca într'un tablou expresionist. Desigur, îşi spunea, actorul ăsta, burtos şi hămesit, trebue să aibe, undeva, prin cine ştie ce periferie moldovenească, o femee... O fi fost şi el subţire şi surâzător cândva, femeea înaltă şi proaspătă... S'or fi iubit. Esther întârzie puţin asupra episodului închipuit al dragostei dintre obez şi curtezana devenită mai târziu soţie, ca toate celelalte. Ea n'a iubit niciodată. N'a experimentat decât acul de cusut, căminul şi scurta aventură a măritişului, pregătit în cele mai mici amănunte de alţii. Ba, odată a fost la un bal. Bucureştii se albise ca în poză. Bărbaţii alergau prin străzile mici înfundate în beznă şi în zăpada înaltă. Unul venise în atelier cu două bilete de favoare. Avea ochii aprinşi de bucurie. A invitat-o la bal. Seara a sosit printre cele dintâi în sala „Liedertafel". Garderobierele au primit-o bine. Se cunoşteau din cartier. „E un bal foarte select! — a spus una din ele, ridicând buza groasă spre vârful nasului. Vine şi domnul farmacist Haimsohn!" Colega a complectat-o mândră: „Vine 'n birja lui!".

Esther a fost uluită. Farmacistul Haimsohn întrecea, în importanţă, pe inginerul Fisch de astăzi. Era un bărbat subţirel şi cu aerul suferind. Se dorea „cunoscut", „admirat" şi „iubit" de obşte. De-aceia împărţea gratuit săracilor odată pe lună câte-un piramidon şi un pachetel de ceai de tei. Presida, cu multă gravitate, şedinţele secţiei filantropice a Comunităţii evreilor şi aduna ban lângă ban de pe urma mănoasei sale prăvălii vizitată îndeosebi

de prostituatele Crucii de Piatră şi de bătrânii analfabeţi de prin împrejurimi. Dădea şi consultaţii medicale cu aer detaşat de mare savant.

— Ce te doare, moşule? întreba el de pildă, pe unul din clienţi. Bătrânul se văita de şale. Farmacistul se apuca serios de lucru şi-i dizolva câteva grame de acid salicilic într'un litru de spirit alb. Impacheta apoi sticla în foiţă.

— Uite, moşule, ţine preparatul ăsta pe care ţi l'am făcut *eu!* Te freci cu el seara, la culcare. In două-trei zile eşti sănătos. Bătrânul mulţumea, cu plecăciuni, şi plătea cât îi cerea farmacistul...

Balul a început târziu. A fost invitată la dans, întâi de un cunoscut al casei, un tânăr croitor de lux şi-apoi de un mic funcţionar comercial. Nici unul, însă, n'a repetat invitaţia. Avea Esther o tristeţe în gesturi, o suferinţă în mersul ei delicat, o înfăţişare oarecum deosebită de restul fetelor, care intimida pe cavalerii serilor bucureştene. Par'că a fost în ajun... A rămas, pe scaun, până la spartul „petrecerii". S'a înapoiat acasă cu o faţă albă şi cu ochii obosiţi.

— Trebuie să fie târziu! spuse bolnava şi privi la ceas.

De undeva, dintr'o casă vecină, se auzeau sforăituri şi suspine sgomotoase. Afară toamna se vestea prin ploaie şi miros de pământ jilav.

...Au fost şi zile urâte în casa părintească. Odată (cu câtă candoare!) a venit cu un braţ de garoafe. A întâlnit obrazul tăcut şi amărât al mamei.

— Da' ce-i cu voi?

— Nimic! — i-a răspuns bătrâna.

Și după o pauză scurtă:

— Ai ceva bani?

— Nu! Mai e până Sâmbătă!

Esther primea leafa la capătul fiecărei săptămâni. Și bătrâna știa, doar, asta.

— Da' bani de garoafe ai avut?

Mustrarea era domoală. Mama întrebuințase o voce mai mult necăjită decât furioasă. Și cum Esther nu știa ce să-i răspundă, bătrâna adăogă:

— O să facem o tocană de garoafe!

...Ah! Zilele reci ale toamnelor bucureștene, în ulița lor mică și înfundată care nu figura în nici un ghid, în nici o minte de gospodar bine-hrănit... Pe dinaintea ferestrei se opreau vânzătoarele de ață și de cremă de ghete, cocoșate, știrbe și aproape-paralizate. Nu-și strigau marfa. In uliță știau că nu găsesc mușterii. Toate grăbeau spre calea Văcărești să adaste copiii de școală, cărora să le smulgă, printr'o privire cu lacrima înghețată în ochiu, bănuțul destinat covrigului lor zilnic. Treceau și gospodari din alte străzi, cu ghiozdane umplute de „mostre": erau plasatorii comerciali, niște oameni ciudați cari așteptau bucata de pâine din căldura vorbei cu care amețeau pe negustori. Păreau grăbiți, cu toatecă niciodată nu-i aștepta nimeni. Apoi gloata fără meserie, spălătoresele cu ziua, hamalii de ocazie, jucătorii de barbut, comisionarii și samsarii „pe picior". Li se spunea astfel pentru rapiditatea cu care sperau să închee vreo afacere: să cumpere, adică, dela cineva un stoc de galoși și să-i revândă,

în același local, — la altă masă, — însă altcuiva. Asemenea transacții, insul cu obrajii palizi și cu fruntea brăzdată de vechi cute le încheia odată pe lună. O săptămână avea din ce trăi. In restul timpului trăia din proecte. De ce s'au ivit acum toate figurile astea scheletice pe dinaintea ochilor ei obosiți? Desigur că seara asta, întunecată și rece, e de vină. Pe o asemenea vreme e tocmai bine să te sinucizi. Nici un regret nu va înflori în adâncuri pentru viața începută prost în primăveri cari mistifică și sfârșită în pat urât de fier și cu reumatisme obosind piciorul devenit de plumb. Totul va fi ca înainte: ploile vor reveni să înnece cartierele sărace, toamnele galbene să mai furnizeze cimitirului trei morți palizi și tineri și orașul va îmbătrâni fără să știi, ca într'o carte, o frunză păstrată din vremi. Pe dinaintea brutăriilor se opresc femei fără vârstă, în șaluri groase, însoțite de copii în ochii cărora experiențele s'au încălecat prematur. Din cârciumi răzbate vechiul cântec de harmonică, iar melancolia e și mai profundă în odaia mică. De ani de zile, femeea cunoștea aceleași seri, fie că fila calendarului sărac arăta luna florilor sau a zăpezilor abundente. Sta în pat, învinsă de boală.

La început a fost o durere, în spate. Fată subțire de oameni amărâți, n'a știut cui împărtăși ușoara suferință cuibărită undeva, în trup. Apoi, după măritiș, cutele din obraz s'au adâncit, ochii au căpătat o expresie mai blândă (ca a câinilor bătuți) și durerea s'a făcut mai vie. Bărbatul, scund, roșcovan și simplu, își împărțea viața între cabaretul

de noapte, unde servea, și cârciuma din calea Văcărești, unde poposea spre dimineață, un popor întreg de nocturni — casieri de cinematografe, vânzători de alune, actori și actrițe de-ai teatrului evreesc. Aici își făcea veacul mâncând mititei cu usturoi și bând abundent vinul tare, adus mereu proaspăt din pivniță. Acasă venea numai să doarmă. Intâlnea, în prag lăptăreasa care ieșea deobiceiu cu ochii umezi. Odată, o singură dată, a oprit-o și a întrebat-o de ce plânge? Țăranca a ridicat din umeri, și-a șters lacrima și i-a răspuns gros: — „Ia! Mă uit și eu la femeea dumitale!" Dar omul n'a priceput nimic. A intrat, ca întotdeauna, în odaie, și-a scos hainele, s'a băgat sub plapumă și a adormit odată cu lăsarea capului pe pernă. El nu putea pricepe că nevastă-sa a închis în trup o durere care crește zi cu zi și ceas cu ceas. Din fundul târgului polonez de unde venise, lăsând acasă bătrâni gravi, bărboși și în caftan și femei evlavioase și simple, nu adusese în cel dintâi orășel moldovenesc în care poposise, putința de înțelegere a suferinții altora. Pătrunderea adâncă a vieții, care făcea fala neamului lui de învățați, îi era cu totul străină. Viața se reducea pentru el la barul de noapte și la patul conjugal. Mic băiat de cârciumă, își consumase idealul între mesele clienților, samsari de grâne, negustori ambulanți de săpun și beți cum se cade, cum se află pletoră prin meleagurile autohtone. Chiar foamea nu i-a rafinat temperamentul. O îndurase, cu simplitate, lipsit de orice filosofie și de orice dramă. Când avea ce, —

mânca! Iar de n'avea, — se culca flămând, dar fără nici o complicație interioară. A întâlnit femeea la o vârstă destul de coaptă. Și s'a însurat. Atât. Dimineața era pentru dânsul o vreme bună pentru somn. Venea dela cârciumă, se întindea în pat și adormea. Era destul. Altădată intra clătinându-se, cerea ligheanul și vomita lung și greu. (Băutura fusese prea multă și prea tare). Omul îndeplinea ritualul fără nici o părere de rău. După ce sfârșea, se întindea pe canapea și adormea ceva mai anevoe. In asemenea dimineți nu i se putea vorbi despre nimic. Esther îl privea cu ochii ei mari și nedumeriți de vită blajină și înțelegătoare și pornea să facă datorii noui la băcan, la precupeți, la vecini. A doua zi, ca și când nimic deosebit nu s'a întâmplat, bărbatul pleca la barul lui de noapte să servească iar bătrâni cheflii și fete de oraș capricioase și altele de cât nevasta lui palidă, bolnavă și tăcută, din ce în ce mai tăcută...

In casă mai trăia și mama Estherei, o bătrână diformată de vârstă. Sta ceasuri întregi împietrită într'un jilț vechiu și lucra la ciorap. Era o femee necăjită, cu obrazul lat și puțin însemnat de vărsat. Purta în multele buzunare ale rochiilor ei (friguroasă, se îmbrăca gros) câte o batistă roșie, uriașă, și mirosind a gutuie. O scotea des pentru ași șterge ochii plânși. Pe dinaintea chipului ei obosit treceau vedenii rele și o întristau. Refugiul la batistă era aproape singura operație nouă, în afară de confecționarea ciorapilor. Ochii ei șterși vedeau bine și mereu aceiași întâmplare: sosirea, în căruță, în-

tins cu picioarele înainte, a bărbatului ei, ucis la o vârstă tânără, de niște tovarăși de negoț, tâlhari. Plecase în ajun, vesel și curat, să cumpere marfă dintr'un târg din apropiere. Își sărutase nevasta și cei cinci copii, mărunți, triști și neștiutori.

Se petreceau, asemenea plecări, des.

Negoțul, pe vremea ei, nu se făcea numai la tejghea. Și iscusința lui Mordhe era vestită. De câte ori pleca la drum, nevasta știa că va fi belșug în casă. Numai copiii, mici cât bețele de chibrituri, păstrau în tăcerea lor, o tristețe adâncă.

Pe drum, așa i se povestise, tovarășii tâlhari l'au legat burduf, l'au jefuit de galbenii pe care îi purta asupra-i și l'au svârlit din diligență. L'au svârlit, numai, pretindeau ei, — dar omul era, de sigur, șubred, pentru că a murit din căzătură. Văduvă, femeea trăia cum și din ce putea. Până s'a măritat Esther. Din clipa în care fata, subțirica făptură din casa cea tristă, și-a luat bărbat, — femeea s'a mutat la ea, — firesc. Aici a văzut, cu ochii ei vecinic podidiți de lacrimi, cum fata se aplecă mereu asupra mașinii de cusut pentru a izbuti să-și întreție casa, cum cearcâne grele înconjurau din ce în ce mai mult pleoapele obosite, cum boala se adâncea mereu în trupul sărac. De ceilalți copii n'avea bucurii mari. A doua fată s'a măritat cu un negustor de haine vechi din strada Lazăr: închisă toată viața în casă, nu cunoștea alt aspect al existenții decât spectacolul celor patru pereți, mereu identici, ai bucătăriei. Unul dintre băieți, Moriț, cel mai mare, ajunsese calfă la un atelier de tapițerie. Dar avea o slăbiciune organică, o oboseală cumplită în trup, o împietrire par'că, a voinții, care îl osândeau la o visare perpetuă. — „N'are să ajungă om niciodată!" își spunea bătrâna. Cât despre celălalt fecior — Paul — bătrâna nu putea pricepe de loc de ce are atât de dese accese de epilepsie. Bătrâna atribuia boala nevestei copilului ei, cu ura persoanelor simple. „Numai bestia aia îi face zile fripte și-l bagă 'n mormânt!" spunea dânsa, cu și fără prilej. Paul era băiat de prăvălie. Negru și păros și sentimental, aducea în casă parfumul unei epoci stinse: a parcurilor urbane, cu fete ocolind aleele tomnatice, cu romanțe îngropate în frunze, șoptind povești la fiecare atingere. Boala i s'a ivit într'o împrejurare curioasă: se dusese pare-se să vorbească, pentru întâia oară, la telefon.

— „Și deodată — mărturisise el — am simțit un sdruncin la inimă, sau la cap și nu mai știu ce s'a 'ntâmplat".

Al cincilea băiat, Rubin, era un stricat, după părerea tuturor. Își petrecea tot timpul cu femei. Cu una s'a înhăitat, chiar. „Au făcut, spunea bătrâna, casă împreună". Meseriaș amărât, dar mereu surâzător, Rubin lucră puțin și jucă mult „în table" la ceainăria cea mai selectă a cartierului.

Nicăiri aiurea nu se putuse aciua femeea. Aici la Esther, se simțea mai bine. Aici avea unde să-și culce capul, amintirile, tristețile și spaimele ei, multe...

Esther se gândi la copil. Ficu avea ochii anormal măriți. Și mereu și-i afundă în cărți. Nu-și ridica

privirea obosită de cât spre a contempla imaginea mumii, mereu mai galbenă, mai sfârșită.

Odată a întrebat-o:

— De ce lucrezi și noaptea, mamă?

Femeea a surâs, a oftat și l'a mângâiat pe obraji.

— Da' de unde știi că lucrez și noaptea?

— Am văzut.

Femeea îl liniști:

— „Nu-i nimic!"

Și-apoi, cu resemnare:

— „Ce să fac? Trebuie!

— De ce trebuie?

— Pentrucă suntem săraci!

— Da' tata?

— Ei, tata, lucrează și el!... Da' *n'ajunge*!

— N'ajunge?

Copilul se minuna și nu înțelegea.

— Mamă, i-a spus el odată, te rog eu să nu mai lucrezi!

Dar femeea surâse, cu ochii înlăcrimați. Ea știa că altfel nu se poate. Dacă n'ar întârzia noapte după noapte asupra mașinii de cusut — n'ar putea plăti chiria. Și ratele, ratele astea care o chinuiau, ori de câte ori încercă să-și adoarmă durerile, — care o țineau trează, mereu trează. Sâmbătă trebuie să achite mașina de cusut; la 15 ale lunii plătește lemnele; la 20 datoria băcanului...

Bărbatul habar n'avea de toate astea. Băgase de seamă, doar, că femeea slăbea. O auzise, chiar, de câteva ori, văitându-se ușor și numai pentru dânsa:

„Aaau! Aaaau". Somnoros și amețit puțin de vin, o întrebă:

— Ce-i?

Femeea d'abea putu răspunde:

— „Nimic!" Și bărbatul a adormit iar, simplu și liniștit. Numai copilul auzea, vedea, prindea totul. De câte ori medicul cartierului cerea lămuriri femeei asupra boalei — copilul știa să i le dea, cu aierul lui precoce și gânditor.

Și în seara asta, Esther simțea că nu va putea dormi. O înnecă plânsul: pentru tot ce a fost, pentru tot ce este și nu va mai fi. I se făcu milă de soarta ei. Se vedea mereu legată de mașina de cusut, de copil... Tușii greu, ascuțit.

Veta se ivi, nepieptănată și adormită.

— Ce-ai, cucoană?

— Nimic! Am tușit în vis!

II

— Bună ziua, copii! spuse doctorul Sternbaum, intrând cu pasul lui mărunt în odaie.

Pitic, bălan şi torturat de o neurastenie veche, medicul se iniţiase de curând în arta auto-stăpânirii, la modă în multe centre străine, şi-şi impunea, deci, cu sau fără prilej, o bucurie generoasă în faţa tuturor aspectelor vieţii. „Copiii" erau, aşa dar, pentru dânsul şi babele şi moşnegii şi bărbaţii solizi cu mustăţi stufoase sau cu bărbi serioase. Fusese din totdeauna chinuit şi încăpăţânat. A învăţat, umblând peticit, şi s'a pomenit medic, fără nici o leţcaie, însă, în buzunar şi, mai ales, fără nici o perspectivă de chivernisire în viitor. S'a însurat cu fata unui mic prăvăliaş din Calea Văcăreşti şi a izbutit să-şi deschidă un „cabinet". Când a devenit tată şi greutăţile vieţii s'au agravat, doctorul Sternbaum s'a pomenit în vecinic război cu buza superioară, pe care o muşcà necontenit. Nu mai lucrà nimic. De dimineaţă până seară târziu aştepta clienţii care nu se prea îndesau în ante-camera medicului. Dacă nimerea la el vreun funcţionar comercial mai subţire din cartier — doctorul se simţea fericit.

— Ei, ce mai ala-bala, copii? se adresă el la plural noului intrat, ca și când l'ar fi cunoscut de mult. Dar înainte de a-i face spălătura anti-blenoragică, sau de a-i asculta inima — se pomenea cu servitoarea, murdară și agresivă inundând cu persoana ei grasă cabinetul.

— Dom'le Doctor, o zâs cucoana să-i dai un leu că brutarul nu mai dă pe datorie!

Medicul încercà s'o liniștească.

— Taci! Nu mai face glume d'astea! Viu eu îndată dincolo.

Dar servitoarea stăruia:

— Dom'le Doctor, o zâs cucoana că se otrăvește de necazuri, că-i pân'aici sătulă de câte rabdă! și femeea face un semn cu mâna la gât.

Doctorul, continuând să pară calm, clipea din ochiu clientului.

— Astea's *părțile* nevestii mele!

Și brusc furios către servitoare:

— Eși!

D'abea închisă ușa în urma femeei — cineva bătu, sgomotos.

— Așteptați, vă rog, la rând! — strigà medicul. Sunt la consultație!

— N'așteptat de loc! răspunse de dincolo un glas ferm. Aici e Jean, cu pâinea! Deschide.

Medicul încuiase ușa. Era palid.

— Așteptați v'am spus! Sunt la consultație!

— Poți să fi și 'n...

Urmà o înjurătură și o opintire în ușa șubredă.

Medicul deschidea. Își compunea, iar, o figură veselă.

— Ce-i copii? Ce's glumele astea?

— Nu's glume, dom'le!

Brutarul cerea leul, doctorul îl lua de talie, zâmbind dulce și-l ducea dincolo spre a-l convinge să treacă a doua zi. Revenea, asudat și mimând aceiași veselie, la client.

— N'a fost nimic! Poftiți, vă rog!

Clientul nu se mai înapoia niciodată la doctorul Sternbaum. Și-așa a rămas izolat în cartier și cu o neurastenie îndărătnică: își mușca buza, încărunțea, slăbea și devenea par'că din zi în zi mai mărunt. La colțul străzii Olteni cabinetul doctorului Șteinberg propășea văzând cu ochii. De cu dimineața se adunau în fața porții clienții. Unii veneau, chiar, cu trăsura să-l transporte repede la patul unei lehuze sau al unui muribund.

Doctorul Șternbaum se plimba adesea pe strada Olteni, neavând cum întrebuința timpul. Era nervos, obosit, amețit de grija datoriilor. Și mereu vedea afluență la Șteinberg.

— De ce dracu' or fi venind toți ăștia numai aici? se întrebà el fără a găsi o esplicație mulțumitoare.

Doctorul Șteinberg era un bătrânel chel, afon și puțin trăznit. Lua pe bolnav repede și-l intimida.

Se răspândise vestea, în cartier, că un mare rabin din Polonia i-a încredințat formula unui jurământ pe care îl rostea întotdeauna în gând înainte de a examina bolnavul. Jurământul era miraculos: agonizanții reveneau subit la viață. Auzise și doctorul Șternbaum.

baum de această credință a mahalalei dar nu putea să-și imagineze că un asemenea svon era suficient să aducă lume în cabinetul medicului. Și continua să-și muște buza, să se simtă învins și să-și plece capul ca un animal rănit... De câtva timp i-a revenit un prieten din Berlin, un medic instruit și pretențios, care l'a găsit „într'o stare proastă" — cum s'a exprimat el profesional.

— Habar n'ai de progresele care s'au făcut acum în medicină! In bolile psihice, mai ales! îi spunea prietenul întors din Berlin. Uite, de pildă, oboseala ta nervoasă! Știi cum o tratezi? Cu bromură? Cu pasiflorină? Cu siropuri? Da' de unde! O tratezi, pur și simplu, cu indiferență! Faci zilnic un act de voință. Îți zâmbești ție însuți și-ți spui, cu pumnii încordați: —„Sunt sănătos! Mi-e bine! Mi-e foarte bine!" Rezultatul? Intr'adevăr, — devii sănătos! Ți-e bine! Ți-e foarte bine!

Doctorul Sternbaum își amintea și el de experiențele făcute în Facultate, când se pasionase pentru problemele acestea psihologice. Și a încercat să aplice sistemul. Dar tocmai când își zâmbea și-și spunea că se simte bine, — pica proprietarul alarmat că nu i se plătea chiria și hătărât să facă scandal.

— Ești copil! îi spunea cu aierul satisfăcut doctorul. Ești copil dacă-ți închipuiești că n'ai să primești dreptul dumitale!

— Da' nu-mi închipui deloc, răspundea omul, jignit de liniștea pe care o iradia persoana medicului rău-platnic. Văd că nu-mi plătești, chiar, asta văd!

Doctorul încerca să-l convingă. Proprietarul i-o retează scurt și plecă trântind ușa.

— Am să te dau afară!

Rămas singur, doctorul Șternbaum se străduia din răsputeri să-și recapete calmul, să-și rearboreze pe buze zâmbetul și să-și spuie cu pumnii încordați — mi-e bine!

Totuși, — nu despera. Spunea și nevestei, o persoană slabă și pornită pe harță, că nimic nu vindecă mai sigur ca auto-sugestia.

— Nu numai bolile, — dar și stările sufletești apăsătoare le poți înlătura printr'un puternic act de voință. Când îți impui — scapi de toate nevoile! Totul e chestie de voință!

— Atunci de ce nu vrei și tu să scapi de taxa copilului? Iar l'a trimis acasă!

Doctorul rămânea pe gânduri. I se trimitea mereu copilul acasă.

— Ți-a venit și o hârtie dela Primărie! Ai rămas în urmă cu prestația!

Doctorul Șternbaum plecă amărât să rătăcească, iar, pe strada Olteni și să privească, nedumerit, în curtea celuilalt medic, norocos. Dar nu renunța la „sistemul berlinez". Umblând așa, mereu surâzător și ignorându-și neurastenia, doctorul Șternbaum s'a pomenit față în față cu negustorul de antichități Albert Zwabel, un bărbat masiv, mustăcios și cu cioc, vestit pentru „candreala" lui fără leac. Zwabel vindea, moștenind meseria părintelui său, covoare vechi, bijuterii rare, stampe, mânere de bastoane, cutii de chilimbar, țigarete, pergamente, statuete și tot felul

de minunății. Avea casă proprie — ceea ce impunea respectul golanilor din cartier — și era președintele templului „Baron de Hirsch". Zwabel vorbea vecinic tare și era vecinic înfuriat. Zilnic, sau chiar, de câteva ori pe zi avea motive de adâncă indignare: ba că nu i s'a stropit grădinița; ba că i s'a furat un nasture istoric din colecția albastră; ba că secretarul comitetului templului a spus soției casierului, că el, Albert Zwabel, e cam nebun și ar trebui înlocuit cu Goldschlimberg, care este un om așezat și cuviincios. Zwabel nu poate tolera asemenea comploturi. De-aceia convoca aproape în fiecare seară comitetul și se răfuia cu membri intimidați de vocea lui sonoră și de abundența vorbii lui de nimeni întrecută. In lipsă, toți își băteau joc de maniile lui. Când se aflau, însă, în fața ciocului său nervos — nimeni nu-i eșea din voie.

— Mă, să nu mă iei, cu „ce-i cu voi copii", că te arzi! — l-a întâmpinat, în gura mare, Zwabel.

Doctorul Șternbaum păli.

— Am auzit că merge cam greu! — mai spuse Zwabel.

Doctorul voi să nege, dar Zwabel nu-l lăsă să articuleze un cuvânt.

— Taci! Știu că ești un calic și-un nenorocit care n'ai nici după ce bea apă! Taci! D'aia am vorbit cu *comitetul* și te-am numit medic la noi, la societate. Ai optzeci de lei pe lună. Zilele astea primești adresă. Acu' să te văd cum ai să te porți cu Zwabel. Par'că nu știu că și dumneata spui că-s nebun! Da eu mă c... pe toți! La revere, doctore.

Și-i întinse o mână grea și caldă.

De când cu noua slujbă de medic al societății „Iubirea aproapelui" — doctorul Șternbaum vizita des familia chelnerului, întârziind mult la căpătâiul Estherei. Cei optzeci de lei lunar mai aduceau și alți bani, dați voluntar de către diferiți clienți care îi prețuiau zelul.

— Bună ziua, copii! — repetă el urarea. Ce s'a mai petrecut de eri p'aici?

Găsi, lângă bolnavă, pe bătrâna-i mamă, Leia, cu ochii roșii — de nesomn? de plâns? se întrebă doctorul — și pe copil, serios, liniștit, puțin încruntat.

— Toată noaptea a durut-o spatele, dom'le doctor, spuse bătrâna. Și-acum o doare.

Esther privea, cu buza strâmbată într'o ușoară grimasă, când la bătrână, când la copil.

— Zi, te doare spetele? întrebă doctorul, surîzând.

Bolnava încuviință din cap.

— Te doare pentrucă nu-ți alungi gândul! spuse el, simplu.

Uite: privește fix în colțul ăsta — arătă cu degetul mic un punct al peretului proaspăt văruit — și spune-ți cu pumnii încordați: nu mă mai doare!... Ei, așa-i că nu te mai doare?

Bătrâna interveni rece:

— Ba o doare!

Doctorul o privi, protector.

— Dumneata nu înțelegi că eu aplic acum o metodă nouă! La Berlin e uzitată de toate somitățile medicale! Voința, copii! Voința-i ceva grozav!

Şi, întorcându-se cu puţinătatea trupului său, către bolnavă:

— Madam Esther, te vizitez de mult timp — sau, ca să mă exprim în mod ştiinţific, de-un timp suficient spre a-mi da seama exact de natura suferinţei dumitale. Te rog să faci o sforţare. Spune-ţi cu hotărâre:

— Nu mă mai doare! Aşa, copii. Ei, — ce zici?

Bolnava tăcea.

Doctorul stărui:

— Spune-ţi: nu mă mai doare! Aşa-i că nu te mai doare!

— Ba o doare! — interveni, iar, bătrâna.

Doctorul o fulgeră cu ochii.

— Dacă dumneata te amesteci şi-i sugerezi bolnavei durerea.

— Aaaaau! gemu slab Esther.

— Vezi? — făcu doctorul triumfător. Nu ţi-am spus eu? *Dumneata* i-ai sugerat durerea!

Bătrâna nu prea înţelegea vorba medicului. Işi dădea seama, însă, că e pe un drum greşit. Ficu se apropie, tiptil, de pat.

— Te doare tare, mamă?

Bolnava îi mângâie mâna.

— Nu, puiule, nu mă mai doare!

Doctorul tresări.

— Aşa, copii! — izbucni el. Nu te mai doare, desigur că nu te mai doare! Totul e chestie de voinţă! Cu bine, copii! Din uşă mai dădu un sfat bolnavei:

— Adună-ţi, voinţa. Repete-ţi mereu: nu mă mai doare! Au revoir, copii!

Bătrâna l-a privit, cu o mirare în care era şi puţin năduf. Esther se văita, încet. Mama ei îi luă mâna: era uscată şi rece. Ii trecu palma peste fruntea înfierbântată:

— Ai călduri, Esther, spuse, şi fu imediat cuprinsă de panică.

— Să-l chemăm pe Şteinberg! adaose, apoi, vorbind ca pentru sine. Se gândi. Şteinberg nu era medicul societăţii. Va trebui să-l plătească.

Ficule, rămâi tu lângă mama până mă 'ntorc eu! Viu repede.

Trecu în odaia cealaltă. Deschise garderobul şi scoase de-acolo un şal gros de lână roşie; un dar de mai de mult al lui Moriţ. Il făcu pachet şi coborâ repede scara. Intră jos la madam Sura, negustoreasă de gâşte, fulgi şi de tot ce se mai poate vinde. Madam Sura era slabă, sasie, vecinic ciufulită şi ocupată.

— Ce vrei, vecino, ce mai vrei? — o întâmpina ea, plictisită. Tocmai aflase că unul din flăcăii ei — nişte haimanale vestite în cartier — a bătut crunt, la chef, pe cârciumar şi se află arestat la secţie.

— Mai încet, madam Sură. Am şalul ăsta. Trebuie să-l chem pe Şteinberg. Iar o doare spetele.

— Bine, bine! spuse femeea. Amanet? Sau de vânzare?

— Am nevoie de trei lei! Mâine ţi-i aduc înapoi!

— Ai să aduci trei şi douăzeci. Na! Da' să ştii

că dacă n'aduci mâine gologanii — vând șalu! Și nu știu dacă iau pe el trei lei.

Bătrâna s'a întors acasă cu doctorul Șteinberg. Urcând scara, medicul își astupase nările nasului.

— Ce mizerie!

A examinat-o rapid pe Esther și a întrebat, indiferent:

— Cine a căutat-o pân' acu?

— Doctorul Șternbaum! răspunse bătrâna. E dela Societate!

Șteinberg zâmbi.

— Sigur că-i la Societate! In altă parte nu-l primește nimeni.

Și-apoi către bolnavă:

— Analiza sângelui ai făcut mata, femee?

Esther dădu, negativ din cap.

— Ai să faci analiza sângelui! Pân'atunci, nu mă pot pronunța. Mai frecționați-o! Am să-i dau și puțină chinină. Da' tu cine ești? se adresă copilului.

— Fiul bolnavei! răspunse Leia.

Doctorul îi trecu mâna, distrat prin păr.

— Inveți la școală?

— Da! răspunse copilul. Și tăcu mai departe cu ochii în pământ.

Părăsind odaia, doctorul se scuză.

— Mă iertați că nu mai stau! Sunt foarte grăbit!

A doua zi analiza sângelui nu putu dovedi nimic doctorului Șteinberg. I se aduse hârtia acasă.

— Ar fi bine să-l chemați pe Știomer! — a sfătuit el pe bătrâna care d'abea mai putea răsufla.

Alergase, și, deși toamnă, era plină de sudoare.

— Știomer e un băiat foarte priceput! — adaogă medicul grăbit. S'a întors dela Paris, unde a făcut studii speciale.

Bătrâna a plecat deadreptul la tânărul medic care devenise de curând la modă în cartier.

Esther fu examinată, lung și cu răbdare. Doctorul Știomer era un bărbat scund, masiv și cu ochiul ager. A făcut ani de zile spitalul la Paris, și se bucura de faima unui medic corect. Era obsedat, însă, de sifilisul pe care îl presupunea existent la fiecare bolnav.

— Să vă spun drept, mărturisi el, în anii 1903, 1904 și 1905 am văzut atâtea cazuri ciudate de sifilis încât nu cred să existe în lume și altă boală. Toate bolile sunt de fapt una și aceiași: sifilisul, manifestat, bine 'nțeles, în forme cât mai variate! Azi, în 1908, sunt convins că nu există altă boală!

Colegii îl cunoșteau și nu-l contraziceau. Toți prețuiau meșteșugul lui doctoricesc și mai cu seamă râvna cu care examina pe suferinzi și voința lui înfocată de a-i tămădui. Sta ceasuri întregi cu fiecare client. Ii cerceta ereditatea, viața, netehnele.

— Desigur! spuse el femeei. Desigur: trebuie să fie un sifilis! Ași putea să-l văd pe bărbatu' doamnei?

Șoifer dormea. Venise în plină dimineață, foarte amețit, lăsase câțiva lei pe mesuță și acum sforăia, adânc.

Fu trezit. Se frecă, nemulțumit, la ochi. Doctorul Știomer îl luă deoprte.

— Să vorbim aici, între patru ochi, ca oameni întregi.

Chelnerul privea, cu ochii lui egali, la medic şi nu pricepea nimic.

— Spune-mi, te rog, continuă Ştromer, dumneata ai fost vreodată bolnav?

— Da! Am răcit odată la baie!

Doctorul înţelese că trebuie să i-o spuie dela obraz.

— Mi se pare că ţi-ai îmbolnăvit soţia. Are sifilis.

Dar Şoifer îl privea cu aceiaşi ochi fără nici o scântee.

— Nuuu! spuse el. Eu n'am nimic!

Doctorul Ştromer îl examină. Nu găsi nici o urmă a bolii.

— Poate că te-ai tratat în ascuns? îl mai întrebă el.

Şoifer dădu, liniştit din cap în semn că nu s'a căutat niciodată.

Revenind la bolnavă, decise:

— Tot *mercurul* o scapă!

Venea zilnic, o examina amănunţit, şi — foarte des — îi făcea câte-o injecţie cu mercur.

Dar bolnava slăbea şi se văita necontenit de dureri de cap, de greaţă şi de oboseală. Şira spinării o chinuia deasemenea, în nopţile lungi de iarnă. Din când în când se întâmpla prin casă şi doctorul Şternbaum. Intra, timid şi speriat, muşcându-şi buza şi întrebă, pe şoptite: — A plecat Ştromer? Evita întâlnirea cu tânărul reputat în cartier. Când i se răspundea pe plac, se aşeza pe scaun. El se socotea de multă vreme ca un fel de rubedenie. Era singura familie în care avea bolnavi mai mulţi şi

mai necăjiţi. Cum şi el se simţea nefericit — privea cu ochiu tolerant pe toţi ai casii.

— Ce face copilu? întreba pe bătrâna.

— Il cam doare burta, nu ştiu ce o fi având?

Doctorul Şternbaum aştepta pe băiat, îl examina şi-i prescria câte un vag laxativ... De Esther nu se interesa, jignit puţin de înlocuirea lui cu Ştromer.

— Nu cred să-i facă bine *mercurul*, a îndrăznit el odată.

Leia sări de pe scaun.

— Aşa zic şi eu! A slăbit-o şi mai rău!

— N'ar strica s'o vadă un profesor. Leontescu, să zicem.

A doua zi Esther s'a dus, singură, la spital la ora lui Leontescu. S'a înapoiat frântă şi plânsă.

— Ce-ai mamă, ce-ai? o întrebă, alarmat copilul.

O înconjurară toţi ai casii: bătrâna-i mamă, fraţii, Veta... Bărbatul dormea.

— Ce să am, dragă? răspunse femeea. M'a căutat Leontescu.

Se întinse în pat. Era albă şi transparentă ca un chip zugrăvit pe sticlă.

— Mă doare înăuntru, aici, nu ştiu ce-i! şi arăta spre stomac şi spre rinichi.

Spre seară a sosit Ştromer. A aflat de consultaţia dată bolnavei de către profesor.

— Nu la Leontescu trebuia să te duci mata! — a spus el. Dacă te-ai hotărât să.mai asculţi sfatul cuiva — trebuia să-l chemi pe Gruescu! E un savant.

Bolnava se îmbrăcă a doua zi de dimineaţă să pornească la Gruescu, la spital. Dar dureri mari o

reţinură în pat. Leia a plecat, grăbită, spre madam Sura.

— Uite ce te rog! — i-a spus. Ia inelele astea. Dă-mi douăzeci de lei. Ii e foarte rău, săraca!... Se prăpădeşte.

Femeea a privit atent inelele.

— Cu ăsta n'am ce face! — şi-i înapoiă unul imens, cu o piatră de safir. Iţi dau numai cincisprezece lei.

— Am nevoie de douăzeci, crede-mă!

Sura fu înduplecată. Bătrâna se întoarse acasă, cu Gruescu.

Profesorul era un om cărunt, grăsun şi foarte blând. Ascultase, aprobând, lămuririle bătrânei. In tinereţe luase parte, cu multă bravură, la mişcările antisemite. Păstra de pe atunci puţină ironie pentru vorba, câteodată lungită, a evreilor. Dar casa asta în care se simţea brutal mirosul eterului şi al nevoilor; bătrâna asta aproape sufocată care l-a implorat să vie „îndată, momentan" la fiică-sa, bolnavă şi, mai ales, uitătura tristă şi tăcută a copilului l-au mişcat.

— Câţi locuiţi aici? — a întrebat el pe Leia.

— Deocamdată cinci-şease persoane, — dar mai aşteptăm pe cineva!

Profesorul privi la pereţi. Umezi! — gândi el. Odăile erau strâmte şi numai două. Intunecoase, prea întunecoase. Revenind la bolnavă:

— Ei, şi-acu' te doare spatele, — aşa-i? o întrebă, moale.

— Spatele, capul, toată şira spinării! — preciză Esther.

Profesorul rugă bolnava să coboare şi să rămâie puţin în picioare. Se depărtă de ea câţiva paşi şi-i privi bustul.

— Aşa! Acu' poţi să te culci iar!

Şi către bătrână:

— Să nu i se mai facă injecţii! Să nu i se mai administreze nimic. O punem, toată, în ghips.

— In ghips? — întrebă Leia.

— Da! In ghips! Are să stea aşa culcată, pe spate, câteva zile.

Veni a doua zi. Doctorul Ştromer, îl aştepta. Au şoptit amândoi câtva timp. Apoi au vorbit tare, în franţuzeşte. Ştromer păru convins.

— Bine, spuse el, foarte bine!

Bolnava fu pusă în ghips. Invelişul alb îi acoperi spatele şi pieptul. Rămase întinsă cu ochii la tavan, tăcută şi cu gura strâmbată puţin.

Profesorul glumi cu băiatul, împietrit lângă uşe.

— Ca mâine ai o mamă voinică şi vie!

Copilul surîse.

— Acu' stă puţin aşa... Se odihneşte. Mâine la fel şi poimâine poate că-i scoatem ghipsul!

Copilul păstra mereu masca lui tragică.

— Să nu te sperii, de loc! Uite, doctorul Ştromer, care-i al dumneavoastră, al casii, are să vie zilnic s'o vadă. Aşa-i, doctore?

— Desigur! se grăbi Ştromer să încuviinţeze pe magistru. Am să viu zilnic.

Copilul îşi lăsase capul în piept.

— Cu bine! — spuse profesorul și plecă, după ce refuzase banii bătrânei.

— Domnu' Profesor, vă rog să-i luați! V'ați obosit!

Dar Gruescu trecù repede pragul casii.

— Păstrează-i dumneata, ai nevoie de ei!...

Incă odată: cu bine!

Doctorul Ștromer întrebă pe bătrâna:

— Cum ai nimerit tocmai la Gruescu? Dumneata știi cine-i Gruescu?

Leia îi răspunse, simplu:

— Să-i dea Dumnezeu sănătate! Nu mi-a luat nimic!

Copilul se apropie de patul bolnavei. Era alb și slab. Esther îi zâmbi. Zâmbetul ei stârni lacrimile copilului. Nu se putu stăpâni. Izbucni în hohote. Esther îi căută mâna. Uscată și tremurând toată, mâna copilului mângăia obrazul femeei, brațele ei și se opriră pe ghipsul proaspăt.

— Mamă!

Femeea îi răspunse prin privire: ce-i?

— Mamă, reluă copilul, de ce te-au pus în ghips?

Bătrâna se apropiă de pat.

— Asta nu poți tu să pricepi. Ești prea mic. Du-te la cinematograf.

In Calea Văcărești se deschisese un cinematograf: Victoria. Se juca un film cu marinari, cu vapoare și cu furtuni cumplite. Băiatul spusese în ajun că va merge să-l vadă.

— Nu merg, babă, nicăieri.

Ii spunea „babă" în chip de alintare.

Dar bătrâna îl împingea spre ieșire.

— Trebuie s'o lași pe mama! Nu te încăpățâna.

Copilul rezista.

— Nu plec, babă, nu plec!

— Off, Doamne! — făcu bătrâna. Imi otrăvești viața.

Copilul ieși. Esther întrebă, stins:

— Un' s'a dus?

— Să mai iasă puțin, să mai răsufle! Nu vezi ce amărît e? Vrei puțină apă?

— Nu!

Și privi spre ieșire. Ii părea rău de copil: se ofilește între pereții umezi ai odăii, lângă o mamă bolnavă, un tată absent și o bătrână învinsă de necazuri.

Seara a venit și doctorul Șternbaum.

— In ghips? se minună el. Gruescu ziceți că a fost p'aici?

Și tăcu. Ar fi voit să-și spuie opinia asupra „cazului". Dar se simțea neluat în seamă. Își mușca buza. Își ștergea mereu obrazul cu batista, cam ruptă.

— Ce v'a spus de tratamentul cu mercur? — a întrebat.

— Să-l oprim! a precizat bătrâna.

Doctorul Șternbaum privi, triumfător, la bolnavă.

— Eram sigur! spuse și plecă să mai facă o raită pe Olteni, în fața casii lui Șteinberg, plină de clienți.

In stradă l-a întâlnit pe Ficu. Avea ochii roșii de plâns.

— Unde mergeți, copii? — l-a abordat, ca de obicei, la plural.

— La cinematograf! — răspunse, plângând deabinelea, Ficu. E un film foarte frumos!... Hî!... Hî!... Hî!...

III

Toamnele românești au melancolia ftizicilor romantici, regretul femeilor coapte, aspectul sfârșitului prelungit... Cerul e adesea mai înalt decât îl vrei, grădina dorită ca un narcotic, amanta resemnată când sărută, când mângâie, când pretinde ofranda sacrificiului de tine. In odaie, soarele e adăstat cu înfrigurare, — soarele uliței, furișat prin perdele ieftine și ferestre afumate.

Vine Paul din Ploești, gândi Leia. Primise veste dela băiat că spre seară, cu Acceleratul, va descinde în București.

Leia aflase vag că boala i se agravase: accesele de epilepsie s'ar fi înmulțit.

— Nu e nici o mirare, reflectă cu acreală, mama. Cu o femee ca Ienta!...

Bătrâna credea, cu toată sinceritatea că noră-sa e vinovată de nenorocirea lui Paul. In copilărie a fost liniștit și voinic. Negru, păros, vesel, nici prin gând nu-i putea trece că are să ajungă de râsul vecinilor.

Tânăr, știa ca nimeni altul să câștige bani și

să-i și cheltuiască. Mergea, în fiecare Duminică, la teatru. Mai ales vara, — la Operetă. Cânta toate cupletele la modă. Admira, îndeosebi, pe Florica Bucurescu.

— Aaah, mamă! — oftă el! Ce voce! Ce corp! Ce joc!

Negustorii din strada Carol se băteau pe el. La o încruntare, la o vorbă mai tare, la o nemulțumire — fie ea cât de neînsemnată — a patronului. — Paul pleca peste drum, la concurent. S'a însurat din dragoste, firește, cu o femeiușcă roșcată și nervoasă, care, pe deasupra, mai vorbea și franțuzește.

Leia toate i le-ar fi îngăduit, — la urma — urmii. Nevasta copilului ei nu prea știa să gătească; nu prea era gospodină; stà cam mult la oglindă; ieșea cam des la plimbare; și-a cumpărat și niște porumbei — asta numai ca să-i dovedească lui Paul că-i plac păsărelele — pentru că știa — rafinata! — că bărbatu-i sentimental. Dar să vorbească franțuzește, ismenindu-se la cine se întâmpla de față — iată ce exaspera, pur și simplu, sensibilitatea soacrei. Ienta o privea de sus, aproape cu indiferență. La primul acces al boalei, — medicul a avut o convorbire cu Ientă — în franțuzește.

— Mă vorbesc de rău! mânca-i-ar câinii! își spuse Leia.

Adevărul era că doctorul, răspunzând întrebării, rostită în franțuzește de femee, își dădu cu părere că se află înaintea unui acces de epilepsie. I se lămuri asta și bătrânei.

— Are boala copiilor, preciză medicul.

Când își reveni, Paul povesti emoția primului telefon care ar fi pricina nenorocirii.

De pe atunci, Leia avu îndoeli asupra acestei explicații a fiului ei. Vinovată nu putea fi decât Jenta, noră-sa. A trăit mulți ani la Ploești, departe de ochiul ei matern: cine știe cât l'o fi chinuit! Acum — Paul a vestit-o, fără multe vorbe, că se întoarce la București. Par'că a presimțit că va veni, când a răspuns profesorului că mai așteaptă pe cineva!

Casa-i strâmtă, dar dacă e bunăvoință!... Estherei i se scoase corsetul de ghips. I se părea că durerile au mai slăbit. S'a înapoiat la mașina de cusut, tăcută și resemnată. Șoifer a schimbat, iar, localul. De câtva timp n'are noroc cu patronii. Odată a trimis-o chiar pe Esther să intervie pentru el la stăpânul unui restaurant de noapte. Femeea a reușit să-i împace. E tot bolnavă, tot palidă și tristă. Ficu a mai crescut. Vede tot, știe tot, pricepe tot. Paul are să se simtă, însă, bine, aici, lângă mama și Esther. Foarte des are să-și vadă și cealaltă soră — Haike — care nu iese din bucătărie. Poate că are să se și vindece de epilepsia asta — ducă-se în pustii locuri!

Dar de ce o fi sosind singur? se nedumerea bătrâna. Și cum pentru fiecare neliniște a ei avea câteva răspunsuri și cum nu știa care-i mai bun, închise ochii, în jilțul secular în care își odihnea spaimele și încerca să adoarmă. Intre timp, madam Sura s'a urcat, gâfâind, până la ea.

— Iar s'a bătut Alfred cu golanii!

Alfred, cel mai mic dintre namilele ei de flăcăi, își termina ziua cu o bătaie, cu o înjunghiere sau cu un scandal care aduna, în juru-i, zece străzi. De astădată se încăierase pentru o fată — casiera magazinului de mezeluri Horn. Un client, matur, bărbat cu bărbuță și cu inele groase în degete la fel, care domnea, acasă, peste cinci plozi, — o aștepta regulat afară și-o ruga să-l însoțească la hotel. De câteva ori fata l-a respins, rușinată. Dar azi n'a mai putut răbda rușinea și „l'a spus" lui Alfred. Flăcăul l-a pândit în uliță și l-a lovit cu boxul drept în nas. Acu' iar e la secție.

— Așa că te rog, madam Leia, să-mi dai înapoi ceva din bani. Mă duc să-l văd.

Bătrâna s'a căutat prin multele buzunare ale fustelor ei, groase.

— Uite, madam, dragă, șease lei.

Sura ar fi vrut să mai ceară. Cum era, însă, foarte grăbită, renunță. Luă banii și fugi pe scară. Știa că trebuie să vorbească, la secție, cu subcomisarul de serviciu — înainte de sosirea șefului. Mai avusese, doar, treburi pe acolo și le știa rostul. Cu subcomisarul, un băețel slăbănog și blând, care întârzia des la cârciuma din fața hanului, se înțelegea ușor. Odată i-a și spus femeei: — „Mie, drept să-ți spun, îmi place Alfred. E de-ai noștri!" Totul e să nu fi venit șeful, scorțos, grețos, îndrăcit. Șeful trimite imediat pe om la poliție. De-acolo e mai greu să-l scoți. Pe când subcomisarul!... Ăsta chiamă pe reclamant, îi șueră câteva vorbe la

ureche și-l face să-și „retragă plângerea". Toți se împacă, apoi, la un pahar de vin, peste drum, la bodegă.

Când vine șefu' — nu mai găsește pe nimeni: nu mai are cine să-i facă plângere.

Leia se gândi puțin la Sura și se înduioșă. Nici asta nu-i de invidiat — își zise. Dar cine e fericit în han? Cine e cu adevărat fericit? Barim madam Sură câștigă un ban din negustoriile ei. Alfred scapă el — ca de obiceiu. Vine vesel și umflat de nesomn, și se mândrește: „L-am umplut de borș!" Și râde... Dar croitorul? Feldman lucrează o lună și zace două. Are șease copii: patru fete și doi băieți. O singură fată lucrează la o modistă. Celelalte stau toată ziua, ba la fereastră, ba în pat, cu diferite ilustrații în mână. Iar cei doi băieți, deși vrâstnici, n'au învățat nici o meserie. Unul își pierdea timpul la un club de cărți ca figurant. Primea un leu-doi pe noapte. Dar n'ajungea să-și cumpere o haină, o gheată sau o pălărie: cheltuia francul pe țigări și pe femei. Al doilea dormea toată ziua și „ieșea" spre seară. Avea mulți prieteni șofeuri și lăutari, mai ales, cu cari sta în vreo cârciumă până dimineața. Pleca de-acasă fără lețcaie și se înapoia tot așa, doar cu capul zăpăcit de băutură și cu gâtlejul afumat de tutun. Croitorul vede, tace și lucrează. Când e bolnav și nu câștigă nimic, fetele sunt nevoite să se mulțumească, doar, cu un ceai și cu o felie de pâine. Singură modista întreține, atunci, casa. Și se supără și se ceartă necontenit cu surorile ei, întinse în pat.

— Să ştiţi, le spunea ea, că mult n'am s'o mai duc aşa! Nu sunt proastă, să ştiţi voi, auziţi? Plec în America! Fetele râdeau.

— Ohoho! — făceau ele. Pleci în America. Parol? Zău? Vezi să nu pleci! Să ne scri!

Croitorul tuşind greu le asculta şi nu se amesteca. Ştia că n'are nici o „trecere" în casă: ori munceşte, ori boleşte.

Dar văduva Katz? E aproape oarbă, n'are pe nimeni în casă, nici măcar o pisică, şi trebuie să spele rufe ca să-şi ţie zilele. Când spune că a fost bogată la Botoşani; că a fost o frumuseţe pe vremea ei, de care se ţineau toţi tinerii; că bărbatu' său a fost avocat şi că unul dintre copii e profesor în India — toată lumea râde cu lacrimi. Alfred o şi stârneşte, cu glas dulce:

— Madaam, madaam Katz, ia spune, te rog, ce mai face băiatu?

Oarba răspundea, foarte serios:

— Ce să facă? Invaţă pe copii carte... E mare profesor la Bombay.

— Şi-ţi scrie, îţi scrie?

Aici bătrâna nu ştia ce răspuns să dea. Dar pentrucă e mereu hărţuită minte.

— Imi scrie!

Alfred izbucneşte în râs. Râsul trece prin vecini şi se pomeneşte spălătoreasa cu un hohot obştesc. Cum nu vede bine, n'are de unde să ştie că între timp curtea s'a umplut de vecini; că femeile îşi fac, între ele, semne şi copiii, din spate, îi dau cu tifla. La sfârşit, madam Katz se încuie în bordei ca

să-şi întindă trupul trudit pe rogojină şi să se gândească la fiul ei din India, despre care, adevărat e că nu mai ştia nimic.

Ce să mai spuie Leia de familia artistului Hună?

Bătrâna ştia că Hună e artist pentrucă are o faţă rasă şi scofâlcită ca de babă şi pentrucă odată pe săptămână lipseşte toată noaptea de-acasă. Unde şi ce joacă nu ştie, însă, şi nici nu vrea. A doua şi a treia zi după „reprezentaţie", în casa lui e bucurie mare: se mănâncă scrumbie şi carne de vacă. Hună e norocos: are opt copii, toţi mici şi pofticioşi cum rar se mai vede. Nu e chip că-i laşi o zi fără o bucată de pâine, cel puţin. Spre sfârşitul săptămânii, artistul începe raita prin vecini: cere un ban-doi pentru un kilogram de mămăligă.

— Se prăpădesc ai mei după mămăligă, nu altceva! se scuză el.

Şi-şi notează într'un carnet soios numele creditorilor şi suma împrumutată.

— E de prisos! — i se zice. Şi săptămâna trecută ţi-am dat şi n'ai plătit nimic.

— Se poate? face Hună, jignit. Eu sunt artist şi nu înţeleg să fiu desconsiderat. Nu mai vreau nimic. Şi trecea, măreţ, la alt vecin.

— Numai cincizeci de bani vă rog să-mi daţi. Sâmbătă dau o reprezentaţie de adio. E a treia. Are să vie public. Duminică vi-i restitui.

— Păi şi Sâmbăta trecută ai spus la fel.

— Scuzaţi! răspunde Hună. Nu ştiam că sunt... urmărit.

Cu chiu cu vai adună câțiva gologani, trece la băcan, de unde vine, radios, cu o pungă de mălai. Mai acu' un an i-a murit copilul cel mai mic.

— De inimă! — afirma Hună.

— De foame! corectà hanul. De unde naiba s'aibe uscata aia de muiere lapte? spuneau femeile.

Hună s'a îmbrăcat cât mai în negru și, pentru ași accentua durerea, și-a înfășurat ambele brațe în câte-o fășie închisă.

— Ii rentează ceva doliul? — întreba Alfred pe nevasta actorului.

Femeea, nepricepând ironia golanului, răspundea moale:

— Da, i se mai dă ceva... Il vede lumea așa necăjit! I se face milă de el — săracu!

— Eu cred că ar trebui să-și lase și barbă, observă, grav, Alfred. Ar renta și mai bine.

Și fuge în casă, lăsând pe nevasta artistului adânc nedumerită.

Dar covrigarul? Sunt zece inși într'o cămăruță, toți bărbați și toți muncind din răsputeri de dimineață până după miezul nopții. Nevasta covrigarului a murit de oftică, — băieții o vor imita curând. Până una-alta pornesc în zori cu coșurile încărcate și se înapoiază când hanul doarme de mult și în uliță e o tăcere grea, de margine de lume. Cu toată munca lor, — oamenii nu izbutesc niciodată să fie la zi cu chiria sau să mănânce cum se cade sau să se îmbrace. Băieții sunt rupți și desculți vara, peticiți și tremurând de frig, iarna.

Intr'o zi covrigarul s'a trântit pe jos, în bordei, și a răcnit:

— Nu mai merg!

Băieții au rămas împietriți de spaimă.

— Unde nu mai mergi?

— Nu mai merg nicăiri! M'am săturat! Nu mai vreau nimic!

— Nu ieșim cu covrigi?

— Nu! Să vă ia dracu! Faceți ce vreți! Nu mai merg! Nu mai merg! Nu mai meeerg!

Mahalaua s'a adunat la ușa covrigarului. L-au dus cu duba la nebuni. A treia zi s'a întors, cuminte și tăcut. Și-a reluat coșul cu covrigi și totul a fost ca înainte.

Dar Alfred îl întâmpina surâzând:

— Nu mai faci urât?

Ce să mai spui de „pianista" din față, o femee scheletică și mioapă care ducea, singură, grija bărbatului, subit paralizat? Aveau o gospodărie mică și curată. Omul ostenea la un birou oarecare făcând socoteli încâlcite și câștigându-și mizera lui existență. Intr'o dimineață a rămas fixat, pe marginea patului, în momentul în care-și punea ciorapii. De-atunci, femeea colindă casele micilor burghezi din cartier, dând lecții de pian odraslelor prăvăliașilor și funcționarilor comerciali mai înstăriți. Se zice că e în stare să postească o săptămână fără nici o oboseală. Bărbatului îi aduce unt, portocale, mastică. Ea se abține. Adună gologan lângă gologan și-i cumpără paraliticului un fular sau o tabacheră și e fericită când zărește în ochiul rece al omului o tresărire.

Vine flămândă la lecții și nasul ei adulmecă mirosul caldelor mâncări evreești în timp ce conduce mâna infantilă pe clapele de ghiață ale pianului. Pleacă, înghițind în sec, la altă elevă, unde friptura răspândește prin toate încăperile o aromă ca o ispită. Profesoara își reia truda: *Sol! Sol! Si!*... A cincia!... *Sol! Sol!*

Seara cade sdrobită de oboseală și de foame. A doua zi viața se repetă identic fără surprize pentru ochiul ei șters, fără perspective inedite pentru sufletul ei stins, fără bucuria anotimpurilor cenușii — toate — în ulița asta obscură și săracă. Pianista are să moară odată, gândi Leia, undeva, la pian în timp ce va preda lecția: *Fa! Fa! Sol! Sol! Fa!*...

Se mai mutase în han o familie alcătuită dintr'un tată ciung, o mamă surdă și zece copii, fiecare cu beteșugu' lui: care mut, care șontorog, care tâmpit. Tatăl fusese luptător de circ. Ridica și greutăți imaginare, opintindu-se desperat, în fața mulțimii duminicale. Mansarda în care își duceau zilele era umedă și omu' s'a îmbolnăvit de reumatism. Brațul drept, îndeosebi, îl chinuia cumplit. Făcea noapte albă de durere, lângă femeea care nu-i putea auzi gemetele și copiii insensibili și adormiți, toții. S'a dus la un spital oarecare să i se facă raze.... După o săptămână brațul s'a cangrenat și a fost tăiat de mâna meșteră a chirurgului. De-atunci nu mai ridică greutăți prin circuri și nu se mai luptă cu „atleții" exotici: argentinieni, hawaieni și englezi sosiți deadreptul de prin Focșanii, Galații sau Iașii noștri cum se cade. E un simplu portar de hotel,

fericit că poate dă o pâine numeroasei trupe deacasă. Muta spală toată ziua rufele copiilor și nu cunoaște nici o variație a existenții: bordeiul, plozii și bărbatu'său care vine la ore știute să îmbuce puțin și să se culce.

Leia îi știe și pe ceilalți, calici, hămesiți, învinși de viață, care populau ulița, străzile vecine, aproape întreg cartierul. Hotărît, nimeni nu e fericit pe aici. Fu trezită, iar, de astădată de Paul. Sosise în vârful picioarelor. Obrajii îi erau de cretă, mustața atât de neagră, era, astfel, și mai neagră și un zâmbet resemnat îi lumina buza.

— Singur ai venit, Paul?

— Da, mamă!

Și-i povesti pe scurt cele întâmplate: Jenta l-a părăsit. Nu-i mai putea suferi boala. Accesele erau mai dese, îngrijirea se impunea mai atentă și asta a obosit-o... Jenta nu cunoștea nevoia devotamentului.

— De când ți-am spus eu că-i poamă rea! făcu Leia care își vedea încăodată adeverite vechile presupuneri.

Nevasta lui Paul n'avea, în realitate, nimic dramatic într'însa. Nu era o rafinată și o „vampiră" cum o socotea soacra. Era o femeiușcă nervoasă, puțin sentimentală, puțin desamăgită de experiența vieții conjugale pe care și-o imaginase altfel, ca orice romantică mediocră de oraș mic, și plictisită pe deasupra de accesele prea des repetate ale bolii lui Paul. La cea dintâi ciocnire — și-a făcut geamantanul și a plecat. N'avea părinți. Au primit-o niște vagi rubedenii care o credeau bogată.

— Par'că eu nu știu că nu te-ai îmbolnăvit la telefon?

Paul tresări.

— Ce știi, mamă?

— Că s'a întâmplat altceva. Nu știu ce! Da' numai povestea cu telefonu' — nu!

Paul fu nevoit să-i spuie cum i-a venit primul acces... Conducea magazinul de încălțăminte al unui vechiu prieten din Ploești. Avea o încredere în el!... Ce dracu' — erau, doar, ca frații! Jenta venea zilnic să-l ia acasă. Și-odată, fără știrea lui, femeea s'a înapoiat și cu câteva cutii cu ghete. A fost prinsă. El nu știa nimic. Când s'a făcut și *descindere*, bărbatul a îngălbenit subit și s'a prăbușit pe podea. A fost prima criză de epilepsie. Cu „patronul" s'a împăcat el... Afacerea s'a cocoloșit. Dar boala i-a rămas. Bătrâna l-a ascultat, la început calmă, dar când i-a privit mai bine figura albă, a izbucnit:

— Canalia!

Paul a încercat, totuși, s'o apere:

— N'are nici o vină! *Eu* m'am speriat. Nu'ș' ce dracu am avut!... când am zărit poliția, mi-am simțit picioarele moi și-am căzut...

Bătrâna îl privea, mirată.

— Și asta numești tu nevinovăție? Păi dacă nu fură, — nu ți se întâmpla nimic!

Paul îi spuse că Jenta era naivă. Prea se încrezuse în prietenia dintre el și patron. Pe temeiul unei asemenea prietenii — ea credea că i se putea ierta orice...

— Da' acu' ce mai zici, că te-a lăsat și-a șters-o?

— Vai de capu' ei, mamă! Nu mai dormea, nu mai mânca!... Nu-i de loc ușor să îngrijești un bolnav...

In primele zile, Paul s'a mai îndreptat. Esther îl iubea și-i da lapte proaspăt, ouă, carne de pasăre, ca unui copil suferind. Paul dormea mult. Avea nevoie de somn. Se scula cam pe la amiază, făcea o raită prin ulițele din apropiere, mai ales spre biserică, unde aerul e pur, și se întorcea cu pasul egal spre casa unde îl aștepta o mamă devotată ca un câine.

A avut câteva crize ușoare, d'abea după o jumătate de an dela întoarcerea din Ploești. Un acces l-a surprins chiar în pat. Bolnavul s'a trezit cu doctorul Șternbaum lângă el: îi zâmbea atât de cald.

— Ți-e bine, așa-i că ți-e bine?

Paul încuviință din cap.

— Vedeți? spuse Șternbaum. Ce v'am spus eu? Voința e totul!

Și-și mușca, necăjit, buza.

Altă criză i-a venit în drum, în dreptul unui depozit de lemne, privind cum cineva încarcă un sac.

— Acu', acu', c iarnă! — își spuse Paul. Acasă nu prea 's lemne. Șoifer habar n'are de nimic. Esther e slabă. Lucrează prea mult. Zilele astea trebuie să-mi găsesc și eu un rost. Nu pot să duc viață de trântor, să stau, așa, nefolositor, pe capu' lor, — vai de ei!

Și căzu.

Fu ridicat de negustor, un cunoscut al casii.

— A avut mare noroc! spuse el Leei. Putea să-şi spargă, Doamne fereşte, capu'! Ar fi bine să-l consultaţi pe rabinul Berg.

Leia se zăpăcise cu desăvârşire. Aflase de rabinul Berg, de isprăvile lui de tot felul şi-l rugase de multe ori pe băiat să-l consulte. Dar plasatorul n'avea timp de pierdut. Pleca disdedimineaţă încărcat de marfă şi se întorcea seara, obosit, frânt. Mai stătea un ceas-două şi la ceainărie, de care nu se putea lipsi. Nu juca. Nici nu privea, măcar, la biliargiii cartierului, vestiţi în tot oraşul. Mai cu seamă Sami stârnea admiraţia cafenelii: făcea, neîntrerupt, o sută de „carambolaşe". Paul se desinteresa de toţi. Se aşeza lângă un prieten şi alături de ceilalţi plasatori, bea un pahar-două de ceai şi asculta la palavre până se plictisea. Atunci se ridica, şi mai obosit, şi pleca. Dese-ori mâncà o scrumbie ca să vie sătul acasă, unde îl aştepta patul desfăcut. Leia îl rugase, în dese rânduri, să evite ceainăria. Dar feciorul nu reuşise să se dispenseze de ceasul petrecut la masa plasatorilor. Bătrâna credea că fumăria ceainăriei îi agrava boala.

— Mulţumesc! mulţumesc! spuse ea, în cele din urmă negustorului de lemne. Am să-l duc negreşit la Berg! Berg e un om tare învăţat! Ştiu!

Alte crize s'au produs — ba în curte, ba în closet, ba în casă, odată tocmai în timpul prânzului. Dar bolnavul se resemnase.

Intrând, ca deobiceiu, după plimbarea la aer, Paul îşi vesti mama:

— Am găsit o slujbă la „Rata". Manufactură şi încălţăminte. De mâine pornesc la treabă.

„Rata" era una din cele mai populare firme în cartier. Vindea stambă şi pânză, în rate, tuturor mahalagiilor şi avea, în acest scop, angajată o armată întreagă de „plasatori". Erau oameni necăjiţi, dar harnici, care cutreerau străzile cu o imensă geantă în care se aflau mostrele: bucăţi de madipolon, mănuşi, piele de căprioară... Toată iscusinţa lor se aplica asupra nevestelor. Agenţii vorbeau mult, repede, ameţitor. Marfa lor era egală cu aceea a Parisului şi Londrei, preţurile erau neînsemnate, condiţiile „strălucite" pentru clienţi.

— Luaţi, doamnă, luaţi! — îmbia plasatorul pe câte o clientă incredulă. Puneţi vă rog, mâna pe *zefirul* ăsta! Ei, ce ziceţi acu'? Aşa-i că-i *fain?* Vă spun drept, firma îl vinde pe-un preţ de nimic ca să câştige, credeţi? Nuuu, ca să-şi facă reclamă. Uite, puteţi să mă credeţi, pantofii ăştia se vând în oraş cu cincisprezece franci şi nu sunt aşa durabili! Noi îi dăm în rate cu paisp'ce cincizeci şi ţin de trei ori mai mult. Nu vă mai spun că mănuşi ca astea, franţuzeşti, n'are nici *Papagal* din Lipscani. Aşa să-mi văd copilu' din America! Dumneavoastră credeţi că vreau să vă înşel, poate? N'aveţi decât să încercaţi o singură dată! O să mă chemaţi apoi, singură. In Dudeşti am clienţi cari d'abea aşteaptă să trec pe la ei. Da-i departe şi-i amân mereu. Cât ziceţi că luaţi?

Vorbăria „plasatorilor" prindea. Nevestele calice cari nu puteau plăti, la prăvălie, niciodată cu toţi

banii deodată, marfa, — o luau în rate dela agenți și se simțeau fericite.

Paul și-a luat și el o geantă plină cu mostre și a început colindul străzilor din cartier. Nu se mai scula târziu. Pornea odată cu ivirea zorilor. Câte-odată, la plecare, se întâlnea cu Șoifer. Cumnatu' său n'avea nimic împotrivă-i. Il privea, cu aceiași ochi domoli, și-l întreba, doar, indiferent:

— Ai plecat?

— Da! Am plecat! — răspundea Paul, grăbit. Era foarte iscusit în recomandarea mărfii. Știa să vorbească fiecărui om pe limba lui. Evreilor bătrâni le lăuda calitatea pânzeturilor, fabricate ca „pe vremurile bune" nu ca astăzi, când industriașul nu se gândește decât la câștig. Tinerelor soții și mame le evoca ziua de mâine, plină de îngrijorări. „Nu se știe, le spunea el, dacă peste o săptămână o să mai aveți răgazul de a cumpăra o asemenea stofă. Azi sunt aici — profitați de ocazie. Banul se duce, marfa rămâne!"

Frica lui, cea mai greu de mărturisit familiei, era să nu i se întâmple un acces tocmai în timpul vânzării. Cum manifestările epilepsiei sunt ciudate și izbucnirea atacului nu e niciodată prevestită — Paul suferea cu gândul în tot timpul zilei... In unele case, gospodina îl poftea la o cafea. Plasatorul se scuza: trebuie să fie la Societate. Adevărul nu-l putea mărturisi, niciodată: omul își spunea că ar fi posibil ca în acel moment de destindere și de intimitate cu clienta, să-i vie accesul. Pierderea ar fi groaznică: și pentru el și pentru marfa

pe care nu i-ar mai cumpăra-o nimeni. Oamenii care mișună în străzile acelea mici și învinse de noroi și praf au oroarea negustorului bolnav.

Un guturai sau o tuse fac gol în jurul „ambùlantului". Gospodinele fug în casă, precaute, spre a nu li se transmite plozilor germenii bolilor — pentru ele toate catastrofale. Cu unii clienți, Paul e nevoit să vorbească mai pe îndelete. E întrebat de starea câmpului, de agitațiile antisemite și de pregătirea balului Comunității. Deși nu știe precis nimic, plasatorul răspunde, serios, tuturor. Vorba lui place, sunetul cald al glasului impresionează.

După ceasurile trudnice de alergătură, singura lui recreație o găsește la ceainăria din Dudești colț cu Mircea-Vodă, unde se adună la mese reunite tot personalul Societății „Rata".

Aici vine și burtosul, un găligan voluminos și impunător, fost cârciumar, undeva în Moldova și falit. Burtosul nu prea știe convinge clientela. Impune, însă, prin proporțiile uriașe ale trupului și, prmtr'o voce spartă care sperie și neliniștește. Mai mult ca să-l vadă plecat, omul comandă, plătește și-i strânge mâna, vesel. Pentrucă burtosul, când vine, are un aer conspirator sau polițienesc. Vrea să te conrupă sau să te execute. Femeile îi știu de frică; bărbații sunt mulțumiți că pot scăpa eftin: comandându-i, adică, șease ciorapi și trei batiste. Găliganul nu-i pretențios. După ce-și face suma — o biată sumă de câțiva lei — se așează în capul mesii plasatorilor, bea câteva pahare cu ceai și câteva coniacuri tari, și-apoi cântă, în surdină, vechi cân-

tece de jale, neauzite de nimeni până atunci, sau săltărețe melodii de ghetto.

In acest timp, oamenii discută cași când găliganul e absent. Moișe, caraghiosul, un băețandru spân, în vârstă de cincizeci de ani, povestește cum înșală nevestele, oferindu-le marfă proastă drept de „prima calitate". El imită cocoșul și pisica și fluerul de soc și cucerește pe copii. Când se ivește în vre-un han, zeci de sdrențe mărunte, se adună îndată în juru-i. Moișe întreabă, pe nume, pe fiecare de sănătate și de părinți. Apoi, tainic.

— Care-mi spune mai repede: să plec, sau să rămâi?

— Să rămâi!... Să rămâi!... Să lămâi!

Se aud deodată câteva glasuri, printre cari și miorlăiturile celor mai nevârstnici.

Moișe își scoate batista din buzunar. O întinde și-o face netedă. Bagă un bănuț în fășie și o ascunde apoi sub pălărie.

— Gata! zice.

Apoi salută, zâmbind. Batista cade în curte și din ea alunecă zeci de bănuți, noui-nouți.

Copiii râd zgomotos, se înghesuie să vadă minunea, bat din palme și-l îmbie:

— Inc'odată, mai fă odată!

Ies din case mărunte, mamele și frații mai răsăriți și bărbații. Toți îl știu pe Moișe.

Plasatorul deschide geanta. In mâna lui, madipolonul se nimbează cu mister, mânușile sunt mai ispititoare ca ori când, ciorapii devin o nevoie de

neînlăturat. Expunându-și marfa, Moișe vorbește, pe nerăsuflate:

— Observați, madam, calitatea. Vă rog, observați. Aici nu-i vorba de cumpărat ceva la magazin. Acolo toată lumea te grăbește. Acolo-i lumină *falșă*. Eu vă arăt, ziua, în amiaza mare, tot ce am. Bancherii și moșierii îmi cumpără toată marfa. Vreți să știți, — ei bine, am să vă spun, dacă vreți: viu numai pentru copii, așa să-mi ajute Dumnezeu și să am parte de ce-mi doresc. Gata chitanța. Semnați, madam, semnați, mă rog!

Cei mai „băgăreți" însă erau vestiții frați Micu. Ei aveau metoda lor. Intra câte-unul în han, aduna nevestele și începea să le laude stofa. Celălalt, când vedea lumea adunată, se înfățișa, modest.

— Cât spui că-i metru? întreba el, foarte interesat.

— Douăzeci de lei metrul, în rate.

— Douăzeci de lei? se minuna omu! Eftin. Dă-mi mie întregul stoc. Am prăvălie în Severin.

Bine 'nțeles, femeile credeau că scapă chilipirul. Și urma o adevărată licitație, care să-i cumpere stofa.

După luni sau ani de zile reveneau în han, dar își schimbau rolurile: cumpărătorul din Severin devenea plasatorul, iar acesta ofertantul amabil.

Odată au fost descoperiți de-un pensionar vânjos care în tinerețea lui cultivase și fotografia: avea, omul, ochiul exersat. Și tocmai când „severineanul" se interesa de preț și voia să sufle marfa — atât de avantajoasă — pensionarul îl bătu pe umeri:

— Din Severin, ai? Paștele mătii de *harhăr!*

Au scăpat, fugind.

La masa plasatorilor se bea cea, se mâncă scrumbie și se povestea. Fiecare își avea off-ul. Nici unul nu se născuse ambulant. Era printre ei și-un avocat. In tinerețe a semnat din greșală o serie de polițe cu numele unui unchiu îndepărtat. La soroc, unchiul nu și-a recunoscut iscălitura. Avocatul s'a odihnit un an la Văcărești. Când a ieșit, n'a găsit nicăiri vre-un rost. A intrat la „Rata" ca încasator. Directorul a și glumit:

— Dumneata ai să vinzi mult. Știi să vorbești! Ești, doar, avocat!

Omul a tăcut, și-a luat geanta și a pornit-o prin cartier. Nu prea câștiga. Era sfios și bolnăvicios.

Se împrietenise cu Paul. Dar ceilalți nu-l lăsau să se izoleze de masa comună. Fiecare avea de cerut o consultație avocatului. Când închiriau o casă sau când își măritau o fată, când schimbau patronul sau slujnica — indiferent cu ce prilej — avocatul era consultat, obligat, chiar, să-și dea părerea. La colțul mesii, înaintea paharului de ceai, omul întocmea tot felul de acte și însemna clienților rețete juridice.

Paul a venit iar târziu. Burtosu' îl vede și șoptește vecinilor de masă: — Să-mi dați palme dacă nu se curăță, fraierul!

Bând, filosofic, ceaiul, — Paul întrebă pe avocat:

— Divorțații se mai pot lua, după un an?

Burtosul clipi din ochi spre vecin, ca și când ar spune: auzi, de ce-i arde?

Avocatul răspunse, calm:

— La noi, nu! In alte țări se admite recăsătorirea divorțaților.

— Da' ce, domnu' Paul, vrei s'o iei iar pe Jentă? întrebă un cunoscut, inițiat în mica dramă a plasatorului.

— Am spus eu ceva? — se scuză Paul. Am întrebat, așa, fără nici un gând.

Burtosul clipi iar spre vecin.

— Mă 'nțelegi!...

De câteva zile, Paul urma sfaturile rabinului Berg, la care fusese dus aproape cu forța.

Berg avea o înfățișare de magistru, în caftanul lui de mătasă neagră peste care cădea, stufoasă, o barbă imensă și albă. Niște ochi scăpărători care intrau în om, dela întâia privire, impresionase întreg cartierul. Invățase mult și trecea drept cel mai știutor în ale Talmudului, dintre rabinii bucureșteni. Se zicea că iubește femeile și le strică. Ar fi fost prins, chiar, de câteva ori cu slujnice rumene și proaspăt — picate în cartier din cine știe ce țară ardelenească...! Profita, zice-se, de candoarea nevestelor care veneau să-i ceară sfaturi, pentru a se culca cu ele chiar în odaia lui de lucru și de meditație religioasă. Primea femeea cu aerul absent, de om adâncit în gânduri. Ținea ochii în jos.

— Șezi, rogu-te, aici! îi spunea, fără a-i întinde mâna. Ca rabin ortodox, inițiat în toate canoanele și respectându-le cu sfințenie pe toate, Berg nu dădea mâna nici unei femei. Nici drept în obrazul ei nu privea.

— Ei, ce te-aduce pe-aici?

Atunci femeea își dădea drumu: are un bărbat rău. Bea mult, vine ameţit acasă şi-o bate.

— Te bate? se mira rabinul. Un evreu care își bate nevasta?

Şi ridica ochii lui mari şi vicleni spre femee. Dacă se întâmpla nurlie, Berg o întreba, mieros:

— Ai semne, poate?

— Pe tot corpul, Rabbi!

Gura lumii pretindea că bătrânul voia să le vadă. Dela examinarea semnelor lăsate de bărbat până la pipăirea lor şi de-aici până la împreunare — era un pas. Femeea pleca ruşinată şi nu se mai înapoia la el niciodată.

Se mai zice că la intervale dese pleacă din Bucureşti pretextând că-i obosit şi are nevoie de aerul pur al munţilor. Adevărul este, crede lumea, că rabinul își leapădă caftanul şi, îmbrăcat nemţeşte ca orice negustor cum se cade, pleacă prin diferite orăşele apropiate unde are ibovnice tinere, cu nemiluita. L'ar fi întâlnit unul din voiajorii comerciali ai cartierului în pragul unei case vesele din Brăila...

Paul cunoştea faima rabinului. Impins de ai săi, însă, consimţi să-l viziteze şi să-i asculte sfaturile.

Berg i-a scris cu mâna lui albă de prinţ în caftan, o rugăciune. O va rosti dimineaţă, după cealaltă, rituală. Inainte de masă va sta, pe canapea, cinci minute, nemişcat, când pe-o parte, când pe-alta. Iar la culcare va bea o linguriţă din medicamentul întocmit, deasemenea, de mâna rabinului. Ii şi dădu o

sticlă de un litru plină de un lichid gălbui şi acid şi mirosind ciudat.

— Când isprăveşti medicamentul, îmi trimiţi zece lei şi capeţi altă sticlă, i-a spus rabinul. După ce o isprăveşti şi pe asta — vii să te văd, iar!

— Mă, fraere cu cioc, mă, îl întâmpină, la ceainărie, burtosul, mai vesel ca niciodată. Şti ce ţi-a dat pungaşu de rabin să bei? Şi cum Paul îl privea, palid şi nedumerit, burtosu' preciză:

— Ţi-a dat să bei...

Masa izbucni în hohote de râs.

— A 'nvăţat-o Jentă, mă, Paule, mă, Jenta cu care vrei să te 'mpaci!

Paul ridică ceaunul de pe masă şi-l svârli în găligan. Dar nu-l nimeri. Tremura. Toată lumea s'a adunat în jurul lui. Avocatul îl sgâlţăia de umeri.

— Şezi! Şezi, îţi spun! N'auzi? Ai să dai o reprezentaţie!

— O reprezentaţie de adio! întări burtosul, crud.

Paul rămase pe scaun, alb şi tăcut.

Negustorul de scrumbii, un fleac de bărbat spân şi saşiu, îi şopti:

— Intreabă-l, cât a stat în puşcărie?

— Hai, car' te! — îi spuse avocatul.

— De ce să mă car? Nu-ţi place cuvântul puşcărie? N'am zis, atunci! Uite la el! şi ăsta-i *purăţ!*

Segaller care încercă să-şi plaseze tocmai atunci biletele pentru „festivalul" anunţat de vreo doui ani cu o regularitate desăvârşită, — părea furios:

— Mi-au stricat evreii ăştia afacerea, mânca-i-ar puricii de aiurişti!

— Dom'lor, strigă Mendl, croitorul, să ne spuie domnu' artist un cuplet! Uite, eu cumpăr un bilet dacă îmi dă încă unul de favoare.

— S'a făcut! răspunse Segaller. Dar vă rog să faceţi o chetă pentru mine! Viu tocmai dela Bacău, unde am lăsat trei copii pe patul de moarte şi-o mamă nefericită şi oarbă, Dom'lor...

— Ai mamă, care va să zică, pezevenghiule! sări un plasator. Mie mi-ai umflat săptămâna trecută doui franci ca să-ţi înmormântezi mama!

— Tata! rectifică obezul actor, speriat de chipul ameninţător al plasatorului. Tata mi-a murit. Uite, poţi să te convingi, am aici actul de deces!

Şi fără a-i arăta ceva, se îndepărtă spre ieşire, de unde strigă:

— Dom'lor, ascultaţi — nu mă 'ntrerupe, onorate domn pentru doui lei! — am să vă cânt:

Cântecul rătăcitorului.

Ceainăria murmura.

— De ăsta ni-e lehamite! — spuse unul, în evreeşte. Altu' nu şti? Ce dracu, eşti artist în toată firea.

Segaller privi dispreţuitor mulţimea.

— Cuuum? zbieră el. Eu vreau să vă fac onoarea cea mai mare şi să vă cânt cântecul rătăcitorului care l'am spus şi în America...

— Taaci — ţipă acelaş glas.

— Lăsaţi-l să cânte! — se amestecară alţii.

Se produse un vacarm drăcesc. Profitând de sgomot, Segaller îi dădu drumul: vechiul cântec, melodramatic, răsună iar în ceainărie. Paul se ridică,

mai obosit ca oricând şi ieşi. Avocatul se crezu dator să-l conducă. Umblau tăcuţi în seara ceţoasă şi mirosind a ploaie.

— Şefule, izbucni odată Paul, când te gândeşti că toate astea sunt mofturi!

Celălalt îl privi, cu ochi lucizi. Nu-l pricepea bine. Dădu, totuşi, afirmativ din cap. Şi după o pauză îl consolă:

— Nu te mai enerva!

Paul se opri lângă un felinar anemic şi privi lung în ochii tovarăşului.

— Mă vezi pe mine enervat?

— Nu! Dar...

— Nimic, dragă, nimic! Nici un cuvânt. Eu am spus altceva. Am spus că totul e fleac. „Rata", casa, nevasta, boala, totul! Asta am spus.

Avocatul ridică din umeri.

— De!... făcù el.

Continuară mersul. Din fundul unei simigerii se auzea un cântec de mandolină. Grecul dela tejghea încremenise cu mâna sub bărbie într'o semi-somnolenţă ciudată.

Pe lângă ei a trecut o fată, aproape desbrăcată. La lumina slabă a prăvăliei i s'a vădit obrazul decolorat. Avea buzele nedibaciu vopsite. Le zâmbi, profesional. Paul o privi fără s'o vadă. Avocatul îşi compuse, subit, un cap de cuceritor. Paul îl trase de braţ. Redevenit omul din totdeauna, avocatul plecă ochii în jos.

— Ai dreptate! răspunse el par'că unei întrebări

imaginare. Totul e fără nici un rost! ...mama ei de viață... La revedere, Paul.

S'au despărțit, grăbiți fiecare să-și urmeze cine știe ce gând. In timp ce tovarășul său intra în han, avocatul alerga, cu mâna la inimă, să regăsească fata, care îl aștepta, cuminte, în fața simigiului.

— O piesă! îi spuse ea, fără nici un preambul. Imi dai o piesă!

Avocatul o privi trist.

— N'am atâta! Doui lei am!

Fata îl privi puțin, simulând o hotărâre.

— Bine! Fie! făcu' ea în cele din urmă.

Au trecut într'un gang, otrăvit de miasme și de toamnă.

— Ssst! Incet! zise fata. Poate să ne mai audă cineva...

Cercetându-i trupul, slab și friguros, avocatul se gândi la Paul. Termină repede jocul știut. Ii sărută gura.

— Uite *trei* lei!

Fata îi strânse mâna.

— Știi ceva? Hai la mine, stau pe-aici, aproape, văd că ești filotim...

Dar avocatul refuză.

Urcând scara, spre casa lui Șoifer, gândi:

— Intr'adevăr, toate astea n'au nici un rost!

In casa lui Șoifer întunericul era și mai sinistru din cauza lămpilor de petrol, cu sticle afumate sau sparte. Veta umbla desculță și ciufulită. Avusese o lungă convorbire cu ea însăși. Avocatul, intrând, căuta partenerul servitoarei.

— Ce vrei, dom'le, ce vrei? Pe cine cauți? se văeta olteanca, plictisită.

— Singură erai, Veto?

— Singură, da! păcatele mele. Domnu' Paul a picat și el la pat!

In cealaltă odaie, Paul, lungit pe canapea, se văita de cap. Esther lucra, de zor, la mașina de cusut. Bătrâna Leia își frângea mâinile. Numai copilul privea, cu ochii lui mari și triști într'un singur punct al tavanului, și tăcea.

— Da' ce-a pățit! întrebă avocatul, privind circular în odaie. D'abea ne-am despărțit.

— Iar a avut o criză! șopti bătrâna.

Avocatul se apropiase, întretimp, de bolnav și-i luă mâna, ușor. Paul îl privi, zâmbind. Tovarășul îl întrebă, din ochi ,mișcând capul, cum se simte? Bolnavul spuse încet:

— Mi-e bine! Numa' capu' mă doare! Și mașina asta 'mi face rău.

Esther încetă lucrul. Rămăsese, însă, mai departe pe scaun, neîncumetându-se să lase baltă „comanda" magazinului din Lipscani. Primise și un avans și avea nevoie de altul. Leia îi vorbi cu glasul scăzut:

— Mai odihnește-te! Moriț îmi trimite azi ceva. De câtva timp, Moriț, fiul ei cel mai vârstnic, o ajuta săptămânal cu câțiva lei. Devenise, băiatu', șef de lucrări la una din cele mai vestite fabrici de mobile din București. Esther clătină, trist din cap.

— Știu că-ți trimite, săracu! Dar tot aici e baza! Și arătă cu degetul mașina de cusut.

Mama se înapoiă spre Paul.

— Capu' îl doare, altceva nimic! spuse ea către avocat.

— L'au necăjit boii ăia dela ceainărie.

Bătrâna aflase chiar din gura lui Paul cele întâmplate.

— Dac' ai ști mata de câteori l'am rugat să lase dracului ceainăria!... Par'că eu nu știu că-l *irită!*

Apoi, foarte serioasă:

— La urma urmii, Jentă e capabilă de orice! S'o fi culcat cu tâlharul ăla de rabin — Dumnezeu să mă ierte dacă și un curvar ca Berg e rabin! — și l'o fi instruit să-i dea să bea, pardon, să mă ierți, dragă dom'le, pișat! Că, după culoare...

Paul asculta și o dungă ușor-albăstrie i se ivi în mijlocul frunții.

— Taci, mamă, ia mai taci! — spuse el, plictisit. Bătrâna se ridică, greoaie, și porni spre Esther.

— Nu poate să sufere s'o *ataci!* — îi spuse. Ași pune rămășag că are de gând să se împace cu ea!

Avocatul a mai stat puțin, mirându-se de timpul ăsta urât și de scăderea deverului, și-apoi a plecat, tăcut.

— E un băiat tare cum se cade! — observă bolnavul.

— E un pârlit! rectifică Veta, care se amesteca întotdeauna în discuție, tare pe leafa ei neprimită cu lunile.

— Tu să-ți vezi de-ale tale! spuse bătrâna.

— Atunci, dați-mi leafa și o să-mi văd de-ale mele!

Bătrâna se muiă.

— Veto, dragă, fii femee de 'nțeles. Ți-am spus, doar, să ne lași în pace!

— Bine! Bine! murmură servitoarea, nemulțumită și trecu dincolo de unde i se auzia iar glasul: continua cearta cu un vrășmaș închipuit.

Paul a zăcut o lună. Venise și un trimis al Societății să se intereseze de soarta lui, — un fel de băiețoiu cu ochelari înrămați în negru și cu o servietă de piele de porc, foarte elegantă, sub braț.

— Domnu' director vă trimite un mic ajutor! spuse și-i întinse un plic.

— Bine 'nțeles, adaogă omul, suma se scade din gratificația de Crăciun.

Bolnavul mulțumi. Își aminti de sărbătorile acestea iernatece, cu zăpezi mari acoperind ulițele și cu zile fără griji — când putea întârzia la cafenea, de capu' lui. In asemenea zile, își punea haina cea mai bună și pantalonii pe dungă și, însoțit de Ficu făcea o plimbare cu tramvaiul cu cai până spre bariera Dudeștilor. Nepotului, vecinic trist și îngândurat, îi plăcea plimbarea. Paul pricepea asta după atenția cu care copilul privea, prin fereastră, aspectul mereu schimbător al căii Dudești. Ba, odată, a și zâmbit de gluma lui „nenea".

— Să-mi dai, a spus Paul conductorului, un bilet și jumătate! și-l arătă cu degetul mic pe nepot. După masă pleca la un teatru, deobiceiu la Operetă. Mamă-sa, bătrâna Leia, voia să-i cruțe nopțile. Mai de teama acceselor, mai de nevoia somnului. Paul se resemna s'o vadă și s'o audă pe Florica Bu-

curescu și ziua, în matineu, într'o sală tixită de copii și de funcționari comerciali, cu mustața d'abea ivită sub nas.

Seara făcea o pasență, răsfoia un album de familie și se culca.

Peste două săptămâni se pregăti să iasă. Dar capul i se făcu greu și nu-l putu urni de pe pernă.

A mai zăcut un timp. Trimisese la Societate după restul gratificației. Dar i se răspunse, scurt, că nu mai are nimic de primit.

— Gratificații? — a precizat directorul bătrânii — se dau sănătoșilor!

Paul și-a revenit, și-a reluat geanta cu „mostrele" și a pornit, iar, colindul mahalalei. Clienții îl primeau cu dulceață și cafea.

— Ce viață duci și dumneata! îi spunea câte-un cismar rotofeiu și mulțumit că a câștigat câțiva gologani mai mult în ajunul Crăciunului.

— Ce pot să fac? — îi răspundea Paul, resemnat.

— Ai dreptate! Fiecare cu ale lui! Mai iei o cafea?

— Imi face rău. Știi mata, cu boala mea!

Cismarul aproba din cap, înțelegător.

— E adevărat, dom'le Paul, că te'nsori iar?

Plasatorul ridică din umeri:

— Știu și eu? Totu' se poate pe lumea asta!

— Asta, așa-i! încuviință cismarul.

In alte case era privit ca o dihanie ciudată.

— Vine boala copiilor! — vestea câte-o gospodină, spiritual.

Paul simțea că-i rău privit. Incepuse să nege că ar fi bolnav. Dar femeile îl ironizau:

— Nu te mai preface, dom'le Paul, că doar dumneata n'ai nici o vină!

Pe vremuri nu lipsea dela nici o serată.

— Nu te-am mai văzut pela „Pomu' Verde" de ani de zile.

Plasatorul surâdea și își compunea o figură de crai.

— Nu m'ați văzut? Se poate. Am schimbat sala. E mai *mișto* la Liedertafel, — nu?

Și pleca nepăsător, lăsând nevestele pe gânduri.

— Frig, frig, mamă, nu?

Bătrâna Leia își privi feciorul, cu ochiu scrutător.

— Treci lângă sobă, Paul!

— Asta și fac! Brrrr!

— Ți-ai pus flanela?

— Ddda!

— Ți-oi fi pus-o aia albă, „modernă" — nu?

— Ddddda!

— Ooof! Doamne, Dumnezeule! De ce mai trăiesc, de ce mai trăiesc?

Esther, întrerupând lucrul, se apropiă de Paul.

— Da' ce s'a întâmplat?

— A răcit! Iar a răcit!

— Lasă, mamă, că n...n.,,nu-i nimic! — spuse Paul, tremurând din tot trupul.

S'a desbrăcat și a intrat sub plapumă. Leia i-a făcut un ceai fierbinte.

Liniștindu-se aparent, bolnavul a început să fredoneze una din multele melodii pe care le știa

pe de rost. Bătrâna îl privi, nedumerită. Ii puse mâna pe frunte. Ardea.

— Are călduri! îi şopti Estherei.

— Se vede că d'aia cântă! observă femeea. Şi se reaşeză la maşina de cusut.

— Esther, Estherl, dragă, tu luucrezi mereu... mereu! spuse bolnavul, liniştit.

Dar femeea începuse lucrul şi zgomotul maşinii o împiedica s'audă.

— Eeei, mamă, mamă, aşa ne trecem toţi! reluă Paul, privind de astădată, cu ochii turburi, spre Leia.

— Intâi tata, spuse el, apoi fiul... apoi... toţi! Mama încercă să-l învioreze, râzând zgomotos.

— Ai haz, Paul!

— Am! Am! De ce să n'am? spuse el, râzând, la rându-i. Mai dă-mi un ceai! Brrr! Se acoperi până sub bărbie şi tăcu, brusc întristat. I se dădu ceaiul, cu linguriţa care suna straniu între dinţii, clănţănind, ai bolnavului.

— Mi-e frig, mamă! Mai ai o pătură?

Bătrâna îi aduse şalurile ei, multe şi groase. Il acoperi cu grijă.

— Băiatu' mamei, sărăcuţu' de el... cum a răcit! îl alintă Leia.

Paul împlinise patruzeci şi şease de ani. Dar de când îl părăsise nevasta, redeveni copilul acestei mame necăjite,

Ea obicinuia să-l privească cu ochii mamei de odinioară. Nu-l simţea îmbătrânind. Anii îi epuizase fără să simtă. Paul de azi se înfăţişa bătrânei exact ca acum patruzeci de ani: schimbase, doar,

pantalonaşii de catifea, scurţi, cu ăştia eleganţi şi pe dungă, iar sub nasul deobiceiu liber de orice fir de păr îi crescuse, asta-i tot, o mustaţă neagră, stufoasă. Când s'a înapoiat dela Ploeşti — l-a primit cu alintări ca pe-un copil de care eşti despărţit câteva zile. I-a cercetat, cu deamănuntul figura, a stăruit puţin asupra ochilor ceva mai obosiţi decât îi ştia dânsa, asupra cearcănelor subţiri care i s'au ivit desigur de pe urma nevestei cârcotaşe şi necredincioase şi a mişcat din cap:

— Canalia! Canalia!

Cu mâna ei osoasă i-a făcut patul. Se uita, noapte după noapte, dacă doarme, dacă asudă, dacă nu cumva vorbeşte din somn. Aspira nu ştia singură ce parfum din hainele lui şi-l măsura, crunt, din creştet până 'n talpă.

— Ai fost la femei, aşa-i?

— Mamă, îi răspundea Paul, nu sînt copil. Te-am mai rugat să nu te interesezi d'astea.

— Fireşte că n'am să mă interesez d'astea! Să se intereseze Jenta, — nu? Şti bine că nu trebuie să te oboseşti, că nu trebuie să faci excese, că nu trebuie să umbli la femei!

Paul surâdea, învins, şi începea să fredoneze o melodie. Atunci Leia era convinsă că Paul a întârziat la vreo femee.

— Ţi-e tot aşa frig?

Paul aproba din cap. Esther a încetat lucrul.

— Bună seara! se auzi glasul copilului. Da' ce-are nenea?

— A răcit! — făcu bătrâna.

S'au așezat la masă, în fața câtorva scrumbii cu ceapă. Mâncară încet, fiecare adâncit în gânduri. Lumina slabă a lămpii de petrol le schimba înfățișarea. Bătrâna, știrbă, simula, par'că foamea. Esther d'abea atingea, cu mâini artificiale, pâinea, cuțitul sau farfuria. Incepuse să închidă puțin ochii spre a privi la distanță. Mâine, gândi femeea, are să-și cumpere ochelari. Veta intră, cu pasul ei târâtor.

— Mai merg undeva, cucoană? — o întrebă ea pe Esther.

Femeea îi răspunse zâmbind:

— Nu, Veto, culcă-te!

— Săru' mâna și *bonjour!* spuse femeea și plecă.

Paul se svârcolia. Gemea.

— Ce-i, Paul? întrebă Leia.

Dar bolnavul nu răspunse nimic. Părea că doarme. Pe frunte îi curgeau șuvoaie de sudoare.

— Dac' asudă, e bine! spuse Leia.

— Să dea Dumnezeu! făcu Esther și se ridică. O durea, iar, spatele.

— Să ne culcăm, mamă! spuse femeea.

— Culcați-vă. Eu mai rămâi aici. Și se așeză în jilțul ei vechiu.

Bătrâna își încrucișă brațele pe piept și închise ochii fără s'adoarmă. In han se așternuse o liniște complectă, peste toate casele, peste toate bolile. In odăițe mici odihneau copii mărunți, în febră, mame cu plămâni ciuruiți, bărbați reumatici, aproape damblagii, bătrâni în adăstarea ultimei călătorii... La madam Sura, lampa lumina așteptările femeei. Alfred a întârziat, ca în fiecare noapte, la vreo pe-

trecere undeva! Numai de nu i s'ar întâmpla iar ceva! gândi Sura și oftă, prelung. La croitorul Hascal, familia bea, într'o veselie calmă. Nu se-aude nici un sgomot.

— Ce-o fi la Hascal? se întrebă Leia. De eri s'au pregătit. Au cumpărat pește și vițel de lapte și câteva sticle de vin! Să știi că s'a întors Nați!

Intr'adevăr, fiul cel mai vârstnic al croitorului, un drac de vânzător ambulant, fusese prins cu marfă „de furat". El, pretindeau părinții, n'avea nici o vină: a cumpărat un chilipir; ăl care i-a vândut-o, a furat-o. Cu toate astea, Nați a fost și el închis la Văcărești. A stat acolo toată vara. Astă-noapte s'a întors, nemâncat, murdar și fericit.

— Vai de capu' lor! — gândi Leia.

In odaie se făcuse și mai frig. Afară începu să plouă. Bătrâna se ridică, în vârful degetelor, să-și puie încă un șal pe umeri. Dar nu găsi nimic: toate le pusese pe bolnav. Răsuflând greu, Leia se reașeză în jilț.

— Aaaah! se auzi, deodată, în odaie.

Bătrâna se repezi la patul lui Paul.

— Aaah! repetă omul strigătul.

— Paul, Paul, ce-ai? întrebă, în panică, bătrâna. Bolnavul se desveli, furios.

— Aer, aer! Deschide, mamă, ferestrele.

Bătrâna încercă să-l liniștească.

— E frig, Paul, nu se poate!

Dar bolnavul își pierdu conștiința. Căzu, moale, pe marginea patului. Gura îi era plină de bale.

— Vai de mine, vai de mine! se văita Leia.

— Ce-i, mamă? se auzi de dincolo glasul slab al Estherei.

— Ii e rău lui Paul! răspunse bătrâna.

Esther ar fi voit să coboare din pat, repede, ca de obiceiu. Dar o durere ascuțită la ceafă, apoi una și mai vie pe întreaga spinare, o imobiliză în pat. „A început!" își spuse femeea, aducându-și aminte de vechea ei suferință, atât de ciudată.

— Mamă ,mamăă!... țipă Paul, trezit.

Era agitat ca niciodată. Avea ochii roșii, turburi, măriți de spaimă. Părul îi atârna, risipit, pe frunte. Se dădu jos, în grabă, din pat, — dar recăzu îndată pe pătură. Alunga, febril, un nod imaginar care i se puse în gât. Nu putea răsufla.

— Mamă, mamăăă! sbiera el. Aer!

— Trebuie s'o sculăm pe Veta! Să vie un doctor! Și bătrâna alerga dela patul lui Paul la patul Estherei fără a izbuti să ia o hotărâre. Intre timp sosi și Șoifer mai de vreme ca de-obiceiu.

— Adu, imediat, un doctor, te rog! — îi spuse bătrâna. Lui Paul îi e rău.

Omul plecă în toată graba. Leia freca mâna, înghețată, aproape, a bolnavului. Sosi și Veta, somnoroasă și necăjită. Drăcuia.

— Deschide puțin fereastra! îi porunci bătrâna.

— Fereastra? — se miră femeia. Da' ce, v'au apucat căldurile?

— Aaa... aier! țipă bolnavul.

Veta împlini vorba bătrânei. In casă frigul se înteți, năprasnic. Paul începu să tremure.

— Inchide-o, Veto!

Servitoarea, blestemându-și mereu soarta, închise fereastra.

Șoifer s'a înapoiat cu doctorul Grun, singurul medic pe care l'a putut afla treaz la ceasul ăsta târziu.

— A venit domnu' doctor! A venit domnu' doctor! strigă Veta.

Grun era medicul săracilor. Nu-l învidia pe Șteinberg care avea clientela lui.

— El cu clasa I-a, spunea Grun, eu cu a doua!

Și se mulțumea cu cât câștiga. Avea o droaie de copii, pe care îi creștea cum da Dumnezeu. Cu Paul fusese coleg de școala.

— Chiar de bancă! spuse Grun. Și-apoi, mișcându-l ușor pe bolnav:

— Ei, Paule, îți aduci aminte? Eu sunt Grun Berl! Doctorul!

Bolnavul avea pleoape de fier pe ochii semi-închiși.

— Aaaa... aer! țipa el.

Doctorul îl privi atent.

— Desigur, inima!... I-a slăbit inima!... Mușchiul inimii!...

Precis nu-și da seama ce anume se petrece cu bolnavul, aflat — se pare — în ceasul morții. De câte ori se simțea astfel încurcat, doctorul Grun administra bolnavului o injecție cu morfină sau îi lăsa sânge.

Clătină din cap, îngrijorat.

— Ar trebui să mai consultăm pe cineva! — făcu el. Până una-alta îi ard o injecție!

Bolnavul tresăria mereu, în luptă cu vedenii.

Esther din odaia cealaltă se interesa de bolnav.

— Ce zici, dom'le doctor, e grav?

Grun își desbrăcase haina, își suflecase mânecile cămășii și prepara injecția.

— E grav, madam, e grav. Dar fii liniștită, te rog! Acest „fii liniștită, te rog!" îngrozi pe Esther. Cuvintele medicului o ardeau, fizicește.

După injecție, bolnavul păru că adoarme. Dar Grun, apropiindu-se de Paul, fu sguduit de-un fior.

— Dați-mi o lampă! Repede!

Bătrâna veni cu lampa. Doctorul privi atent, la lumina slabă, fața bolnavului.

— Doarme! spuse el și oftă. Lăsați-l așa. Mă duc pentru un ceas-două acasă și mă întorc. Se face ziuă!

Punându-și pălăria, adaogă:

— Plecați de lângă pat. Are nevoie de odihnă!

Pe stradă, primind drept în obraz picăturile mari de ploaie. Grun gândi, cu spaimă:

— A murit și bietu' Paul.

IV

Moartea lui Paul a răscolit adânc hanul, curțile vecine, aproape întreg cartierul. Plasatorul se dovedise popular printre evrei, era membru în câteva societăți de binefacere și, în tinerețele lui, dansator neobosit la balurile „Pomului Verde". Pe-atunci persoana lui tuciurie și parfumată, plăcea fetelor de croitorie și nevestelor de prăvăliași din cartier. Avea o privire care ardea și o vorbă niciodată aceiași, silabele nefiind complect articulate, ceea ce putea presupune mistere. Și misterele au interesat întotdeauna legiunea domnișoarelor aplecate toată săptămână asupra lucrului de mână: balul însemna liberarea, pentru o singură noapte, dintr'o viață mizeră și înfrângerea barierelor celeilalte lumi: în care se petrece, în care se cântă, altfel decât în atelier, în care se iubește. Fetele cunoșteau valsurile pe-atunci la modă și romanțele sentimentale care amețeau Văcărești și Dudești. In ele se vorbea numai de dragoste, numai de-un sărut sub lună, numai de balcoane înflorite. Ele întârziau la rochia neterminată, se îmbrăcau în bietul lor „mantou" devastat de ani și

plecau cu pas grăbit, spre casă. O mamă șubredă le aștepta, la fereastră, sau un tată desființat de bătrâneți premature sau surori mai mici, slăbite și maturizate prea de vreme. A doua zi filmul vieții lor, aceiași, se desfășura fără surpriză. Nu venea nici cavalerul romanțelor să le sărute sub lună — nici ele nu puteau svârli iubitului un trandafir din balconul înflorit: casa lor n'avea balcon. In asemenea vremi, balul se ivea luminos în existența mizeră a tineretului, iar Paul întruchipa, cu ajutorul fanteziei tuturor, eroul cântecelor la modă.

— Imi dați voie, domnișoară?

— Cu plăcere!

Incepea dansul.

Cavalerul d'abea atingea talia domnișoarei. Pe vremuri, dragostea cunoștea alte preliminarii... Tânărul îndrăznea, doar, să șoptească, rușinat, în timpul dansului: „Sunteți fermecătoare!" Modista închidea ochii, lăsă capul pe spate și suspina.

Paul avea multe admiratoare printre credincioasele „Pomului Verde". Era, în toată înfățișarea sa bărbătească, brună și parfumată, ceva mai mult decât se vedea: ceva ce se bănuia, numai, fără a se ști precis ce. Odată a fost învitat, în zori, la o familie. Dansase cu o domnișoară, subțirică, sburdalnică, dar, în realitate de o timiditate fără leac, și integral blondă. Părinții supravegheau fata de pe scaunele, înșirate rotund, lângă pereții sălii.

— Ăsta e? întrebă tatăl, mic droguist în Lănăriei și proprietarul unei căsuțe liliputane.

— Daa! făcu nevasta, într'un rânjet admirativ. E cel mai bun vânzător de ghete.

După încetarea dansului, domnul Abramovici l-a rugat pe Paul să ia cafeaua la dânșii, acasă.

Băiatul mărturisi că-i obosit.

— O, dragă dom'le Paul, așa tînăr și obosit! se miră femeia. Ce să mai spuie, atunci, Arnold al meu?

Și-și acoperi bărbatul cu o privire caldă.

— Mergem în trăsură! — anunță, mândru, tatăl domnișoarei.

Până 'n Lânăriei era drum bun și lung. Calea Văcărești dormea încă, în dimineața călduță de iarnă blândă. Ferestrele ceainăriilor mai păstrau lumina nopții și primeau pe cei dintâi clienți: vopsitorii de firme, negustorii ambulanți, provincialii d'abea descinși din tren, somnoroși și friguroși, câte-o babă în căutarea nepotului care n'a dat de eri pe-acasă, fetele trotuarului din centru, lumea obicinuită a cartierului, In trăsură, Paul simțea că adoarme. Domnișoara îl trezea mereu, cu câte-o vorbă sprintenă. Acasă domnul Abramovici a întocmit repede o masă. Paul a băut cafeaua turcească oferită, cu zâmbete vesele, de gazdă, a întrebat-o pe fată ce cântec știe la pian și-apoi a plecat, sărutând mâna tuturor.

— Bun băiat! ce zici? a întrebat mama.

— Dee! răspunse, toată purpurie, fata. E foarte cavaler!

Peste-o săptămână, Paul a fost poftit la altă familie. Intr'o cămăruță caldă, în jurul unei mese de salon, acoperită cu un cearceaf brodat, tânărul a ascultat o întreagă poveste sentimentală și un a-

devărat curs de morală practică. Vorbise o mamă grijulie de soarta copilului ei. S'a adus și o tortă de ciocolată pe care sta scris, cu litere înflorite, vizibil: „Bine-ai venit!..."

La plecare, toată lumea îl și socotea logodit... Dar băiatul avea cu totul alte gânduri. El întâlnise profilul slăbuț și agitat al roșcatei. Se ataşase de apariția aceia nervoasă, fără să-și lămurească bine clocotul interior. Când o vedea, ardea. Jenta era un pui de muere, cu ochi de veveriță și cu trupul puțin și neastâmpărat. Cum a cunoscut-o, i-a și oferit un buchet de liliac. Pe vremuri, darul era primit cu emoție.

— E pentru mine? — făcu, mironosiță, Jenta.

— Pentru mata, duduiță!

După o lună, s'au luat. Au trăit, liniștit, la Ploești, într'o casă curată, plină de covoraşe și scoarțe românești. Căsuța avea și o grădină. Paul întârzia adesea, acolo, amorezat cum se întâmplă de flori și verdeață. Creșteau și porumbei. N'avea nici o pasiune, acest bărbat mustăcios, negricios și parfumat. Fuma mult, — atâta tot. Jenta ar fi dorit și altceva. Nu se prea mulțumea cu traiul simplu de provincie. Dar niciodată nu-și trăda indispoziția. Când s'a întâmplat nenorocirea, bărbatul și-a întrebat femeea: — „De ce-ai făcut asta"! Jenta a răspuns, cu simplitate: „Am avut nevoie de bani." Mai târziu orașul pomenea și de unele aventuri sentimentale ale Jentei. Cică s'ar fi plimbat cu un ofițer tânăr și pomădat într'o trăsură cu coșul ridicat, pe bulevardul gării...

Dar Paul n'a dat ascultare svonului. Plecând la prăvălie, însă, a întâlnit pe-un coleg, vânzător la alt magazin, care l'a întrebat dacă merge regulat la baia de aburi?

— La baia de aburi? De ce mă întrebi?

— Pentru că nu te știam amator de aburi!

Intr'adevăr, într'o Duminecă — ține bine minte! — prietenul l'a invitat la baia de aburi: avusese două bilete gratuite, date de proprietarul stabilimentului care îi era client.

— Păi nici nu sunt amator! — a răspuns el.

— Cu toate astea, ieri...

Omul nu și-a sfârșit vorba.

— Ce era eri?

— Ai fost la aburi!

— Eu? făcu' Paul.

— Da! Cu nevasta. Am văzut-o!

El a îngălbenit și s'a înapoiat acasă.

A fost o scenă penibilă. Jenta îl privea cu ochii ei neastâmpărați și ridica mereu, nervos, din umeri.

— Ești nebun! Nebun de legat, p'onoarea mea! Ce baie? Care baie? Ce aburi! ce's poveștile astea! Nu vezi că râde orașu' de tine! Și izbucni deodată în plâns. Paul nu putea suporta plânsul. Mai ales plânsul nevestii. Apoi a urmat boala, divorțul, Bucureștii...

Când l'a văzut mahalaua, revenind la bătrână, cu geanta subțioară și cu acelaș surâs de mister înflorit pe gură — o singură șoaptă a purces să sboare din om în om, din nevastă în nevastă: — „S'a întors Paul!"

Boala îl slăbise puţin şi-l silea să meargă încet. Mahalaua considera mersul acesta, domol, una din nouile însuşiri „nobile" ale plasatorului. O vecină, văduvă cu un copil — o fetiţă de zece ani — s'a interesat de divorţul lui Paul. Şi-odată l-a rugat să-i facă rost de nişte mătase mai ieftină. Plasatorul i-a adus câteva mostre.

Femeea întârzia voluntar în examinarea, cu deamănuntul, a mărfii. A cumpărat cinci-şease metri, dar l-a întrebat dacă nu cumva are şi alte modele de ciorapi? Plasatorul făgădui să-i caute ciorapi pur franţuzeşti.

— E tocmai ce vreau şi eu! — spuse văduva, zâmbindu-i cu gratitudine şi cu o mişcare a pleoapelor plină de tâlc. Plasatorul i-a răspuns, însă, printr'o uitătură obicinuită, profesională. Peste o lună, Leia l-a întrebat, aşa, în treacăt:

— Ai mai trecut pe la văduva de-alături?

Paul uitase cu totul de această clientă prea stăruitoare, care îi răscolea geanta şi se întindea la vorbă că-l apuca seara.

— Nu! spuse el, plictisit.

— Inchipueşte-ţi: se interesează mereu de divorţul tău.

— De divorţul meu?

— Da, cică ai vrea să te împaci cu Jenta!

— Şi ce-i pasă ei?

Bătrâna tăcu, oftă şi vru să se reaşeze în jilţ.

— Spune, mamă, ce-i cu văduva asta?

Leia îl privi lung şi răspunse moale:

— Nimic!...

De cu dimineaţă, începură să vie cunoscuţii în casa lui Şoifer să condoleze familia. Leia, albă şi vânătă, primea oamenii şi le răspundea, răguşit şi cu sforţări mari. Copilul fu trimis la Haike, a doua fiică a bătrânei, sub un pretext oarecare. Băiatul dormise şi nu ştia de moartea unchiului.

— Azi nu mergi la şcoală! — i se spuse. Ai să mănânci la mătuşa!

Presimţind ceva, copilul refuză. Dar Esther, care se dădu jos din pat şi avea pe faţă semnele unor dureri crunte, îi spuse, simplu, apăsând, însă, uşor pe silabe.

— Ai să te duci la mătuşa! Te rog eu!

Ficu n'a mai întrebat nimic şi a plecat, prin uşa din dos. La Haike nu găsi decât copiii vecinilor care îl îmbiară la un joc cu bile. Băiatul nu cunoştea jocul: nu se distrase în felul acesta, niciodată. Ceilalţi făcură haz de naivitatea ciudatului şcolar care habar n'avea de bile şi-l iniţiară grabnic în tainele distracţiei.

Mătuşă-sa era plecată. A aflat că se află acasă, la ei. Prin cap îi scăpără un gând: unchiu'!

Dar îşi reprimă panica...

Intre timp sosi şi Şoifer cu doui bătrâni dela sinagogă care fuseseră tocmiţi să citească rugăciuni, după datina evreească.

Esther, sprijinindu-se de scaune, privea, fără cuvânt, când spre mort, acoperit cu un cearceaf alb, când spre Leia. După masă li se înfăţişă un domn, în haină lungă neagră şi în mânuşi. Se recomandă: Rubinştein, maestrul de ceremonii al societăţii filan-

tropice „Credința noastră". Omul întrebă, serios:

— Sunteți de părere să vorbească și cineva din partea Templului?

Leia îl privi cu ochiul absent. Domnul Rubinștein, neprimind nici un răspuns, dădu, filosofic, din cap.

— Am priceput! Sigur c'o să vorbească. Mortul a fost, doar, cineva!

Și își duse, fără grabă, batista la ochi. Apoi, continuă să întrebe:

— Afară de templu, îl mai oprim undeva?

Bătrâna n'a înțeles exact. Esther își frângea mâinile, tăcut. Ofta mereu și plângea uscat.

Rubinștein se înclină:

— Vă rog să mă iertați că am uitat cu totul să vă condoliez.

Și zâmbi, cu abilitate, rostind altă frază cleioasă.

— Vă zic: la revedere! Mă duc să *prepar* pe societari!

Esther îl privi lung și se simți invadată de-un sentiment ciudat: tot așa vor veni, desigur și la înmormântarea ei, societari. Aparținea, doar, și dânsa prin bărbat „Asociației personalului din Restaurante, Baruri și Cafenele".

Bătrâna o văzu și-i ghici neliniștea.

— Ce-ai, Esther?

— Nimic, mamă!

— Să fii cuminte! spuse bătrâna fără a stărui asupra cuvintelor cărora nu le dădea, în clipele astea, nici un sens.

Prin peretele subțire al vecinei pătrundea până la dânșii plânsul unui copil.

Dincolo, la cismar, femeea observă, acră:

— Așa tânăr și-o să putrezească 'n pământ.

Bărbatul, ursuz, tăcea. Băuse, abea cu două seri înainte, ceaiul cu Paul. Il și întrebase de prețul unei perechi de pantofi cu toc înalt, moderni. Se învoiseră. Azi trebuia să-i ia măsura. Copilul sbiera, cu desperare:

— Mamăă... Mamăă, vreau să văd moltul!

Tatăl îi trase un ghiont și-i șueră la ureche:

— Taci, că te svârl afară! Păcătosule!

Copilul se opri o clipă din plâns. Ridică ochii uzi către părinte și-l măsură, atent. Privi, apoi, spre femee, care tocmai își pusese rochia neagră. Și reîncepu, și mai înfocat, să sbiere:

— Moltu!... Vreau să văd moltuu!

— Du-l dracului să-l vadă! porunci omul, plictisit. Și se reîntoarse cu gândul la figura palidă a plasatorului cu care glumise la ceainărie.

In fața casei, Alfred, de curând eliberat din închisoare pe „cauțiune" pentru o bătaie cu rănire — nimerise cu briceagul în gâtul simigiului, la o beție, în Dudești — lămuria mulțimea:

— Cin' i-a pus să-l aducă pe Grun? Grun e o huidumă!

Și scuipă printre dinți, scârbit.

— Câte-odată, îndrăzni o babă, o nemerește!

— Zăăău? se strâmbă Alfred. Matale crezi că aici merge pe nemereală? .....'l în paște pă măsa de chior! Cum vine undeva și simte că-i *groasă*, —

gata cu injecția sau cu lăsatu' sângelui! Păi așa știe și *mandea!*

Și scuipă, iar, printre dinți, stropind și pe ascultători.

— Ia nu mai face pe deșteptu'! îl repezi un tânăr uscat și cu părul mare, dat pe spate.

— Care ești ăla? întrebă Alfred.

A... tu erai, mă, ofticosule? *I'ote* al dracului!

Zi... ai făcut ochi!

Tânărul, înfruntat, lăsă capul în jos. Era în anul al patrulea la Medicină și se simțea obligat — ori de câte-ori se vorbea de doctori, să le ia apărarea.

— Ei, bă, *huhăm,* unde ești? Ia zii, mă, șmechere, tu ai acasă oglindă sau îți faci freza în doniță cu apă?

Mulțimea izbucni într'un hohot gros de râs.

Studentul părăsi grupul, înjurând și amenințând cu pumnul.

— Mergi pe jos și să-mi scri! Pà, scumpule! îi strigă Alfred, făcându-i bezele.

Privind, apoi, mulțimea:

— E reușit, nu?

Leia primise vizita lui Rubin, celălalt fiu al ei.

— Vine și Moriț! Are un copil bolnav de scarlatină!

Bătrâna fu cutremurată de o bănuială.

— E bolnav sau...

Rubin o liniști:

— Nu, nu-i ce-ți închipui! E bolnavă Surica. A dus-o azi la spital. Acu' pică și Moriț.

Rubin lucrase toată noaptea în atelierul de perii

la întocmirea pensulelor, în care se dovedise neîntrecut.

— E cel mai prima pensular! îl recomandau toți lucrătorii ceilalți, copleșiți de îndemânarea lui, neîntrecută. Avea obrajii mâncați de vârsat, o mustață roșietică și dinți neregulați și stricați. Vorbind, înghițea mereu, — un vechiu tic nervos de care nu se putea desobișnui — cum i-a fost cu neputință toată viața să rostească o frază fără a mai adăoga și un răsunător: pardon!

In atelier, ucenicii îi vesteau sosirea astfel:

— Vine Pardon!

Seara fusese rugat să lucreze mai târziu: lipsise toată ziua, încurcat la o partidă de „treizeci și unu" la cafenea. Pierduse ultima bâncuță, păstrată pentru coșniță. Dimineața aflase de moartea lui Paul. Înghiți de câteva ori în sec — de mai multe ori ca de obiceiu — și întrebă pe Veta:

— Zii, a murit azi noapte... Pardon! Cine mai e pe la voi?

— Cin' să fie, dom'le Rubin, cin' să fie? Par'că n'ai știi și 'mneata...

— Mă duc să-l aduc și pe Moriț! — își spuse omul, mai înghiți odată inutil și plecă la frate-său. Aici găsi o lume alarmată și plânsă. Copilul mai vârstnic al tapițerului căzuse la pat. Medicul preciza: scarlatină. Și tatăl, galben și fâstăcit, prepara transportarea fetiței la spital.

— A murit Paul! Pardon!... Bună dimineața! — vesti Rubin.

— Paul? Când? Cum? — sări omul, cu inima în sbatere.

Rubin lămuri pe scurt întâmplarea. Apoi, fără a mai da cuiva bună-ziua, plecă.

— E şi el necăjit, săracu! — observă Rubin.

Leia plângea în tăcere, lăsând lacrimile să-i curgă abundent dealungul obrajilor brăzdaţi de cute. Plânsul îi făcea bine.

— Paul nu putea — pardon! — suferi plânsul niciodată! — rosti Rubin, pe şoptite.

— Adevărat! spuse, simplu, bătrâna...

Şi adaogă, brusc violentă:

— Curvistina aia de Jentă l-a simţit! D'aia se prefăcea mereu că plânge... mânca-i-ar inima câinii de căţea!...

Şi se ridică, înaltă şi răzbunătoare.

Femeea cismarului, ştergându-şi ochii şi închipuind o durere cruntă, sări cu copilul.

— Vrea să-l vadă... săracu!

Esther trecu în cealaltă odaie şi se trânti pe divan. Maşina de cusut adăsta, lângă fereastră. Trebuia să termine lucrul acontat. Moartea lui Paul a complicat toate, în casa asta. După-amiaza de iarnă, călduţă, o întristă mult. Aşa sfârşim cu toţii, gândi bolnava, scuturată de-un fior. Şoifer intră s'o întrebe de cravata lui, neagră. Femeea ridică din umeri. Bărbatul o privi puţin, par'că ar fi vrut s'o ţie minte bine, înainte de plecare. Dar în ochii lui nu licărea nimic. Eşi, cu acelaş pas, în săliţă.

— Vreau să văd moltul! se auzi glasul copilului.

Şi Leia răspunzând cismăresei:

— Cum o să-l vadă, vecino? Şti, doar, că la noi, mortul e acoperit!

Ce voce egală şi ce răguşală care înfăşura silabele în plumb! — îşi spuse Esther şi trecu iar în odaia unde se adunase hanul.

Bătrâna Katz avea capul întors spre peretele din stânga unde se afla o masă, scaune şi câteva baloturi de marfă svârlite la întâmplare: oarba credea că acolo odihneşte mortul.

Privind spre baloturile de jos, suspina şi se văita:

— Săracu... Sărăcuţ de mama lui!... Şi-al meu e tocmai în India, Doamne! Doamne!

Cineva o aşeză pe-un scaun.

— Lăsaţi, vă rog, nu vă ocupaţi de mine... Ştiu eu bine că la mine n'o să veniţi! Stau singură ca o fiară sălbatecă în cuşcă... Nici nu ştiu când e vara, când e toamna... Uite mâinile mele: sunt două răni de atâta spălat... Azi nu mai spăl, chiar dac'o fi să crăp de foame!

Madam Sura o mângâie:

— Nu vorbi aşa, — e păcat!

Oarba n'o luă în seamă. Alfred, săturat de taifas, veni să-şi vadă mama.

— Mai stai şi-acasă! îi spuse el. Ai să ai timp destul de miorlăit.

Dar când dădu cu ochii de capul Estherei, se retrase un pas spre uşă, involuntar. Deveni tăcut şi ruşinat. Îşi băgă mâinile în buzunar şi se lipi de perete.

— Afurisită viaţă! gândi Alfred. Acu' trăieşti, acu' *mierleşti!*

Voi să scuipe printre dinți. Dar își reprimă gestul. Croitorul Feldman stă sprijinit de-o cârje: a trecut, iar, câteva săptămâni printr'o criză de reumatism.

— Să mă bată Dumnezeu — se văita el — dacă n'am venit *special*. Așa un om ca Paul! Așa un om cuminte! Și ce galant! Nu prea avea cu ce — bietu' de el, — dar ce suflet!

O mână fermă îl trase de haină. Era fiu-său, care își jertfise somnul de dimineață ca să vie la înmormântare.

Covrigarul a făcut, grăbit, o raită cu coșul printre școlarii din cartier și s'a înapoiat în han.

— De covrigi îmi arde mie, acu?

O femee îl privi, mirată.

— Da! Da!... Am lăsat dracului marfa și câștigul!... Se putea să lipsesc tocmai eu?

— Il cunoșteai? îndrăzni femeea.

— Dacă-l cunoșteam? izbucni omul, turburând tristețea confecționată a vecinilor.

Era clientu' meu! Duminică, mai ales, îmi întindea mâna, frumos, *balbotăș*, și-mi spunea, râzând:

— Zurăh, frate-miu, ași vrea să te văd bogat! Săracu' de el! Ce nobil! Ce nobil!

Intr'un colț, mimând o durere adâncă, Hună se văita:

— Cine o să mai îmi cumpere *biletul de saftea?* Cine? O, Dumnezeule mare!

Și ridică două mâini de fierar spre tavan.

Alfred, strecurându-se printre vecini, până la actor, îi opri elanul:

— Alt gogoman!

Hună nu se aștepta la o asemenea replică. I se tăiase entuziasmul. Mut, actorul făcu de astădată o figură de martir.

Ceilalți zâmbiră. Actorul îi privi disprețuitori și se îndreptă spre Esther.

— Oamenii ăștia, spuse el, sunt nesimțiți! Nesimțiți, zău! Mai ales Alfred, bătu-l'ar Dumnezeu să-l bată de păcătos!

— Dragă dom'le Hună, îl rugă femeea, prea des vorbești mata de Dumnezeu.

Actorul nu pricepu. Și rânji, plin de satisfacție.

— Așa-i?

Ciungul, dela distanță, svârlea fulgere asupra lui Hună.

— Uite și la 'mnealui! spuse actorul.

E *gelos*. Crede că mai e la circ!

Ce vrei, dom'le, ce vrei?

Ciungul continua să-l fulgere din ochi.

— Are să te bată! îi șopti un băețandru cu cămașa descheiată și desculț.

— Să poftească! se mândri Hună.

Esther se îndepărtă. Durerile reîncepură să-i scurme șira spinării. Privi spre patul în care zăcea mortul și se înclină ușor spre scaunul din apropiere. Avea înfățișarea cuiva care se pregătește să vorbească.

Toată noaptea, Paul a fost supraveghiat de bătrânii Sinagogii, de Leia și de Esther.

Șoifer nu putea lipsi dela bar. Veni, însă, mai de vreme, alăturându-se de bătrâni și rostind și el rugăciunea cuvenită mortului.

Una din fetele croitorului întârziase cu bărbați la o petrecere, undeva, în oraș. Când a intrat în han și-a adus aminte de moartea plasatorului. Beția s'a epavorat, veselia a dispărut subit și pe fața chefliei s'a ivit o paloare tragică. Intră și ea la vecini *să-l vadă.*

Cadavrul fu întins frumos pe-un covor și acoperit. Două lumânări mari ardeau lângă fereastră.

Bătrâna se nedumeri de apariția fetei, peste pudra și vopseaua din fața căreia se așternuse paliditatea tristeții. După câte știa — Paul nici n'o cunoscuse bine. El venea seara de vreme acasă; ea era de mult în oraș, la „petrecere".

Fata, tăcută, se așeză lângă Leia. Își scoase, încet, batista parfumată și o duse la ochi. Bătrâna o urmărea fără să vrea, cu privirile sălbătăcite.

— Să mă iertați, îndrăzni fata, că am venit așa târziu! Am avut treabă în oraș la o rudă.

Bătrâna încuviință din cap, tolerant.

— Dela Alfred am aflat... — Nici n'așI fi bănuit așa ceva. Era să intru în casă. La noi lumea doarme de mult.

— Știi că s'a curățat Paul? îmi zice el. Eu îl cunosc haimana și flecar.

— Ești nebun! îi răspund și-mi văd de drum.

— Pe ochii mei! S'a curățat azi dimineață! se jură ticălosu! Atunci m'am uitat — să mă iertați! — prin fereastră și-am văzut c'așa-i!

Fata mințise încet, aproape cu teamă. Bătrâna și Esther o ascultară cu gândul aiurea. Leia suferea văzând-o pe Esther trează. Nu pricepe dece

îi strălucesc ochii, de ce suspină mereu și se încovoaie, sub ce povară — Doamne?

A doua zi, odată cu măturătorii uliței, apăru și Ficu, mototolit și plâns. A privit cu ochii lui mari și negri spre cadavru și s'a îndreptat spre Esther.

— Știam îi spuse el că unchiu' a murit!

Femeea duse arătătorul la buze: să nu vorbească nimic! Intr'un colț al odăii, bătrâna moțăia cu capul în piept și cu mâinile bălăbănindu-se în aer. Dar copilul voi să afle amănunte:

— Când îl îngroapă, mamă?

— Azi! șopti Esther.

— Pot să-i văd fața?

— Nu!

— Te rog, mamă!

Esther îl privi sever. Copilul renunță, așezându-se îngândurat pe-un scaun.

Curând sosiră „societarii" lui Rubinștein: negustori din Văcărești și Dudești, bărbieri, meseriași și samsari. Maestrul de ceremonii avea un obraz roșiu și gras, proaspăt bărbierit și pudrat și se arăta foarte mândru de rostul său acolo. Număra persoanele și le indica locul, grav și grăbit. Afară ningea calm. Iarna se sfârșea într'o ninsoare călduță; oamenii își descheiau paltoanele; își surâdeau.

— Așa iarnă plăcută de mult n'am mai apucat! se auzea câte-un glas potolit.

— Eu era să ies în talie! întări Feldman, vesel. Nu m'a lăsat nevasta!

— Ce vorbești? se strâmbă, bine dispus, un prieten. Ia spune, Feldman, ți-a mai trântit vre-unu?

BIBLIOTECA * ACADEMIEI * ROMÂNE

— Să mă ferească Dumnezeu! Câți am, nu-mi ajung?

Deodată amuțiră cu toții. O femeiușcă în negru și cu un voal gros își făcea loc, cu coatele, printre „societari".

— O știi? — făcu unul din grup. Este *fosta* lui.

Toți o măsurară, avizi.

— Asta-i Jentă?

— Da! Asta-i!

Femeea intrase în casă. Grupul continuă palavra:

— Mă, săracu' de el' n'are nici un copil!

— Măcar un băiat să fii avut și el, acolo!

— De ce un băiat? — se miră cineva, cu o voce de bas.

— Ca să spuie *Kadiș* după el.

— Ai dreptate!... Am și uitat.

In casă, intrarea Jentăi fu neobservată. Bătrâna se trezea o clipă, ofta adânc și ațipea iar, învinsă de somn. Pe Esther o necăjea acum ceafa, — după ce durerea din spate se mai potolise.

Singur Moriț o recunoscu, dar crezu că-i mai bine să nu-i vestească prezența în casa mamii. „Avocatul", alăturea de burțosul înțolit în negru și dichisit cu o fundă uriașă, de mătase, își mărturisea necazurile zilnice.

— Eu, drept să-ți spun, o dau dracului de meserie!

Și privi spre locul în care odihnea cadavrul.

Burtosul îl aproba, sumbru.

— Ai dreptate. Dumneata știi totdeauna ce-i bun și ce-i rău. Ai dreptate!

Avocatul îl privi ironic.

— M'ai înțeles perfect... Măă, burtosule, măă... uite-așa ne trecem zilele, cu geanta de mostre și pălăvrăgind evreilor, până-i ametim și le vindem cârpele... Da' vine o zi...

Rămase cu privirea țintă spre locul macabru.

— Vine o zi când sfârșesc toate!...

Burtosul nu mai știa exact ce trebuie să facă. Instinctual, a simțit că tovarășul îl depășește. Și a rămas cu vorba în gâtlej.

— Vreai să spui ceva? Hai, mă, burtosule, dă-i drumu!

— Nu! Nimic! răspunse omul, vârându-și capul de bostan între umeri.

In prag, gesticulând, Fany, roșcata, se certa cu nevasta croitorului:

— Să nu mă 'nveți dumneata cum să mă port cu bărbatu' meu. Să-ți vezi de-ale dumitale. Nici eu nu te 'ntreb de ce e damblagiu Rahmil sau de ce ți-a dat cu oala de noapte în cap lungana dela mode!

— Mie? se miră, cu un accent de noblețe ofensată madam Feldman. Arde-te-ar focul de smintită...

— Taci, fă, nemâncato! Ai mai pus de alaltăeri ceva în gură?...

Interveniră „societarii'. In deosebi, domnul Rubinștein:

— Doamnelor, vă roog!... Șeade rușine! se fâțâia de colo până colo maestrul de ceremonii căutând să liniștească nevestele încăerate.

...Când l-au pus în sicriu şi foştii tovarăşi ai lui Paul au ridicat cadavrul pe braţe până în curte unde era pregătită masa de brad, acoperită cu o fâşie neagră, — Leia se trezi, alarmată, şi scoase un ţipăt ascuţit.

— Mamă, mamă! — o implora Esther, cu o mână pe mâna bătrânei şi cu alta sprijinidu-şi talia.

— Mamă, mamă! striga copilul, ca un ecou, mângâind, nervos, braţul Estherei.

Rubin înghiţea în sec şi poruncea, fără convingere, bătrânei:

— Taci! Taci odată! Taci!

Leia scotea lungi răcnete.

— Copilu' meu!.... Copiluuu meu!

— Taci, nu înţelegi, mamă! — repeta, mecanic, Rubin, făcându-i vânt cu batista.

Şi către lume:

— Incet, umblaţi încet! Pardon!...

Sicriul fu aşezat pe masa cernită, din curte. Cantorul sinagogei „Baron Hirsch", privind speriat spre Zwabel, „preşedintele comitetului", începu rugăciunea funebră.

— *O lă mulă.....*

Leia căzu, lată, în braţele feciorilor, care o readuseră în casă. Esther nu se putea ridica de pe scaun, chinuită de dureri. Lângă dânsa, copilul, alb şi tăcut, privea prin uşa întredeschisă, spectacolul din han.

— Mamă, şopti el, a leşinat baba!

Esther se încruntă. Voi să se ridice, — dar durerile nu-i îngăduiau efortul.

— Ce face baba?

Copilul se apropie de uşă.

— E mai bine!

— Doamneee! Doamneee! — se auzi, iar, ţipătul de spaimă al bătrânei. Doamne, de ce mă asupreşti? De ce? Şi se bătea cu pumnii în pieptul slăbit.

Cantorul sfârşise rugăciunea şi se pregătea să rostească un mic discurs ocazional. Dar Zwabel îl înghiontii:

— Car'te! — îi şuieră preşedintele templului. Aici e rolul meu!

Bătu, scurt, în masă şi o tăcere grea se făcuse în han. Dela o fereastră, de sus, privea surda, interesată de întâmplare.

— Intristată adunare! sbieră Zwabel. In numele templului „Baron de Hirsch" să-mi daţi voie — nu te 'ndesa tinere că aici nu-i circ! se indignă oratorul, privind crunt spre un plasator firav, sosit cu întârziere şi dorind să-şi facă loc în faţă — să-mi daţi voie, zic, să spun câteva cuvinte!

Tuşi greu, îşi mângâiă iritat ciocul de smoală, şi continuă:

— Din două motive regretăm moartea nefericitului! Mai întâi: pentrucă era un evreu cum se cade şi muncitor şi alerga toată ziua după agonisirea existenţii! Ştiţi cu toţii cât de greu se câştigă un franc! Ştiţi cu toţii — *se înfierbântase* — cât suntem de amăriţi, noi evreii!... Bătu cu pumnul în masă şi uită complect de *al doilea motiv* care îl făcu să regrete moartea lui Paul.

Vorbi de importanţa templului „Baron de Hirsch" ridicat prin râvna lui fără margini şi blestemă pe toţi ticăloşii care îl atacă în cartier.

Privind cu furie împrejurul său, ţipă:

— Pe toţi vă cunosc! Pe toţi v'am cântărit! Ştiu ce zace în voi! Când vă simţiţi mai bine, — atunci mă ocărîţi prin cârciumi! Chiar azi, când mă îndreptam spre casa asta nenorocită (femeile izbucniră în lacrimi. Oratorul le privi, compătimitor, dar mulţumit) m'a oprit în drum Prim-Rabinul Coş şi mi-a spus:

— Ştii că la cimitir se îngroapă morţii, unii peste alţii?

— Cum? i-am trântit-o. Şi Dumneata care eşti Prim-Rabin taci? Te vaiţi numai şi atât? Paştele şi Dumnezeii mătii de ramolit!... Ei bine, dom'lor, ştiţi ce mi-a spus? N'o să credeţi, — dar v'o jur: mi-a spus că acu' s'a convins şi el că are dreptate lumea că mă socoteşte nebun de legat!

Rotindu-şi ochii în curte, Zwabel zări pe „avocatul", imobilizat între câţiva plasatori şi înţelese, repede, că se află la mormântul unuia de-ai lor.

— Nu vreau să vă mai răpesc timpul! Ştiu că bietu' Paul a fost un evreu credincios şi cu inima largă... Ştiu că s'a sacrificat pentru familie! Pentru mama lui, săraca! Pentru fraţii şi surorile! Pentru toată lumea, — ştiu! Şi mai ştiu că vreţi şi voi, din partea plasatorilor, să vorbiţi! Deaceia, termin, zicând: fie-i ţărâna uşoară!

Părăsi masa, trecând, sfidător, printre ascultători, spre stradă. Aci îl zări doctorul Şternbaum. Îi surîse

larg, muşcându-şi buza şi-l întâmpină cu veselia lui impusă:

— Sănătos, voinic, dom'le Preşedinte?

Zwabel îl privi cu indiferenţă.

— M'ai auzit? îl iscodi cu o modestie aferată.

— Cum nu? Toată strada s'a oprit să vă audă! Aţi vorbit drept.

— Drept? se strâmbă Zwabel. Drept numeşti dumneata cuvântul care arde, care gâtuie, care ucide?

Ştergându-şi cele câteva fire subţiri de sudoare, preşedintele adaogă, în chip de taină:

— Au avut noroc că sîntem la o înmormântare!... Altfel...

Şi făcu, enervat, cu mâna, în aer câteva semne. Şternbaum îl aproba, vesel.

— Mää, doctore, mää — îi spuse Zwabel, şti că printre pezevenghii äia de plasatori se afla şi Micu?

— Micu?

— Da, äla care a furat nişte bani dela stăpân; acum nu ştiu ce dracu învârte pe lângă boeri! Şti că *mie* personal — apăsă pe cuvinte — mi-a şterpelit astăvară o sută de franci?

Cum doctorul Şternbaum făcu o mutră de om profund mirat, Zwabel continuă, furios:

— A venit să-mi vândă, zicea hoţu', nişte lemne...

— Ssst! Ssst! — se auzi de pretutindenea şi lumea se îndrepta spre han.

— Ce-i? Care face „ssst?" — se răţoi Zwabel.

— Vorbeşte cineva! — îl lămuri o femee.

— Ei, şi *dacă* vorbeşte? N'avem dreptul să mai respirăm? Ce, eu n'am vorbit?

Dar lumea nu-l mai asculta. De pretutindeni se auzeau săsăituri. Zwabel, însuși, interesat de ceeace are să urmeze, a curmat discuția și a intrat în han. Murmurase, doar, o înjurătură care se adresa tuturor: și asistenții și mortului și sfinților și dumnezeilor din calendar.

Sprijinindu-se cu mâinile de colțul mesii pe care se afla cadavrul lui Paul, avocatul își rostea cuvântarea. La început, când a articulat primele vorbe, a uitat cu desăvârșire unde se află. O absență de memorie ciudată a gonit din juru-i pe tovarășii plasatori, pe clienții micilor străzi lăturalnice din cartier, pe toți bărboșii și necăjiții hanului. A dispărut, pentru ochiul său lunatec, și sicriul în care odihnea Paul. Avocatul se închipuia, iar, la bară, susținând cine știe pe ce împricinat. Simpla rezemare a palmelor mânilor sale, de mult îngroșate și împietrite, de masa de brad, i-a schimbat întreg decorul. Era cât p'aci să spuie, cu voce profesională și egală: Onorată Curte! Dar fășia neagră și țipătul bătrânei l-au trezit din reverie și l-au reîncorporat lumii din care evadase, o clipă.

— Paul, dragă, spuse „avocatul" — și vocea îi deveni caldă și joasă — pleci de lângă noi pentru totdeauna.

— Aaah! Aaaah! Doamne, Dumnezeule! de ce mă pedepsești așa? — răcni Leia și se lovi, greu, cu pumnii în cap.

— Mamă, mamăă! — îi strigă din casă Esther, lividă și înnecată de plâns.

— Nu mai plânge, babă, că moare și mama! o implora copilul care i se alăturase, pe nesimțite. Moriț avea ochii în pământ; se gândea, în acelaș timp, la fratele dus dintre ei, la fetița care-i zace pe-un pat de spital, la Esther, cadaverică și țintuită pe canapea, — la Rubin ăsta, nervos și calic și desfrânat și i se păru, deodată, că totul e un joc, într'un vis prelungit.

— Lăsați-măăă! — țipă bătrâna, pe care brațele feciorilor ei o înlănțuiau, să nu cadă.

— Taci, mamă! șopti Rubin.

Avocatul continuă cu aceiași voce sufocată par'că:

— „Te duci — cine știe unde? Te duci pentru totdeauna! N'o să te mai vedem la ceainărie, cu geanta plină de mostre. N'o să mai aștepți pe Hună să-ți cânte un cuplet. N'o să mai ceri niciodată sfaturi pentru procesele tale. Acolo unde pleci acum nu sunt procese; nici ceainării, nici actori. Ai fost un băiat cuminte, dragă Paul, ai iubit păsărelele și copiii și femeile... Nu-ți păsa de mine sau de altul, că am stat sau nu la pușcărie. Beai cu mine ceaiul și nu mă lăsai niciodată să-l plătesc! Erai sărac, d'abia câștigai câțiva gologani, dar îți plăcea s'ajuți pe toți! Cumpărai, câte-odată, și flori dela țigănci și le împărțeai vecinelor din han. Nici la ceartă nu țineai... Așa-i, mă, burtosule?

Burtosul ridică spre orator un cap uimit și neverosimil de somnambul. Obrajii îi ardeau, ca jăratecul și clipea mereu, de emoție, din ochi.

— Tare bun ai fost, dragă Paul, mai spuse avocatul. De azi înainte ceainăria ni se va părea goală, pustie, lipsită de viață.

— Fratee! — izbucni gros burtosul şi se propti de masă. Frate, nu mai vorbi! Ai auzit? Nu mai vorbi. Şi ridică un pumn uriaş în aer. Clătină din cap, strângându-şi buzele, sălbatec.

— ....mama ei de viaţă! gemu el şi îşi lăsă capul pe sicriu.

— E beat! — spuse o femee.

— Ar trebui să-l scoatem de-aici! ţipă cismarul.

— Afară cu el! sbieră Rubinştein. „Strică toată ceremonia!"

Doui vlăjgani se apropiară de masă şi-l apucară de umeri.

— Hai! spuse unul.

— Lăsaţi-l în pace! se auzi glasul lui Zwabel. Lăsaţi-l! Beţi sunteţi voi, porcilor! Mää... băieţaş mää!... se adresă el, apoi, înduioşat către burtos. Vlăjganii părăsiră masa.

— Ce e, mă, copile, mă... Şi Zwabel mângâie coama omului.

— Cine o să ne mai povestească isprăvi din tinereţe? continuă avocatul. Cine o să ne mai fredoneze romanţe vechi?

Burtosul gemea, mişcând capul şi — odată cu el — masa.

Avocatul sfârşi într'un vaet şi sgomot obştesc. Femeile plângeau, copiii îşi strigau mamele, speriaţi de hohotele lor necontenite, câinii urlau, prin vecini, zăpada se înteţise şi începu să şuere prin urechi vântul.

Zwabel luă de braţ pe burtos şi-l scoase în stradă.

— Tu eşti ăl mai de treabă din toţi, mää! îi spuse. Eşti şi tu puţin nebun, poate!

Ei şi? Măgarii şi viermii nu sunt nebuni — asta se ştie! Mă... jigodie, mă!..,

Şi îl scutură de umeri. Dar burtosul rămânea rece şi îngândurat. In alte împrejurări, o asemenea izbucnire de prietenie din partea preşedintelui templului l-ar fi mişcat. Niciodată, Zwabel n'a schimbat cu el două vorbe. La salutul larg şi subaltern al plasatorului, celălalt răspundea cu o grimasă. Il privea peste umăr şi cu un ochiu fioros. Odată i-a şi trântit-o, răspicat:

— Să faci bine să nu mă saluţi! Pricepi?

— De ce, Coane? s'a minunat burtosul.

— D'aia! Scurt!

Ruşinat, plasatorul n'a ştiut ce să-i mai spuie. A plecat, învins, în prima cârciumă să-şi „spele ruşinea" cu un ţoiu de rachiu.

— Afurisită lighioană! murmura el, neputându-se dumiri asupra pricinei mândriei ăsteia ne mai pomenite a preşedintelui. De-altfel, burtosul aflase că aşa se poartă Zwabel cu multă lume. Gândul l-a mai îmbărbătat.

...Acum, iată-l prietenos şi grijuliu de plânsul care-i stă în gât. Ce-o fi păţit? — se întreba plasatorul. De ce s'o fi interesând el de durerea care l-a cuprins subit la vorbele rostite de pârlitul ăla de avocat de contrabandă?

— De câţi ani îl cunoşteai? vorbi, liniştit, Zwabel.

Burtosul îl privi drept între sprâncene şi-i răspunse încet:

— Nu ştiu!

— Da' să vede cât de colo că ţineai la el... l'aţi iubit!...

In curte, sicriul fu ridicat de oameni şi aşezat în car. Rubinştein, asudat şi mândru, îndruma inutil lumea spre ieşire. Işi ridicase paltonul şi vorbea, ţinând mâna la gură. Bătrâna, imună frigului, se târî până la car.

— Paul! Paa-ul! atât mai putea articula, greu. Capul îi vâjâia şi ochii nu mai înregistrau exact imaginile. Ii veni să râdă, ca să gonească decorul îndoliat al întregei întâmplări de azi. Esther ceru să i se deschidă uşa; ambele laturi fură lipite de perete; voia să privească de pe canapea spre bătrână. Copilul fugea când spre bunică, rugând-o să nu mai scoată nici un cuvânt, când spre mumă-sa, spre a o întreba dacă o mai doare spatele? Era grăbit, înfierbântat, dar concentrat cu totul asupra unui gând: aşa se va sfârşi, poate, şi mama... Şi-apoi? Ce va fi — apoi?

Rubinştein porunci vizitiului să tragă puţn pe strada Legislatorului, la mica sinagogă, turtită între un perete şi nişte uluci jupuiţi de râia timpului.

— Aşa! Acum, opreşte! Aici vorbesc eu!

Carul opri.

Rubinstein deschise larg, gura şi voi să rostească sonor: „Intristată adunare". Dar un evreu, moşneag şi miop, îl trase de mânecă:

— *Şa!* să-l ascultăm pe cantor!

— De ce? făcu, iritat, maestrul de ceremonii: aici e rândul meu!

— Bine, îl lămuri moşneagul, dar trebue să ascultăm *mula.*

Rubinstein se dumiri. Inchise gura, duse batista la buze, privi în dreapta şi în stângă până îl zări pe cantor şi se resemnă.

Cantorul rosti, cu glasul îmbibat de tristeţe, rugăciunea funebră. Femeile hohotiră într'un plâns greu şi nervos. Copilul se plimba printre oameni, îi privea mult şi-i pătrundea adânc: nimic nu-i rămânea tăinuit. I se păru, însă, şi singur nu ştia de ce, că, până la urmă, totul se va sfârşi vesel. Nu se împăcase încă la vârsta lui, cu ideia că se poate muri pentru totdeauna. Tablourile văzute în casă şi prin vecini, înfăţişând înmormântări sau agonii i se păreau neverosimile. Răsfoise odată un album plin de fotografii.

— Cine-i ăsta? întrebase pe Esther şi arăta spre un bărbăţel subţire, aşezat, gospodăreşte într'un jilţ. Era un om de vreo patruzeci - patruzeci şi cinci de ani, cu obrazul prelung, cu barbete şi cu o privire calmă de senior anacronic. Fuma dintr'o ţigaretă subţire. Cu o mână îşi sprijinea capul.

— E tatăl meu! Bărbatu' bunicii! A murit!

Copilul primea răspunsul fără emoţie. „A murit" e ca şi când s'ar spune: „E plecat pân' la mătuşa! Vine peste zece ani."

— Dar asta cine-o mai fi?

Arătase o balabustă lată şi îmbrobodită.

— E o rudă a tatii! A murit şi ea mai de mult.

— Dar copilaşu' ăsta?

Un prunc de ţâţă, întins frumuşel, pe-un divan colorat.

— Un băieţaş al lu' madam Klein... Şi el, săracu' a murit... Nici nu împlinise şease luni!

Ficu auzea mereu de asemenea morţi, dar nu le credea — voia să nu le creadă, cu o voinţă dârză — posibile. Sau, se împăca el cu gândul, dacă sunt posibile — sunt pentru alţii. Oameni îndepărtaţi de el, pe care nu i-a cunoscut nici când, *pot* muri. Cine ştie, o fi şi asta adevărat!... Dar unchiu' Paul!.. Unchiu' Paul, care îşi punea, în fiecare Duminică, pantalonii călcaţi pe dungă... Ba, cumpăra şi un buchețel de flori. Una şi-o prindea la butonieră. Se bărbierea singur cu un briciu adus de un prieten „tocmai dela Viena". Apoi îl lua pe genunchi şi-l întreba, misterios:

— Şti tu, mă, puştiule, unde te duci acu' cu nen'tu?

Copilul ştia, dar se prefăcea uimit.

— Nu, unchiule, nu ştiu. Unde mă duci?

Atunci Paul râdea cu gura plină.

— Te duc cu tramvaiu' până la staţie. De-acolo mergem la mătuşa!

Copilul se bucura aparent. Pentru el vizita duminicală nu mai era legată de nici o surpriză: cunoştea bine casa tuşii. Dar îi plăcea să-l vadă pe unchiul ăsta brunet şi parfumat cât mai vesel. Il ştia, doar, bolnav!... Cum se poate, aşa dar, ca Paul să fii murit? Adică să-l ducă cioclii la cimitir? Să-l îngroape? Lumea să se înapoeze acasă? Şi să rămâie mereu, mereu, mereu numai cu tata, cu mama, cu baba? Paul nu va mai fi nici la Ploeşti? Nu va mai trimite cărţi poştale de-acolo

pe care, el, elev harnic şi deştept le va citi bunicii?

Nedumerit, copilul privi lumea cu un ochiu de ghiaţă.

— Dă-te, mă' băeţaş, la o parte! o să te calce lumea!

Ii vorbise o femee subţirică şi plânsă.

— A! Asta-i văduva! o recunoscu Ficu.

Era, într'adevăr, fosta clientă a lui Paul, „curtezana" — cum o supranumea odată Leia. De mult femeea se socotea „viitoarea" plasatorului. Nu-şi mărturisise faţă de nimeni gândul. Dar îi plăcea să se închipuie alăturea de bărbatul tuciuriu, încărcat de mostre, care ştia să vorbească aşa ciudat şi care mirosea a parfum cale de-o poştă. Lucra cu râvnă la ajustarea unei rochii de seară. O prietenă, fostă colegă de atelier, a privit-o cu ochiul mic şi plin de şiretenie.

— Te pregăteşti, scumpo?

Văduva s'a înroşit, a lăsat pleoapele în jos şi n'a răspuns nimic. Dar atitudinea ei a lămurit îndeajuns pe fosta croitoreasă, expertă în proecte sentimentale şi în scrutarea conştiinţelor. A doua zi, vecinele o întâmpinară, vesele:

— Să-ţi dea Dumnezeu sănătate şi noroc!

— Pe când logodna, păpuşico?!

— Cine-i fericitul, hoaţo?

Văduva, împurpurată şi fâstâcită, nu ştia ce să răspundă guralivelor vecine. Bănuia de unde se scornise vestea. Şi încerca să se scuze:

— Nici vorbă nu-i deocamdată de nimic! rostea ea, timid.

— Zăăăău? o ironizau femeile. Și rochia? Ce-i cu rochia? Așa-i că taci? Păi, nici nu se poate altfel! N'ai ce spune!...

Una, mai mofturoasă, îi și svârli, brutal:

— Dacă te ferești de noi, să-ți fie de bine! Noi nu ținem să știm cu cine ai să te culci și începând de când? Așa-i? și se adresă tuturor gospodinelor care o aprobau, surâzând disprețuitor.

De-atunci văduva n'a mai vorbit cu nimeni și își potrivea rochia noaptea, la lumina lămpii cu gaz și ferită de priviri iscoditoare. Se obicinuise atât de mult cu gândul, încât vestea morții lui Paul o îmbolnăvi.

— A murit, va să zică? își spuse. A murit *și ăsta!*

Se îmbrăcă în negru și veni la înmormântare. I se păru că asupra ei se concentrează privirile tuturor; că *ei* i se cuvin vorbele de îmbărbătare; că moartea a lovit-o mai ales pe dânsa...

— O să te calce lumea, băiețaș! — îi spuse din nou și-l lovi, prietenește, cu mâna îndoliată pe umeri.

Copilul îi zâmbi și plecă mai departe.

Rubinștein începuse a vorbi:

— „...așa că d'aia, doam'lor și dom'lor, noi cei dela Societate ne facem o plăcută — hm! hm! — vreau să zic o tristă datorie, asistând aici la această solemnitate a înmormântării decedatului care... care.."

— Mă, da' tâmpit mai e! șopti, cu dicțiune, Zwabel în urechea doctorului Șternbaum. Șoapta era bine articulată; o auzise toată lumea. Oratorul se opri, încruntat. Doctorul Șternbaum voia să fie agreiatul tuturor: nu-l putea supăra pe Zwabel, dar nici cu Rubinștein n'avea motive să stea rău. Clătină, deci, din cap spre președinte și zâmbi, respectuos, către maestrul de ceremonii.

— „vreau să zic, așa dar, continuă Rubinștein, ceeace am mai afirmat odată, la o altă înmormântare: viața s'o trăești cum trebuie, cum se cuvine, cum... cum... hm..."

Zwabel se plecase iar la urechea doctorului. Rubinștein observase mișcarea și se emoționă. Vorbi în vânt, ascultându-se și neînțelegând nimic. La adunările celelalte, și mai ales, la banchetele societății, sarcina i se părea ușoară. Striga odată: „Trăiască iubitul nostru sărbătorit", mai ură viață lungă „familiei sale și tuturor prietenilor noștri" și termina.

— „cum e normal s'o trăești!... — reluă oratorul, supărat. D'aia vă zic: decedatul va rămâne în vecii vecilor — va rămâne, zic, precum... precum a afirmat și... ăsta... ăla... marele nostru învățat Barascheum"...

— Barasch! îi șopti cineva din mulțime.

— ...adică Barasch: fericit cel ce trăiește după prescripțiunile sfintei noastre religii!

Lăsă fraza neterminată, se înălță în vârful șoșonilor, roti o privire veselă asupra adunării și rosti, mulțumit, exact ca la o agapă:

— Prin urmare, doam'lor și dom'lor, așa precum vă spuneam — viața e șubredă, e ca un vis, ca o iluzie... absolut... o iluzie...

— Isprăvește! se auzi, deodată, o voce groasă și furioasă.

— Ssst! Ssst! făcură societarii.

— ...Doam'lor şi dom'lor! mai încercă Rubinştein, speriat şi ruşinat de întrerupere, eu... eu... vreau să vă...

— Isprăveşte, odată! *Is-pră-veş-te!* răsună acelaş glas revoltat.

Toate capetele se întoarseră spre Zwabel. Agitând bastonul, preşedintele templului privea, cu ochii injectaţi de mânie, la orator.

— Asta-i porcărie! spuse el. Intristată adunare, ceremonia s'a isprăvit. Hai, porneşte dricul! Rubinştein a rămas, năuc. Societarii şopteau între ei, şi ridicau din umeri, resemnaţi.

— Auzi? tuna Zwabel. Auzi, discurs!... Care... cum... hm! hm!... mama lui de cârpaciu! Vine să-mi toarne mie braşoave!...

Carul porni greu. Zăpada sporise, vântul sufla, rece şi oamenii se loveau, în mers, unii de alţii.

Copilul s'a alăturat de un grup de evrei bărboşi şi întunecaţi.

Pasul se dovedea trudnic, în seara de iarnă, prematură. Deasupra capetelor acoperite cu pălării tari sau căciuli ţuguiate sburau cârduri de ciori. Inapoia mulţimii se înşirau trăsuri umile, cu cai golaşi şi uscaţi. In ele, înfundate şi înghetate, rubedeniile mortului...

— Mamă, a şoptit copilul în urechea Estherei, cu teamă, după ce moare omu' şi-l îngroapă... ce se mai întâmplă cu el?

— Nimic! a răspuns femeea, scuturată de-un fior.

— Nimic? Nimic? stărui copilul.

— Nimic!... Absolut nimic!

Şi izbucni într'un plâns nervos, care-i sguduia umerii, — umerii ei slabi.

V

Mândria lui Şulăm Solţ era, desigur, casa din strada Traian. A cumpărat un bordei şi a ridicat câteva încăperi omeneşti. Mahalaua gospodinelor, firave sau diformate de mizerie, şi a copiilor desbrăcaţi şi înrăiţi de lipsuri, îl socotea, chiar, bogat. Puţini evrei aveau în strada asta şi mai ales în partea care da spre calea Dudeşti, locuinţă proprie. Cei mai numeroşi — negustori ambulanţi, vânzători în magazinele Lipscanilor, samsari cu destine greu de bănuit, lucrători şi funcţionari de birou cu lefuri nenorocite, d'abea îşi duceau zilele. Chiar în gura străzii ochiul fie el cât de nedeprins cu scrutarea altor ochi, înţelegea că acolo e un sediu al calicilor. Pe stânga se clădea — e adevărat: câteva şiruri de cărămizi, o căruţă-două de nisip şi patru ţigani gonind de colo până colo mărturiseau „prosperitatea" stăpânului: dar adevărul era că domnul Nae care supraveghea munca fusese patruzeci de ani şef de birou la Primărie şi d'abea azi, la bătrâneţe a izbutit să-şi împlinească visul. Privindu-i ochii obosiţi şi necăjiţi, puteai să vezi că-şi îngrijeşte nu casa — ci mormântul

care va să-l cuprindă curând. Dar peste drum? Treceai un loc viran, întins şi trist, şi dădeai de-un fel de han plin de bălegar şi de gunoaie: pe ambele părţi, în chichineţe, locuiau două duzini de evrei amărâţi: cismari ignoraţi de tineretul cartierului, croitori famelici şi domnind peste copii fără număr, instalatori „de electricitate" — cum se prezentau, cu demnitate în pantalonii lor găuriţi, studenţi originari din îndepărtate târguri dorohoiene, spălători de vase la marile restaurante centrale, cerşetori corecţi în beteşugul lor expus privirilor: o mână ruptă, un ochiu spart, un picior de lemn, — un popor amestecat şi învins.

In han locuia şi „anarhistul" Moşeanu. Avea un cap de pictură expresionistă: pletele acopereau gulerul cămăşii ruseşti, ochii verzi, nici calzi, nici reci, priveau nepăsător lumea, în adăstarea alteia, iar fruntea, mare, dominantă, purta pe ea semnele gândurilor multe — toată numai brazde. Moşeanu avea o singură cameră plină de cărţi. D'abea mai era loc pentru patul de fier şi pentru o masă de scris. Toată ziua lucra. Intocmea o revistă lungă în paginile căreia se întâlneau toţi aşii filosofiei şi sociologicei, clasice, moderne, contimporane, — dela conservatorii eleganţi şi ponderaţi, până la extremiştii catastrofali şi dinamici. In mintea şi sub condeiul lui, anarhistul îi întrunea pe toţi. Pe vremuri luase parte la mişcările de stânga. N'a fost niciodată, însă, un luptător, un agitator. A îndurat, cu mândrie şi cu un uriaş dispreţ faţă de societate, schinguirile cu care, pe atunci, se încerca uciderea ideilor — dar

n'a stăruit în politica militantă. Temperamentul nu-i îngăduia munca braţ la braţ cu gloata, întru atingerea ţelului comun. Trăia ca un pustnic. Mânca pâine şi brânză — deobiceiu pâine. Nu fuma, nu bea, nu se distra din banii proprii.. Invitat la masa vreunui camarad mai cuprins, Moşeanu dovedea o poftă robustă şi prelungită: viaţa pe care o ducea nu însemna deci, aplicarea unui program, — ci groaza de a cheltui din punga proprie măcar o leţcaie. Ii plăceau bunurile pământeşti: o friptură, un păhărel de vin, o plimbare cu trăsură, o călătorie, o femee... Dar nu se îndura să scoată pentru asta un bănuţ.

Fusese căsătorit. De pe urma acelei căsnicii avea un băiat: isteţ şi îndemânatec. Nu izbutise, însă să-l păstreze pe lângă sine. Când nu gândeai Fănel evada prin provincie, de unde ajungea pân' acasă, la Moşeanu, vestea unor „isprăvi" supărătoare ale împeliţatului. Anarhistul nu pricepea de loc de ce un băiat deştept, dornic de hrană, de joacă, de libertate, nu se poate împăca — ori ce-ar face — cu sfertul de metru de pat în care trebuia să doarmă, gol-puşcă (din economie!) şi cu coaja de pâine, dăruită cu precauţie, de părintele sever.

Din când în când omul primea vizita unor tineri palizi şi covârşiţi de lecturi şi proecte revoluţionare.

Locuind în mansarde sau în beciuri — lipsiţi de soare, de aer, de mâncare — fără mângăerea unei mâini de mamă sau de iubită, sdrenţuiţi, nedormiţi, şi vecinic flămânzi, băeţandri ăştia întârziau ceasuri, zile şi, câteodată, nopţi întregi la Moşeanu, în desbateri fierbinţi asupra lumii viitoare... Anarhistul îi

punea adesea, să traducă o pagină din cutare doctrinar extremist, să facă o corectură a revistei sau să lipească mărci poştale pe adresele abonaţilor. Băeţii îndeplineau rugămintea lui Moşeanu cu o ardoare de misionari. „Neînregimentaţi" în partidul socialist — dincolo de ori ce disciplină — ei vedeau în omul care se izolase de semeni, între cărţi, un ideal de viaţă. Ajutându-l, li se părea că ajută împlinirea năzuinţii pentru care jertfeau totul: familie, avere, profesiune, dragoste...

Moşeanu se bucura de stima vecinilor care îl venerau pentru dispreţul pe care îl dovedise nevoilor omeneşti; mahalagiii ştiau că anarhistul nu înghite fiertură cu lunile, nu face foc niciodată, culcându-se în odaia rece chiar pe vremea gerurilor siberiene — nu are nici un ochiu, de om sau de animal, pe lângă casă care să-l privească sau să-l ajute la boală, la o nevoie, — într'un cuvânt îl şi compătimeau, îl şi admirau. Marcel, de pildă, şeful unei bande alcătuită din opt fraţi hoţi şi puşcăriaşi cunoscuţi se exprima în totdeauna cam astfel despre Moşeanu:

— E *candriu!*

Iar bătrânul talmudist Flamm, care, deasemenea mânca odată la două zile, ostenind nopţi întregi asupra foliantelor sfintelor tipărituri ebraice îl considera un mucenic.

— Un om ca el, spunea bătrânul, mângâindu-şi ciocul de zăpadă, se naşte rar!

...Lângă han se înşirau căsuţe cu intrarea la stradă, fiecare cu câteva trepte. Erau mici prăvălii de coloniale, sticlărie, — un atelier fotografic, o săliţă

de dans, în fund o şcoală de copii, o „cărnăţărie" şi alte mărunte căminuri cu „stăpâni" rupţi în coate şi melancolizaţi de lunga aşteptare a clienţilor.

Pe trotuarul casei lui Şulăm Solţ se mai afla o bragagerie ţinută de-un albanez care locuia o lună în Bucureşti şi unsprezece în munţi, undeva prin Macedonia... Se zicea despre dânsul că era cap de bandă. Ucidea omul cu uşurinţa cu care prinzi musca. Tot timpul bragageria era lăsată pe mâna nevesti-si, o muere sfrijită şi înrăită care blestema toată ziua. Işi adusese şi un nepot s'o ajute: lat şi urât, băiatul avea un cap plin de pete albe. Mahalaua îl poreclise „iapa răioasă". Ceva mai încolo — o băcănie: a lui Rahmil, surdul, un omuleţ cu mustaţa de aur şi de o politeţă absolută: toţi clienţii îi erau „scumpi", „iubiţi", „dragi". Fusese chelner un timp — coleg cu Şoifer. Dar n'auzea niciodată comanda. I se cerea o halbă de bere şi Rahmil aducea clientului, foarte ceremonios, o cafea turcească. A fost nevoit să-şi schimbe meseria şi nu-i pare rău. Băcănia lui e cea mai selectă în strada Traian: la el cumpără şi familia Kramer, croitorul pitic şi obez de peste drum, care este astăzi un adevărat „nabab" pe lângă rubedenia sa, Şulăm, şi doctorul Şternbaum şi Nae dela Primărie... Funcţionarul — singurul — din băcănie e chior, dar de o bună dispoziţie contagioasă. Il cheamă Idl. Pe-atunci se cânta, în cartier, o romanţă evreească modernă: „Idl mit deim Fidl" („Idl cu Vioara") şi chiorul beneficia de cântec, fredonându-l tot timpul şi făcând glume cu gospodinele care-i călcau pragul.

— Poftiți, poftiți vă rog! Aici e „Idl mit deim Fidl".

— Stăpânu' e surd — spuneau mahalagii — slujbașul e chior: lipsește un șchiop!

Băcanul nu lua aminte la vorbele lumii. El continua să-i zâmbească, s'o numească „scumpă", „dragă" și „iubită" și să-i încaseze gologanii.

Lipită de casa lui Solț în curtea cu uluci roșii, — locuia familia Ionescu: câțiva feciori, adică, oacheși și liniștiți, o cucoană resemnată în aducerile-i aminte și un câine care făcea naveta între hanul celălalt, de peste drum, și vecini. Unul dintre băeți — domnu' Mișu — era funcționar, ca și conu' Nae, la Primărie, — altul se pregătea să intre în armată, ofițer. După bărbătească lui siluetă, întotdeauna corectă, suspinau fetele hanului de peste drum.

Șulăm Solț locuia în primul apartament din dreapta, la intrare. In fund închiriase casa unui croitor, Șaiman, care avea o droaie de copii și un gust accentuat pentru teatru (fusese, în tinerețe, figurant la „Jignița") iar, la etaj, locuia un mic funcționar comercial, de curând căsătorit. Pe stânga, în primul „apartament" își întocmise gospodăria un cantor — iar în al douilea un garderobier.

Solț plimba printre chiriași mai întotdeauna o privire nemulțumită. Sădise o mică „vie", un gutui și un prun și copiii chiriașilor cam rătăceau cu mâna prin fructe. Pe vremuri ținuse o prăvălie de haine vechi, în strada Lazăr. Acum se mulțumea să facă negoț unde și când se întâmpla: cumpăra, de pildă, o „partidă" de bocanci „reformați" — îi da la reparat și îi revindea, apoi, angrosiștilor din provincie: evrei bărboși și harnici care veneau, între două trenuri, din Moldova la București ca să-i cumpere marfa și să plece repede, înapoi, acasă. Mai lua parte la diferite licitații, unde se vindeau mărfuri „decăzute". De-aceia din casa lui nu lipsea niciodată „Monitorul Oficial" în paginile căruia urmărea toate anunciurile. — Lunea viitoare e licitație la Craiova! spunea el nevestii și se pregătea să plece acolo.

Haike, fiica mai mare a Leii, îl asculta, atentă și foarte interesată. Era o femee necăjită, cu fața brăzdată de cute, cu privirea speriată. Avea ceva dramatic în toată făptura ei chinuită. Își iubea mult mama și avea, mai ales pentru soră-sa Esther o afecțiune bolnăvicioasă. Se măritase tânără și-odată cu împlinirea acestui act, încetase orice alt fel de existență: se închisese în casă, măcinându-și zilele în bucătărie.

Avea doui copii, ambii băieți, pe care îi îngrijea cu multă pasiune. Singură dereteca, singură spăla, singură gătea.

— Pleacă sănătos! îi spunea bărbatului și continua să-și vadă de muncă. Pronunța cuvintele, apăsat, aproape teatral, fără, însă, a afecta niciodată: se născuse cu acest fel personal de a se exprima. Familiarizată cu toate catastrofele posibile, vedea, în fiecare fapt mărunt, elementul tragic. Un băiat i s'a însurat cu o fată săracă. Haike desperase. Viața încetase de a mai avea un sens pentru ea. Absorbită de aventura lui Leib, femeia se izolase într'o sufe-

rință crâncenă... Se ivea, însă, alt eveniment trist și Haike uita aproape de nunta fiului mai mic, svârlindu-se trup și suflet, în plasa suferinței celei noui. Feciorul ei mai mare plecase prin ținuturi exotice: se afla, undeva, prin Africa vânzător la un negustor de ghete. Pentru dânsa scrisorile lui David prilejuiau, astfel, noui lacrimi, noui scene dramatice și noui lamentări. Nu exista nici o pricină concretă de tristețe. Dar însăși depărtarea pe care David o pusese între râvna lui de avere și familie — constituia, pentru Haike, motive suficiente de plâns.

— Uite-l și pe Rubin! șopti dânsa privind prin fereastră. Perierul se ivi, neras, nepieptănat și încruntat.

— Ce mai faci? o întrebă el, punându-și nepăsător pălăria pe-un scaun și rămânând îmbrăcat în palton.

— Bine, — ce să facem? Da' tu?

Rubin ridică din umeri.

— Să zicem: bine! Pardon, — Șulăm e plecat?

— E în oraș! Trebue să pice și el acu'!

Rubin se frecă puțin cu arătătorul pe frunte.

— Știi că Moriț se pregătește să plece?

— Să plece?

Haia se așeză pe scaun, zdrobită.

— Un' să plece? făcu' ea, subit alarmată.

Rubin ridică iar din umeri.

— Un' să plece? In America, în San Francisco! Pardon, ai o vișinată?

Omul știa că printre rafturi pline de hârțoage, șireturi, fășii de mătase și nasturi, odihnea și o sticlă cu vișinată.

— Da, îndată! Vai de mine! Vai de mine!

Haike se identificase imediat cu o dramă posibilă. Moriț, fratele ei, părăsea țara... Paul murise... Estherei îi este din ce în ce mai rău.

— Vai de capu' meu! rosti dânsa întinzând pahărelul lui Rubin.

— Mulțumesc! — făcu acesta, dându-l, într'o clipită, pe gât.

— Și când pleacă? Și de unde știi? Și dece pleacă?

— Incet! Nu mă lua, pardon, așa iute... Nevastăsa are rude la San Francisco... Lui Moriț nu-i nu-i mai *merge*. Atelierul costă! Azi o chirie, mâine o taxă, poimâine leafa lucrătorilor... Ce dracu' să facă și el?

Inghiți în sec și-și șterse, cu dosul palmei mustața.

— Ii merge prost, va să zică? Doamne, Dumnezeule! Și nici prea sănătos nu-i!

— Dacă-i, pardon, prost! Ce să-i fac? El lucrează ca o vită și pe nimica toată! E cinstit — zice fraeru. E o *cartoafă*, — ți-o spun eu!... Știi că iar i s'a îmbolnăvit Surica?

— De când?

— De alaltăeri!

— Ai fost pe la el?

— Mă duc în fiecare zi. Mănânc, la prânz, acolo. Și cum Haike rămăsese cu ochii întrebători, fixați în ochii lui, perierul se crezu dator s'o lămurească.

— Am spart casa... Să se ducă dracului! Am plecat și dela Klaiman! Cu mine nu se joacă!

Femeea asculta în panică atâtea veşti rele deodată, şi se cutremură.

— Ai plecat dela Klaiman, nenorocitule? Dece? Nu ţi-a plătit la timp? El se lăuda întotdeauna cu tine. „E cel mai prima pensular!" spunea mereu!

— Se lăuda, — desigur! Asta o cred! Dar ia spune-mi, pardon, şti cât îmi plătea pe săptămână? Asta n'o şti! Nici n'ai de unde! Ne-am învoit cu bucata — „în acord" — dar crezi că s'a ţinut de cuvânt? Ar merită să-i frâng gâtul!

Haike îl examină, neliniştită. D'abea acum îi observă barba, crescută de-o săptămână, obrajii traşi şi ochii obosiţi.

— Şi cu nevasta ce-ai făcut?

— Mai întâi că nu-i, pardon! nevastă. E numai cu cununie religioasă. Şi-apoi: mă 'nsor!

— Cum aşa?

Haike era înmărmurită. Rubin venise, par'că, s'o omoare — cu tot dinadinsul.

— Cum aşa? repetă femeea.

— Iac' aşa! Mă 'nsor cu o fată bună! Am cunoscut-o la „Pomu Verde" — Duminică.

Haike rămăsese mută. Il ştia pe frate-său, plin de fantezie, neastâmpărat, neordonat, vecinic amărît şi „fără de noroc" — cum îl socotea mama Leia. Dar prea aflase, într'un singur ceas, multe din gura-i ştirbă. Işi puse mâinile cruciş pe piept şi-l privea, cu tristeţe şi cu îngrijorare. „Moriţ pleacă în America, gândi femeea. Paul a murit. Esther e pe zi ce trece mai bolnavă. Copilul ei — deasemenea: numai ochii de el, — ochi mari căprui, îngânduraţi şi adânci, prematur îmbătrâniţi; Leibu s'a încurcat cu o calică, — vai de capul lor; David vinde ghete negrilor, în Africa şi — acu... Rubin! Rubin care-şi lasă femeea, cu care — e adevărat — nu făcuse cununie oficială — dar avea cu ea casă de ani de zile şi se 'nsoară cine ştie cu cine!"

Insurătoarea asta e de pe urma „Pomului Verde" — cum a şi mărturisit Rubin. Nici nu se putea altfel! Vin acolo tot felul de hămesite şi de „aiuriste" care n'au alt rost pe lume decât să 'ncurce băeţii. Dar Rubin ăsta, îşi zicea femeea, s'a dovedit *încurcăreţ* de când îl ştie. Chiar cu Renée s'a luat dintr'o glumă. Ar fi avut şi fata asta sărmană destinul ei. Cine ştie? De gura lumii, Haike nu se îngrijea niciodată. Unii o credeau pe Renée cam rea de muscă. Poate că e numai o vorbă. Sunt atâţia acriţi, respinşi de focoasa şi bine rotunjita fată, care, numai din ură, bârfesc în dreapta şi 'n stânga.

Cu fata hahamului n'a fost tot aşa?

— De ce-ai *spart* casa, zici? îl întrebă Haike.

— Pentrucă m'am săturat! D'asta! răspunse scurt Rubin.

Urmă o lungă tăcere.

— Şti ce-a fost cu fata hahamului? reveni femeea.

— Şti ce-a fost?

— Cu şontoroaga? făcu, plictisit Rubin.

— Ei, da! Cu şontoroaga!

— Imi amintesc, adică, pardon, nu mai ştiu aşa exact...

— Să-ți spun eu! Nenorocita s'a îndrăgostit de un funcționar de bancă, *purăț*, sclivisit și grețos... un „cavaler" gândac! Și după ce s'au logodit, ticălosul a găsit alta...

Ce crezi c'a făcut? A dat sfoară în toată Calea Văcărești că șontoroaga nu e fată mare!... Tatăsău cât p'aci să-și dea sufletul! Au mers cu ea la doctor, i-au scos *certificat* și pe tâlharu de logodnic l-au dat în judecată. Are să câștige procesul, — ai să vezi!

Rubin tăcea.

Intr'un târziu zise:

— Bine! Bine! Da' ce legătură are afacerea asta cu Renée?...

— Are!

— Cum?

Haike purcese atunci, o morală rostită dramatic: Rubin se ia după lume și face rău.

Omul tăcea, tăcea cu încăpățânare. Haike se resemnă. Incercă, doar la urmă:

— Și-acu', spune-mi te rog, ce te-ai gândit să faci?

Rubin ridică din umeri. Inghiți de câteva ori și zâmbi.

— Nu știu!

Și-apoi, cu melancolie:

— Dacă mi-ași putea deschide, cu banii de zestre școala de dans!

Era un vis vechiu, școala de dans! Rubin practica „profesoratul" la „Pomul verde" dar în slujba altuia, vecinic, se văita perierul, în slujba altuia. Venea, Lunea și Sâmbăta seara, obosit și supărat dela atelier direct în cabinetul „directorului" sălii și întreba:

— A venit ceva marfă?

„Marfa", adică fetele de croitorie, nevestele mai cuprinse de băcani, funcționarele din magazine și „tinerii" meseriași, slujbași mărunți de birou și „patroni" de cârciumi — lumea cartierului doritoare să danseze.

Directorul îi răspundea întotdeauna pe același ton:

— A venit! Vezi și 'mneata!

Rubin intra în sală, după ce-și îndrepta cravata în oglinda aburită de vreme din antecameră, saluta, zâmbind, publicul și începea, după ce spunea inutil unuia și alteia: „pardon!" „lecția". Era un mare dansator...

— Va să zică d'aia o Iași pe Renée? mai spuse Haike. „Ca să-ți faci, pe cont propriu, școală de dans? Da?"

— Lasă-mă, dragă, lasă-mă! N'am venit pentru asta aici.

Haike ridică, enervată, ambele mâini în aer:

— N'ai venit pentru asta, — știu! Știu tot!

Rubin voi să plece. Femeea îl reținu.

— Acu' dac'ai venit, stai!

In mintea perierului, sala de dans — proprie — luă, într'o clipită, ființă. Se și vedea, în haina de Duminică, ras proaspăt și cu un trandafir la butonieră, îndrumând „clienții". Mai întâi, împarte lumea: domnii în stânga, domnișoarele în dreapta.

— Incepe cadrilul! rostește el, cât mai lămurit posibil.

Și-apoi:

— Ca-va-leeeerii!

Comandă după comandă, toate se execută întocmai. Perierul este fericit.

La o școală de dans, îi spuse el femeei, deodată, câștigul e sigur. Capitalul pe care îl bag în afacere e mic, rentabilitatea mare.

Haike ar fi voit să afle și alte amănunte cu privire la plecarea lui Moriț. Dar perierul, absorbit de proectul lui vechiu, nu-i vorbea de altceva.

— Fac și niște afișe. Uite, aici, ce-am să anunț.

Scoase din buzunar o foaie de hârtie mototolită pe care se vedeau câteva șiruri neregulate, trase cu creionul.

Rubin citi:

Onorat public amator,
Doamnelor, domnișoarelor și domnilor,
vă informez că, după o
îndelungată practică personală,
m'am decis să deschid

o

SALĂ DE DANS

și-o școală, sub conducerea
mea.

Toate dansurile moderne:
Cadrilul, Polca, Valsul
le puteți învăța în douăzeci și
șease de lecțiuni.

Cu stimă, Rubin, profesor
de dans.

— Ce zici? făcu el, rânjind, larg.

— Ce să zic? Știu eu! spuse femeea, ridicând din umeri.

Dar perierul se simți atins de indiferența surorii.

— Să știi c'am plecat! rosti, apăsat.

De-afară se auzi vocea nemulțumită a lui Șulăm care observase un copil de prin vecini sprijinindu-se de salcâmul dumisale.

— Mă, tâlharule, mă, în altă parte n'ai mai găsit pomi să te rezemi de ei?

Intră, cu pasul greu, în casă, îl zări pe Rubin și se întunecă și mai mult.

— Uite, îi spuse femeea, Rubin își deschide o școală de dans..

Șulăm făcu ochii mari.

— Asta-i lipsea, firește!

— Pardon! strigă perierul.

— Aha! a început cu pardon! — bombăni, îmbufnat Șulăm.

— Pardon! reluă perierul. Să știți că nu cer sfatul nimănui.

— Foarte bine! Foarte bine! spuse Șulăm. Gata masa?

Rubin se pregătea să plece. Își puse pălăria în cap și trecu în săliță. Haike ieși după el și-i vârî în mână câțiva lei. Figura perierului se lumină puțin. Băgă, repede, banii în buzunarul vestii și strigă, din ușă, lui Șulăm:

— Te las, pardon, vă las cu bine! La revedere la școala de dans!

Eșii, grăbit, în stradă și se opri la bărbier.

— Dă-i *rasol*, meştere! spuse perierul. In cinci minute trebuie să fiu gata!

— Gata! îl asigură bărbierul. Şi în timp ce-i plimba pensula pe faţă, îl iscodi:

— Faceţi şcoală de dans, — domnu' Rubin? Perierul mişcă uşor din cap, în semn că „şcoala-i gata".

— Vai, ce bucurie o să fie pe nevastă-mea! minţi, ipocrit, meşterul. De o lună mă întreabă mereu: ce face domnu' Rubin? Ce face domnu' Rubin? Şi eu nu ştiam ce să-i spun! O să vă recomandăm şi noi clienţi! Ştiţi: lume bună — de soiu.

Rubin plăti şi plecă deadreptul la tipograf.

— Ce zici, dom'le Kalman, e bun afişu' ăsta? şi-i puse, sub ochi, textul.

Domnul Kalman era un „intelectual" al cartierului: membru în zece comitete de societăţi filantropice, fost preşedinte al câtorva, poet şi orator în timpuri bune, — divorţat de trei neveste şi pe cale să nuntească iar.

Işi potrivi ochelarii, tuşi adânc şi citi atent afişul.

— Este şi nu este! se rosti dânsul. Este, dacă n'ai pretenţie literară! Eu, însă, cred că un om ca dumneata ar trebui să apară cu alt afiş.

Nu vreau, crede-mă, să te influenţez, în nici un fel. Dacă, repet, n'ai nici o pretenţie literară... atunci îl dăm în lucru!

Rubin nu înţelegea exact limba înflorită a tipografului. Işi dădea seama doar că afişul nu-i place.

— Domnu' Kalman, spuse perierul, fă-mi matale unul cum crezi că-i mai bine.

Ochii tipografului lucirâ brusc. Se simţea măgulit.

— Bine! Cu plăcere! Am să-ţi compun un afiş literar, un afiş care să impresioneze publicul de toate condiţiile, nu-i aşa? Dumneata te adresezi, doar, tineretului de ambe sexe, oamenilor maturi, doamnelor şi fetelor de măritat?

— Da! Da! Da! — aproba, vesel, Rubin, fără a pricepe însă o iotă din spusele tipografului.

— Atunci, — să începem! spuse domnul Kalman şi răsucindu-şi mânecile cămăşii se aşează, preocupat şi mândru, la masa de scris.

— Inainte de orice, să-mi spui dacă predai şi dansuri *de caracter?*

Perierul holbă ochii. Nu ştia, pur şi simplu, ce să răspundă tipografului. Nici ignorant nu voia să pară.

— Hm! făcu el, compunându-şi o figură distrată. Câte-odată!...

— Mă rog, cum crezi. Dar aici nu-i vorba de ceva incidental. Anunţăm sau nu — asta vreau să ştiu — şi dansuri de caracter?

La o asemenea întrebare, Rubin nu se aşteptase.

— S'anunţăm! se decise el, în cele din urmă, de ce să n'anunţăm!

— Biine! — făcu domnul Kalman, privindu-l cu coada ochiului.

Şi adaogă:

— Drept să-ţi spun, mă surprinde că un profesor de dans ca dumneata nu este *fixat* asupra programului... In fine! Mie, scumpe domn, mi-e perfect egal! Şi începu să scrie. In acest timp, Rubin se gândi

că a pierdut masa... Moriț nu-l poate aștepta până s'o învrednici el să sosească...

— Și Moriț ăsta e-o *victimă*, își spuse perierul. E o victimă a nevestii. E moale. N'are cuvânt, n'are energie, e ca o cârpă!

Aaa, — cu el nu merge! O lasă pe Renée să-i dovedească, încă-odată, că el e *bărbat*!... Domnișoara Bercovici, „viitoarea" e cam urâțică, — asta-i adevărat! Dar e fată de condiție! Are și ceva bani. S'a săturat de mizerie!... Cu banii zestrei deschide o școală serioasă. Ii va lua toți clienții *știrbului*. Râse, în gând, prelung. Știrbul", patronul sălii de dans dela „Pomu Verde" îl crede naiv, bleg, — aiurit. Ei bine, — acu — acu are să se convingă că s'a înșelat amarnic.

— Gata, domnu' Kalman?

Tipograful îl privi cu ochi înfiorători.

— Nu mă întrerupe, dom'le! Nu mă întrerupe... Vezi bine, doar, ce fac! Și continuă să scrie. Trecură aproape două ceasuri. Asudat, domnu' Kalman își scoase ochelarii, îi șterse și privind satisfăcut spre Rubin, spuse:

— Ei bine, dragul meu, acum știu că ai un afiș! Perierul, care adormise, se trezi, brusc, și nu pricepu nimic.

— Pardon!... Sînt... eram, adică, obosit! Foarte obosit!

— Nu-i nimic! îl asigură, tolerant, tipograful.

E știut doar că intelectualii au altă capacitate de răbdare decât oamenii simplii.

Perierul zâmbea necontenit acestui „fraier", cam

trăznit, care îi vorbea ciudat: îi zâmbea spre a nu fi nevoit să-i răspundă, neștiind bine ce anume să-i spuie.

— Il citim? întrebă Kalman.

— Desigur! răspunse Rubin, vesel.

— Ascultă, dom'le Rubin, *afișul* care, după opinia mea, se potrivește, cel mai bine cu mentalitatea cartierului!

Și domnul Kalman, potrivindu-și, din nou, ochelarii, începu lectura afișului, apăsând pe fiecare silabă:

„Onorat public! Stimate Doamne, drăgălașe domnișoare și respectabili domni, etc.

— „Etc." — lămuri tipograful însemnează: tineret, în general, pricepi mata?

— Da! Da! Da! aprobă Rubin.

— „De multă vreme — continuă Kalman — Cartierul Văcărești simte necesitatea unei școli de dans, în deplinul înțeles al cuvântului!

Tuși.

— De multă vreme publicul de ambe-sexe, își manifestă dorința fierbinte de a învăța corect și repede — dansurile moderne. Nu e nuntă sau logodnă sau petrecere familiară în care tineretul să nu discute cu înfocare această chestiune. „Vrem o școală de dans!" strigă mic și mare.

Desigur, există una sau chiar mai multe săli care se pretind de dans. Și există și unii care se consideră cu bună sau cu rea credință... profesori!

Adevărul este că nici acele săli — nu sînt școli în deplinul înțeles al cuvântului și nici acei domni nu sînt profesori.

Prin urmare: vrem școli de dans!

— Domnu' Kalman, pardon! — îndrăzni, cu multă sfiiciune perierul, — nu e prea lung?

— Prea lung? Prea lung? izbucni tipograful. Își trecu mâna prin păr.

— Dar bine, dom'le Rubin, *dumneata drept cine mă iei?*

Această frază, care-i plăcea, o repeta zilnic cu orice prilej. Rubin înțelege că l-a supărat.

— E foarte bine, domnu' Kalman, se scuză el, dar vreau să zic...

— Nimic! îl reteză tipograful. Și ridică mâna în aer, dictatorial. Nu mai citesc nimic. Dă-mi.., afișul dumitale să-l culeg și gata!

Perierul îl privi, umil, în adâncul ochilor și-l rugă atât de stăruitor, încât domnul Kalman cedă, cu un aer disprețuitor față de micul meseriaș, străin de tainele creeației.

— Uiți, se vede, dom'le, iubite dom'le Rubin, că eu acu' scriu și poezii!

In fine! Să continuăm:

— Această dorință generală se va împlini! Ne-am hotărît să dăm publicului ceeace el de atâta amar de vreme pretinde: o sală de dans, — o școală model!

Dar n'am terminat. Vrem să spunem că nu ne-am mărginit la atât: la înființarea unei școli — și basta! Nu! Onoratul public să afle, prin urmare, că am decis să percepem pentru toate cursurile noastre taxe cât mai mici posibile. Dece? Pentrucă vrem să facem școala accesibilă tuturor pungilor.

Directorul nostru, maestrul Rubin, a călătorit prin toate centrele mondiale; a vizitat și-a studiat la Paris, Londra și Berlin...

— Eu? întrerupse Rubin.

— Da! *Dumneata!* hotărî, energic, domnu' Kalman.

— Păi... pardon!... eu...

— Ce? tună tipograful.

...eu n'am fost nicăiri!

— Bine, dom'le, asta mi-o spui mie? Nu știu eu, adică iubitule, că dumneata habar n'ai de centrele occidentate? Nu te știu eu, adică, om de o cultură — nu te supăra — *rudimentară?...* Dar afișul e pentru marele public... dom'le! Marele public trebuie să creadă în știința, în arta dumitale. Nu mai întrerupe, te rog, nu mai întrerupe că las totul dracului și... gata! Ne-am înțeles?

Rubin începu să-i zâmbească și mai umilit.

— Pardon! Am zis numai.

— Isprăvește că mă *agasezi...* Te implor!

Perierului îi veni, deodată, să râdă de masca gravă a tipografului — dar își reprimă hohotul, ciupindu-se de piept. Era caraghios domnul Kalman, cu ciocul lui rar, cu vorba-i încâlcită, boerească și cu nervositatea de care până mai deunăzi nu dăduse nici un semn.

— Bine, dom'le Kalman, ascult!

Rostise fraza cu privirea în podea. Atitudinea asta subalternă plăcu tipografului.

— Așa dar să continuăm:... „In marile orașe ale lumii mi-am dat seama de importanța dansului, în

istoria popoarelor, etc. Fără dans nu există viață, fără viață totul e o iluzie... o iluzie sau o *himeră*, ce zici, dom'le Rubin?

Fâstăcit, perierul băigui:

— Cum crezi, pardon, matale.

— „o himeră!" atunci! E mai *sonor*... „Învățați dansurile moderne, onorat public, pe un preț derizoriu, etc. Dacă am fixat onorarii reduse e din cauza pasiunii mele artistice: doresc ca toți membri — scuză-mă: mă gândeam la societățile mele filantropice — toți tinerii și toate domnișoarele culte din cartier să fie la înălțimea epocii noastre, etc.

Și mă gândesc nu numai la tineret; în Olanda, Estonia, America de sud și etc., bărbați maturi și doamne respectabile — matroane și bunici, chiar, învață cu asiduitate dansul. Să le urmăm pilda: veniți, dar cu toții, la școala noastră de dans. Cine vine în grup beneficiază de o reducere de 14 la sută.

Cu deosebită stimă, vă salută maestrul Rubin, profesor diplomat de dans și coreografie".

Aici, perierul holbă ochii, incapabil să-și menție figura obicinuită.

— Ce-ai scris, domnu' Kalman, dragă?

— Dumneata n'ai auzit? Pentru cine, mă rog am citit eu? Pentru cine am compus eu afișul?

Rubin își șterse sudoarea care-i inundase fruntea și obrajii.

— Numai ultimul cuvânt! Am ascultat totul! Dar ultimul, pardon, ultimul cuvânt...

— Coreografie?

— Da! Asta! Nu pricep!

— Ei, de-unde să pricepi?

Și zâmbi cu toată gura, superior.

— Nu te supăra, scumpe dom'le Rubin, dar nici n'ai să pricepi așa ușor!... Eu, care sunt un om de reală cultură, d'abea-d'abea am *pătruns* înțelesul câtorva cuvinte de soiul ăsta... Dar n'are nici o importanță! Lasă-l așa: e bine! Ai să vezi, ce bine e! Să nu crezi că publicul trebuie să priceapă totul. Principalul e să-l zăpăcești. Și-acu' — surpriza.

Tipograful citi cu vocea gravă:

— „In lipsa directorului școalei, — relațiunile se pot cere domnului Kalman R. Kalman, proprietarul Institutului grafic „Lumina" și președinte al Asociației președinților societăților de ajutor reciproc, *în caz de boală și deces*". Ce zici?

Perierul era din ce în ce mai nedumerit.

— Cum, domnu' Kalman, vrei să fii și dumneata în combinație?

— De ce nu? făcu tipograful. Mă pricep, doar, și eu în arta coreografică!... Pe vremuri (își mângâie ciocul) eram un dansator teribil!

...Bine 'nțeles, dragă dom'le Rubin, — dacă accepți! Pentrucă eu, drept să-ți spun, la *mata* m'am gândit când ți-am pregătit surpriza...

Perierul își spuse că un tip de felul lui Kalman nu i-ar putea strica: știa atâtea!...

— Bine, domnu' Kalman, s'a făcut!

Se îmbrățișară.

Domnul Kalman chemă imediat pe singurul lucrător al Institutului de arte grafice: „Lumina"

— Naftule — și-i predă manuscrisul:

— Bagă de seamă, mă, băiete, mă!

„Băiatul" avea vârsta de șaizeci de ani, deși, subțire și palid, nu părea decât de treizeci — firește, un tuberculos de treizeci de ani. Luă foile de hârtie cu o mână adormită, își trecu ochii obosiți peste ele și se scârpină în cap:

— Mâine încep la ele... Dă-mi o băncuță, jupâne!

Tipograful se scotoci prin buzunare și scoase un leu.

— Poftim un leu! îi spuse, cu indiferență de nabab! Iți, dau, că la mine... *nu contează!*

— Așa? se minună Naftule, băgând, iute, moneda în buzunar, — atunci să-mi dai, te rog, *restanța* din săptămâna trecută.

Dar tipograful, părând că n'aude nimic, începuse tocmai atunci o profundă discuție cu Rubin... S'au despărțit, după ce s'au sărutat sgomotos, ca frații.

Perierul a plecat cu pasul grăbit spre casa familiei Bercovici — la „viitoarea".

Aici găsi lumea adunată în jurul unei mese lungi de sufragerie: părea că e așteptat.

Doamna Bercovici, bătrâna, îl pofti, amabilă, să se așeze chiar lângă dânsa. Un frate al ei, cârn, slab și cu niște sticle groase de ochelari, tăinuind ochi mici, de o miopie excesivă, se scula și se așeza mereu: era nervos. De câte ori se scula, ghetele lui de gumilastic scârțâiau. Alături, o persoană anemică, tomnatică și ceremonioasă, — o rubedenie a familiei. Pe alte două scaune doi băieți în uniformă de liceu — frații domnișoarei.

Ety, „viitoarea" se ridicase, ușor purpurie la față, și-l întâmpină.

Rubin îi sărută mâna.

— Am întârziat, pardon! puțin: prepar știți dumneavoastră...

Și înghiți în sec.

Bătrâna privi, clipind aproape invizibil, spre cârn. Omul se ridică, iar, în picioare: *scârț! scârț!* făcură ghetele sale, ceea ce îl enerva și mai mult.

— Dragă prietene! se adresă el către Rubin. Aș avea ceva de discutat cu dumneata.

Și iarăși — *scârț, scârț* — ghetele omului îi necăjeau auzul.

— Cu plăcere! Pardon! se scuză perierul și se ridică.

Bătrâna, afectând o întristare adâncă, încercă să-i oprească:

— Da' aveți tot timpul! După ceai!

Cârnul nu pricepu.

— Bine, atunci mai rămânem!

Și se reașeză. Dar soră sa îi clipi din nou.

— Știi ce, tinere, tot mai bine-i să vorbim acum! Ceaiul ne poate aștepta! Nici nu-i bine să-l bem așa cald!

Trecură în altă odaie. Câteva fotolii vechi, un dulap prin geamurile căruia râdeau farfurii și pahare, o masă rotundă de salon și multe fotografii în pereții igrasioși.

— Uite, dragă amice, vorbi, scârțâind din ghete, fratele doamnei Bercovici, ce-am vrut să-ți spun... așa, fără supărare, ca dela bărbat la bărbat... pricepi?

Tuși, își pipăi nodul cravatei, imens, și ridica mereu din umeri.

— Mi se spune că... eşti însurat!

Rubin înghiţi repede de câteva ori în sec şi-l întrerupse, iritat:

— Pardon! Imi dai voie...

— Lasă-mă să termin! „Mi se spune" — eu nu afirm nimic... eu, personal, Dar, vezi dumneata, noi toţi o iubim pe Ety ca pe copilu' nostru. Par'că nu-i copilu nostru? Dumnezeu să-i dea sănătate! Până mai acu' un an suferea de nas! Am tras o spaimă!... In fine! Eu, ca unchiu, ca om mai în vârstă şi ca comersant trebuie să-mi dau bine seama de tot ceeace fac... pricepi?

Rubin pierduse răbdarea.

— Pardon! repetă el. N'am fost însurat niciodată! Nu sunt însurat. Am făcut numai o nuntă religioasă... Nu contează!

Unchiul îşi pipăi cravata, tuşi, se aşeză şi se ridică — *scârţ-scârţ* — de pe scaun şi-l înfruntă.

— „Nu contează"? Ţi se pare! La noi, evreii, nunta religioasă e *baza!* Se vede bine cât aţi pierdut dumneavoastră, bucureştenii, din sfintele noastre obiceiuri! La noi, în Moldova...

— Pardon!... Vreau să spun...

— Ai răbdare, tinere, ai răbdare!... Eu nu susţin că nunta religioasă nu se poate desface... nu! Mergem la Berg şi... gata!

— La Berg? făcu' furios Rubin, amintindu-şi de Paul. Niciodată!

— Cum? Nu vrei să divorţezi *religios?* Nu vrei să mergi la rabin?

— Ba da!... Dar nu la Berg. E-un porc!

— Mă rog, mă rog... nu ţiu la Berg, La un rabin, în sfârşit, la ori care! Esenţialul e că trebuie să divorţezi... Acuma... s'a mai spus de dumneata că joci cărţi... că toată ziua o pierzi la cafenea, la *toci!...* Cred că după însurătoare ai să te schimbi.

Perierul zâmbi. Tot timpul se gândise la şcoala lui de dans, primejduită.

Vorbiră mult despre prăpădul dela ţară, despre ţigări, despre moartea lui Rotschild şi, la sfârşit, se înapoiară, braţ la braţ, surâzând.

Bătrâna se miră de atâta întârziere.

— Da' ce-aţi avut de vorbit, că nu mai terminaţi?

Cârnul făcu un gest cu mâna: nimicuri!

S'au reaşezat la masă. Ceaiul mirosea a supă, pandişpanul a benzină.

— Aşa dar, făcu doamna Bercovici, fără nici un preambul, domnu' Rubin merge întâi la rabin şi-apoi face nunta!

Perierul o privi mut, neştiind ce are de făcut cu ceaşca goală şi cu bucata de cozonac. Doamna, anemică şi ceremonioasă, îi veni într'ajutor printr'un:

— Desiguur!

Toată lumea îşi reluă figura obişnuită... Incepură să vorbească despre băcanul din cartier care a câştigat la loterie; liceenii susţineau că directorul lor are nasul de cauciuc pe care şi-l pune, personal, dimineaţa, la sculare; anemica povesti despre obrăznicia servitoarelor care nu-şi mai respectă stăpânii... Cineva propuse:

— Hai să facem o „partidă"!

Târziu, după ce-au jucat ceasuri întregi, la lumina lămpii, în cărți — Rubin se ridică, asudat:

— Eu, pardon! trebue să plec!

Fata se apropiă de el și-i vorbi, în șoaptă:

— De ce pleci? Mai stai! Punem gramofonul.

Perierul trebuia să-l găsească, acasă, pe Moriț.

— Nu mai pot, pardon!

Domnișoara Bercovici lăsă capul în jos. Avea un obraz mititel, pătat de pistrui și un nas lunguieț...

— Atunci, pe mâine! spuse Rubin și-i sărută, grăbit mâna asudată... Alergă cu pasul lui de lup pân' la Moriț.

Intrând pe ușă, anunță, vesel:

— Mă 'nsor! Pardon! Ce-i p'aici?

Frate-său, în picioare, cu brațele încrucișate, privea spre pătucul copilului.

— Nimica! E cam slăbită Surica!

Fetița ieșise d'abea din spital. Rubin o privi: o găsi șubredă. Dar crezu că e nimerit să-l îmbărbăteze:

— Ei și? E slăbită de boală! Se îndreaptă, — n'avea nici o grijă! Când pleci?

Moriț ridică ochii obosiți spre tavan:

— Săptămâna viitoare!

Și-apoi cu vocea stinsă:

— Mi-e greu, crede-mă! Dar nici aici nu mai pot rămânea. Chiria la atelier e mare, comenzile mici, concurența te omoară... La San Francisco se caută tapițeri, mai ales *„în piele"*. Rudele i-au scris că e rost de-o pâine, acolo! Ce să fac? Mă duc.

Perierul, absorbit de ideea școlii de dans, urmărea vag spusele fratelui.

— Da! Da! — făcu el, distrat — ai perfectă dreptate. Acolo „mobila în piele" nu se prea cunoaște! Ai să faci treabă!... Știi că mă 'nsor?

Moriț aflase mai de mult vestea.

— Când?

— Curând, dragă Moriț, foarte curând... Regret că n'ai să fii aici... Fac și-o școală de dans! Ducă-se dracului atelierul! Uite, mă oftică pacostea de păr!

Rubin arată, cu degetul gros, coșul pieptului.

— Nici nu mai pot dormi! Sunt aproape bolnav!... Și dacă ași avea, măcar, ceva de pe urma muncii!

— Las' că nici tu nu prea-ți vezi de lucru! spuse, liniștit, Moriț.

— Eu? Pardon! îl înfruntă perierul. Nu vreau să mai fiu rob la nimeni. Asta-i tot!... Știrbul crezi că nu crapă de necaz când aude că deschid școală? ...mama lor de hoți!

Rubin povesti apoi, de amărăciunile sale mărunte: divorțul religios, datoriile la cafenea și la cârciumă, lipsurile de care suferă...

— Afurisită viață! sfârși el, resemnat.

— Vorbești cu păcat! îl dojeni tapițerul.

Viața e frumoasă. Noi sîntem păcătoși. Uite, fetița mi-e bolnavă, mama la fel; las țara asta în care m'am născut, las prieteni, rude, — totul... mă duc la capătul pământului... mi-e sufletul greu, — dar nu blestem viața... M'ași blestema pe mine, pe noi. Ce vină are, mă, Rubine, copilul pe care l'ai adus pe lume? Nici una, așa-i? Dar dacă nu-l hrănești

cum trebuie? Dacă nu-l înțoleşti? Dacă nu-l îngrijeşti?... Nu vrei? Vrei! Nu poți! Biine! Nu poți! Dar — te-a rugat el să-l chemi?

Mă... viața e frumoasă, mă: noi suntem păcătoşi!

Rubin asculta cu capul în piept.

Afară se stârnise un vânt de primăvară şi stropi mari de ploaie loveau fereastra.

VI

— Merg şi eu? întrebă Şulăm.

— Cum crezi! îi răspunse Haike. Dacă eşti obosit, rămâi.

Işi duse batista la ochi.

— Paul putrezeşte în pământ, Esther e ca un schelet, vai de sufleţelu ei, săraca, şi Moriţ plecă la San Francisco, fir'ar a dracului de soartă!

Bărbatul nu ştia cum s'o mângăie.

— Las' că o să-i fie mai bine acolo! îi spuse, fără convingere. Ar fi vrut să meargă şi el la gară. Dar n'avea timp: trebuia să numere ciorchinii de struguri din care i se părea că lipsesc câteva.— Copiii ăştia, gândi Sulăm, se ţin numai de furtişaguri! Anul trecut a păzit cu străşnicie şi via şi pomii. Lumea însă l'a cam luat peste picior pentru că ar fi lăsat fructele să se strice, neculese, — strugurii pe viţă şi gutuile în arbore. Dar e numai o vorbă. Işi aminteşte bine că de două ori a gustat din struguri şi odată din gutui.

— Eu rămâi acasă, atunci! spuse.

— Bine!

Haike şi-a pus paltonul şi a ieşit, repede. Se îm-

primăvăra. Calea Dudești respira mai liber. Covrigarii și cofetarii au ornat vitrinele cu tot felul de dulciuri. In ceainării, lumea se grăbea: nu mai era frig și clienții înțoliți subțire, puteau să mai gonească prin cartier. Mamele își așteptau, în fața curților sau a dughenelor, copiii dela școala evreească din Traian. In calea Văcărești, primăvara a desfundat casele scunde și dormitoarele liliputane: un popor de fete aurii sau tuciurii forfoteau pe ambele trotuare.

In privirea femeilor tinere întârzia un regret, lucea un gând nou, înflorea un pui de zâmbet. „Atelierele" de cismărie și de croitorie țineau ușa deschisă: să intre adierea ușoară, încărcată de miresme îndepărtate. Haike voia să intre în casa lui Șoifer, — dar văzu vecinii adunați înaintea ușii. Tresări:

— Dumnezeule! făcu ea, — ce s'o fi întâmplat iar? Alfred o lămuri, cu indiferență:

— I-a venit rău Iu' madam Esther. A fost și „consult..."

— I-a venit rău? Dumnezeule!

Și intră, buzna, în odaie... Albă și răsuflând greu, cusutoreasa ședea în jilțul vechiu. In picioare, privindu-o, cu ochii umezi, Leia. Lângă fereastră, copilul cu ochii lui mari, triști, muți.

— Ce-ai? Ce s'a întâmplat? Cum ți-e? — întrebă precipitându-se spre soră-sa, Haike.

— Ssst! o rugă Leia. Nu face sgomot! o enervează. Toată noaptea i-a fost rău. Vărsături, dureri de spete, ameteli... Am chemat și pe Gruescu. A fost și Sternbaum. Au făcut un „consult". Trebuie să se odihnească. Dar ea vrea să meargă musai la gară.

— Nu se poate, nu! hotărâ Haia, cu vocea aprinsă de panică. Nu se poate!

Esther întinse mâna către soră-sa, într'un gest calm.

— N'am nimic!... Nu mai am nimic.

Ținea cu totdinadinsul să convingă familia că și-a revenit. Plecarea lui Moriț a mișcat în lăuntru-i, toate aducerile-aminte. Se revedea fetiță de atelier, într'o casă împovărată de copii. Soră-sa, Haike îngrijea de sărmana lor gospodărie, scuturând, deretecând, gătind, muncind tot timpul. Rubin se ținea ziua și noaptea de jocul de cărți și de dans. Odată l-au adus acasă cu capu' spart. Se încăierase la cafenea cu tovarășii — cartofori. Era, nenorocitul, galben și tremura, pradă frigurilor. Doctorul credea că nu mai apucă a doua-zi. S'a înzdrăvenit, a rămas o săptămână acasă, ceva mai potolit, dar cum a dat de câțiva gologani — a pornit-o iar: la „toci" și la „Pomu Verde". La atelier venea rar. Schimbase patronii cu nemiluita. A învățat meseria, pe apucate, cu toate că se dovedise un bun meșteșugar. Esther nu se pricepea — dar așa i se spunea: — „Bun pensular și Rubin ăsta, lua-l-ar naiba!"

Paul se deosebia mult de perier: întotdeauna frezat și parfumat și amorezat. Și el a stat puțin pe-acasă. Curând-curând a prins gustul balurilor, teatrelor și „petrecerilor". Bea multă cafea, fuma și cânta romanțe vechi. Cine, însă, a avut multă grijă de casă, a fost Moriț ăsta, săracu! Din ce câștiga, avea întotdeauna grijă să trimeată și mă-sii. Chiar după însurătoare nu înceta să se gândească la

ei. Nevastă-sa, cam mândră, cam arțăgoasă, nu-i îngăduia să-și ajute bătrâna... Moriț avea, însă, mijlocul să-i dea mamei bani, fără știrea nimănuia, adică numai cu știrea „mutului" — omul lui de încredere, un amărât înalt, spătos și lipsit de grai. Pica, cu regularitate, în fiecare Sâmbătă, săruta mâna mamei, scotea banii și începea să transmită, prin semne și scurte strigăte nearticulate, salutări din partea lui Moriț.

— Ce face băiatu'? — îl întreba, mișcând capul. Leia.

— Uuu! Uum! ă...ă...â! răspundea mutul: bine! adică.

Și ducând mâna la cap arăta: s'a dus la culcare. Era o adevărată veselie în casă, când Esther îl zărea, prin geam:

— Vine *mutu*!

Bătrâna se lumina. Vine mutu' — vin banii, adică!

...Și mai târziu, când și-a deschis atelierul departe, dincolo de bariera Victoriei, — cum continua el să se intereseze de toți ai casii! Nu-l mai trimetea pe mutu": își făcea timp, pe seri crunte de iarnă, sau în Duminicile înverzite ale primăverilor defuncte, să vie singur, cu surâsul pe buze și să-i strecoare mamei câțiva lei! Bun băiat, Moriț! Și-acum... pleacă. Ea n'are să-l mai vadă, Ea n'are să-i mai audă vocea caldă:

— „N'ai nimic, Estherl, dragă, — ai să te faci bine!" A spus-o și mamei: „Nu știu dacă mai trăiesc atâta ca să-l revăd!" Bătrâna i-a svârlit o privire necăjită care voia să însemne: ce idee!

Dar își dă seama că Leia crede la fel... Aerul s'a încălzit. Mâine vor durà, deasupra casei, rândunelele cuibul lor ca în toți anii... E ultima ei primăvară, poate!... Păcat de Moriț... Și oamenii ăștia vor s'o oprească să vie la gară!

Asta nu se poate! Nu se poate!

Bolnava se trezi strigând răspicat:

— Asta nu se poate!

Bătrâna se neliniști.

— Ce-ai, dragă?

Esther o privi, speriată:

— Merg la gară! — îi spuse. Trebuie să merg!

Și se sculă. Copilul îi luă mâna. Ce degete lungi, ce degete reci! — gândi Ficu.

— Mai odihnește-te, mamă!

Femeea îi mângâiă capul.

— M'am odihnit destul. Nu sunt obosită! Nu mai am nimic.

Vorbind, Esther voia, cu desperare, să uite junghiul din spate, care a făcut-o să geamă în noaptea d'abea sfârșită. S'a abținut mult. Niciodată nu suporta sgomotul pe care-l stârnea criza.

Veta aleargă dela ușă spre pat și de-aici la fereastră și nu găsește compresul cald; bătrâna, răpusă de insomnii, se împleticește în mers și în vorbă; bărbatul mormăie, supărat, pe jumătate adormit... Dar au pătruns-o adânc bisturiile durerilor dealungul șirii spinării și nu s'a mai putut reține. A gemut, stins, la început; din ce în ce mai ascuțit, apoi. Și iar Veta, toantă, rătăcind, somnambulic prin casă; bătrâna împiedicându-se de mobile; Șoifer afurisind

vrăjmaşi închipuiţi! Pe lângă durerea fizică, bolnava fu îngreţoşată.

Leia i-a pus mâna pe frunte şi şi-a retras-o repede: capul Estherei se încinsese, subit.

— Imediat, Veto, la doctor! Imediat, m'auzi, tu?

Şternbaum care nu mai avea de multă vreme „trecere" — s'a înfăţişat neras, nedormit, necăjit, dar cu mutra lui... optimistă.

— Ce-i, copii? Ce-i? Ce vă speriaţi?

Când, însă, a văzut paloarea bolnavei şi a simţit focul de pe fruntea ei, plină de sudori — i-a înghetat vorba pe buze.

— Madam, dragă, opiniă el, privind umil pe bătrână, madam dragă, — ar fi bine să-l chemăm pe Gruescu! Nu de alta — dar Dumneavoastră aveţi încredere în el! Ştiţi: asta e foarte important! Încrederea în medic însemnează, adesea, vindecarea bolnavului. Sugestia!

Bătrâna şi-a văzut, astfel, confirmate temerile. Intr'un sfert de ceas, Leia sosea cu profesorul Gruescu la căpătâiul Estherei.

— Nu vă alarmaţi! Nu-i prăpăd!

Spuse, cu linişte forţată, savantul. Şi-i făcu o injecţie... Apoi, a adormit. Acum: va merge la gară.

— Să-mi daţi pantofii subţiri! E primăvară! Şi de *manşon* n'am nevoie!

Se reaşeză, continuând să-şi treacă mâna peste părul copilului.

Haike încercă s'o convingă:

— E frig afară, draga mea. Ţi-a fost rău. Eşti slabă. Rămâi acasă. O să-i spunem noi tot ce vrei din partea ta. Rămâi!

Dar bolnava nici n'o ascultă. Işi punea pantofii.

— Oh! Doamne, Dumnezeule! De ce mă pedepseşti, de ce? se văita, repetând aceleaşi cuvinte, bătrâna...

Şi, către ceilalţi, arătând-o pe Esther:

— O să vedeţi că răceşte!... Niciodată nu m'a ascultat fata asta!

— Mamă, dragă, vorbi bolnava. Nu te mai amărî degeaba... Uite ce frumos e afară! Sîntem toţi împreună, o adevărată familie evreească... Şi dintre noi pleacă unul... pleacă poate cel mai bun dintre noi. Şi tu vrei să rămâi acasă... Să privesc, prin fereastră, cum vă duceţi cu toţii la gară; să-mi închipui ce-o să fie acolo; să moţâi pe scaun... şi când vă întoarceţi să-mi spune-ţi, scurt: — A plecat!... Asta vrei, mamă?

Leia o privi în tăcere. Nu ştia dacă trebuie s'o mai întărîte. Gândurile i se înghesuiau în cap ca puii de urşi în vizuină. Copilul interveni, blând:

— Hai şi tu, mamă! De ce să rămâi aici, singură?

— Uite, sunt gata!

Rubin se aplecă spre Haike:

— E slăbită rău, ce zici?

— Ssst! şi soră-sa duse degetul mic la gură. O să te-audă! Las'o 'n pace.

Şoifer intră grăbit. Nu putuse dormi, susţinea, din cauza sgomotului. Işi pieptănase părul şi mustaţa şi se pregătea şi el de plecare.

— Mergi și tu la gară, așa-i? îl întrebă cineva.

— Merg!

Afară, Alfred întâmpină ștrengărește, cu un „salve!" răsunător familia.

— E adevărat, vasăzică? Se *cară* Moriț?

— E adevărat! E adevărat! țipară câteva persoane deodată.

Alfred avusese mici avantagii din partea tapițerului. Ii vindea, de pildă, un roman în două sute de fascicole: „Ingrozitoarele crime din Witechepal", încasa banii, iar peste o săptămână tapițerul observa că lipsesc câteva numere. Ii oferea, deasemenea, bilete de favoare la „Teatrul Jigniță" pe un preț redus: angajat acolo, adesea, ca figurant, Alfred se bucura de simpatia controlorului, un bețiv vestit în mahala.

— P'onoarea mea, uite, na! să-mi sară ochii dacă mint! îmi pare rău că pleacă!

Viu și eu la gară.

Și fluieră lung.

De sus, dela o fereastră, se auzi o voce subțire:

— M'ai chemat?

Și un cap ciufulit de fată apăru în dosul geamului.

— Da! Hai la gară. Pleacă Moriț!

Fata — croitoreasă veselă și nedormită — aflase din gura bătrânei Leia cât de cuminte și de inimos se purta cu ea tapițerul. Sentimentală, regreta însurătoarea lui Moriț și visa o dragoste adulteră: să-l cucerească dânsa, subțire și îndrăcită cum o înfățișează apele oglinzii.

— Viu și eu imediat.

Veta s'a dus după trăsuri.

— Pe mine mă lăsați aicea — cuc! murmura, amărîtă, servitoarea...

— Noi luăm tramcarul! o lămuri Alfred pe croitoreasă. E mai sănătos și... face nasu' mic!

— Ho! Ho! Ho! râse Rubin. Te-ai dat dracului!

— Așa sunt eu... nobil!

— A, bine că te văd, dom'le Rubin, spuse fata, am auzit că se dansează acum foarte mult la „Pomu' Verde".

Perierul o privi cu dispreț, rău disimulat:

— Hm! Da!... Se vede, însă, că dumneata nu știi de-o sală nouă de dans!... de o *școală* nouă de dans!

— Ce vorbești?

Rubin ridică din umeri.

— Tocmai de școala asta n'ai auzit!...

Și-i vorbi, apoi, mult, presărând fiecare frază cu un „pardon!" grav, de proectul său, aproape de înfăptuire.

Veta sosi cu trei trăsuri.

— Zice că să vă învoiți dinainte! stărui servitoarea.

Lumea se instală — care cum putu și caii porniră, stârniți de biciu și de îndemnul birjarilor.

Leia se așeză în stânga Estherei iar Haike în dreapta. In fața lor, pe scăunel, mut și gânditor, Ficu.

— Am vorbit și cu Șulăm! începu Haike. A spus: bine! Așa că vă puteți muta chiar dela Sf. Gheorghe.

Cu o săptămână înainte, cusutoreasa avusese o ceartă cumplită cu proprietarul. Ii rămăsese datoare pe trei luni. Omul țipase ca să audă întreg hanul, în chip de avertisment:

— Ce-a fost a fost! De-acu' nu mai permit nici o amânare. Care n'are, să se mute! M'am săturat de calici!

Inutil se străduia Esther să-l convingă că-i va plăti la sorocul celălalt ambele chirii. Proprietarul sbiera că înțelege destul de bine că o singură femee nenorocită, cu lucrul degetelor ei, nu va reuși niciodată să-l achite complect.

— Păi nu te văd eu, madam? Singură-singurică vrei să ții atâtea guri?! Nu mai aștept! La Sf. Gheorghe vă mutați. Am și pus bilet!

Și se ținuse de cuvânt. Pe ulucii hanului, omul lipise câteva fâșii roșii pe care țipau literele afișului: „De înhiriat".

Esther îi mulțumi soră-sii.

— Bine, foarte bine, dragă! Numai să nu fie supărat Șulăm. Il știu cam supărăcios.

— N'are de ce să fie! vorbi ascuțit Haike, brusc enervată. N'are de ce! Lui nu-i vin tot felul de rubedenii pe cap? Și stau, doar, la mine, — adică la noi?! Ce zici, mamă?

Bătrâna avea un obraz galben, tăiat în cute, umflat de nesomn și niște ochi pe care suferințele de tot soiul îi făcură aproape cruzi.

— Așa-i cum zici tu! Și-apoi: noi o să plătim chirie, — ce Dumnezeu!

Și către Esther:

— Așa-i?

Cusutoreasa aprobă din cap.

Trecură prin Calea Văcărești. Patroana cofetăriei „La Moldoveanu" salută, cu ambele mâini și

cu o figură total înveselită, aproape fericită, trăsurile.

— Petrecere frumoasă! striga femeea.

„Petrecere frumoasă"? se minună Ficu. Dar ce-o fi crezând, oare, cucoana asta că avem de gând? Patroana nu-și putea închipui, însă, că un om usează de o trăsură în alt scop decât în acela al... plăcerii... al petrecerii. Cu mâinile în șold, — vorbi clientului care se întâmplase în prăvălie:

— Să știți că fac undeva nuntă ăștia!

— Cum așa? — întrebă, de politeță, omul.

— Foarte bine!... Ai lui Șoifer în trăsură!.., De dimineața! Ce poate să fie altceva de cât nuntă! Mata crezi altfel? Inmormântare — nu-i! Boală — nu-i. Bolnavă *este* cusutoreasă! Și ea a fost, deasemenea, în trăsură! S'o fi dus la doctor? Ar fi dus-o numai bătrâna! Poate și sor'sa. Dar nu așa, — cu alai! Esther asta e o „nobilă" de n'are pereche în tot cartierul... Nu, — nu! ăștia cumetresc pe undeva o nuntă. Ori — nași!... Ori — prepară pe cineva de-ai lor de măritiș!

— Ai dreptate! Cât face kilogramul ăsta de cozonac?

Patroana încasă gologanii și trecu repede în odaie, lăsând prăvălia goală (de câte ori intra cineva, ușa, cu clopoței o vestea) să povestească și fetelor evenimentul.

— Au trecut ai lui Șoifer în *cinci* trăsuri! spuse ea. Nu știu unde s'au dus, dar cred că pregătesc vreo nuntă! Să vedem: comandă la noi calicii pandișpanul sau se duc, în Dudești la Capră?

Una din fete o liniști:

— Nu-i nici o nuntă, mamă! Moriț, fratele cusutoresei pleacă în America! Asta-i tot. Mi-a spus eri Rubin, la dans! Zicea că face și el o școală...

— Și d'asta au plecat cu toții în trăsuri?

— Da, d'asta! Nu-i de-ajuns? Odată pleacă nenorocitu ăla în America... dracu știe unde!

Patroana se reîntoarse, desamăgită, să vândă unui copil trei migdale și unei bătrâne un brioș.

Esther își lăsă capul pe umărul bătrânei.

— Ce-i, dragă? Ce-ai? o întrebă, alarmată, Leia.

— Nimic! Puțin obosită... Atâta tot!

— Ai văzut? Nu ți-am spus eu să nu te duci? N'ai vrut să mă asculți!

— Trebuia să rămâi, zău așa, surioară! — întări și Haike.

Esther le privi, sfârșită. Copilul vorbi încet, adresându-se în același timp și bunicii și mătușii:

— Lăsați-o! N'o mai necăjiți! O să-i treacă!

Și punându-i mâna pe manșon.

— Are să-ți treacă, — ai să vezi!

Dintr'un gang se ivi un bărbat înalt, cu capul aplecat între umeri și cu gulerul paltonului ridicat.

— Uite pe *mutu'*, strigă Ficu.

Bătrâna întoarse capul. El era. Mutul îi zări și le făcu semn cu mâna: vine și el. Ce obraz necăjit avea, gândi Ficu... Toată lumea pare azi foarte necăjită: până și Alfred, care-i un „băiat de viață" cum i se spune. Plecarea lui Moriț să fie pricina? Ce se întâmplă, adică, acum? Unchiul,

împreună cu ai lui, părăsesc țara? Azi o părăsesc, dar la anu se vor reîntoarce, poate?

Ficu nu putu pătrunde enigma acestei tristeți obștești. O plecare să pricinuiască atâta zăpăceală! E drept: și el e necăjit. Nu știe bine de ce, — dar își simte inima încețoșată. Plecarea, în trăsură, cu mama care d'abea poate sta în picioare — ce zice? care d'abea poate ședea pe pernele astea jucăușe — glumele rostite cu alt glas de Alfred, figura bunicii, tropotul cailor pe caldarâmul spart, — toate l-au întristat... Poate că mama și „baba" și mătușa nu sunt sigure că Moriț are să se înapoieze acasă... In capul lui Ficu se făcu lumină. Asta e! Nu sunt sigure!... Și cofetăreasa care le-a urat „petrecere frumoasă!" Pe unchiu' Paul n'are să-l mai vadă niciodată. Acum știe bine asta: odată mort, e mort pentru totdeauna. Se înfioră. „Pentru totdeauna!" Cu unchiu' Moriț ar trebui să fie, însă, altfel. El e viu. El pleacă, numai, în altă țară. Nu moare. Nu moare, e adevărat, dar nici nu mai revine. D'asta sunt triste trăsurile... E ca și mort, atunci! Dacă n'are să-l mai revadă niciodată! Nici pe Moriț... Ca mâine vine rândul bunicii...

— Ți-e mai bine, mamă, așa-i că ți-e mai bine? vorbi el, cu vocea intenționat ridicată ca să alunge par'că gândurile.

— Da! Mi-e bine! N'am nimic!

— Inchee-te la gât! o sfătui Haia.

Esther o ascultă, supusă.

Bătea iar vântul. Cald, parfumat, — un vânt răscolitor de amintiri tinerești. O țigancă le oferi ghiocei.

— Să oprească! Să-i ducem o floare! spuse Ficu.

— Bine! Bine! consimţi Leia. Stai puţin, birjar!

Muscalu' murmură printre gingii. Opri cam în silă. Copilul coborî şi cumpără un buchețel de ghiocei.

— Poftim şi ţie una, mamă! Şi dumitale şi dumitale!

Impărţi florile, cu o bucurie potolită de om matur, tuturor din trăsură. Se aşează, apoi, cuminte, pe scăunel, în timp ce biciul birjarului îmboldi, iar, caii.

Pe o asemenea vreme, îşi spuse Esther, e o mare tristeţe să-ţi părăseşti mama, surorile şi fraţii şi să te afunzi în cine ştie ce colţ de lume ciudată... La San Francisco — or fi, desigur, şi-acolo mame bătrâne şi bolnave şi cusutorese care ostenesc nopţi întregi asupra maşinii blestemate ca să-şi agonisească pâinea!... Se vede că Dumnezeu a semănat, pretutindenea, suferinţe. Dar Moriţ săracu' de ce se duce să le caute aiurea, când le are — ca şi dânsa — din plin pe meleagurile astea? America a fost de ani de zile un miragiu pentru întreaga lor familie. Şi nu numai pentru familia lor: în fiecare atelier mucegăit încerca vreunul visul; în fiecare pat sărac din cartier adormea evreul cu imaginea pământului fabulos în care se va îmbogăţi şi va trăi „omeneşte". Toată calea Văcăreşti, întreaga cale Dudeşti, străzile Traian şi Raion, Bradului şi Câmpoduci, Olteni şi Mircea-Vodă — Cartierul dela un capăt la altul creştea în dorul Americii a — toate — izbăvitoare.

Femei necăjite, îngropate în mizerie şi în urdori, cu trupul devastat de reumatisme şi lipsuri, îşi strângeau copiii în braţe, şoptindu-le la ureche îndemnul:

— Ai să fii, puiule, şi tu bărbat şi-ai să pleci în America şi-ai să trimiţi mamei bani!

Femeea îşi trecea zilele cu o supă de cartofi şi odată pe săptămână cu carne, în cinstea Sâmbetii; nu se spăla şi nu se primenea cu lunile; umbla în sdrenţe şi n'avea de nicăiri nici un ajutor — dar nu renunţa la visul Americii miraculoase. Acolo, în ţinuturile necunoscute, îl aşteaptă pe băiat împlinirea destinului. Acolo se va îmbogăţi; va purta haine noui; va locui într'un palat; o va aduce şi pe dânsa — pe mama — să-şi trăiască restul zilelor fericită: mâncând, adică, în fiecare zi carne şi îmbăindu-se şi „plimbându-se prin centru".

Croitori calici şi ofticoşi călcau de zor pantalonii mizeri ai clienţilor din fundăturile Dudeştilor şi suspinau un cântec în care se idealiza America tuturor fericiţilor. Mâine vor bea, iar, un singur ceai şi vor înfuleca doar o pâine: vor pune, însă, ban lângă ban să-şi cumpere „cartea de vapor". Slujbaşii micilor prăvalii din Văcăreşti sau vânzătorii mai subţiri din Lipscani îşi vesteau, măcar odată pe săptămână părintele bătrân şi necăjit — sau mama frântă de oboseala anilor sau surorile şi fraţii: — Luna viitoare mă *'mbarc!* Am să vă aduc mai târziu pe toţi la New-York!... Sau la Washington!...

Din când în când pătrundea în han o veste: Şloim, feciorul lui Haiman, cârpaciul, a ajuns milionar! A

plecat de vreo cinci ani, cu o legăturică subțioară, fără o sută de lei în buzunar; a măturat prin prăvăliile rubedeniilor din New-York sau a vândut ace de cap și perii de dinți; acum este bancher și avut.

— Dar Faibiș? Faibiș care crăpa de foame în atelierul lui de tinichigerie — anunța câte o gură-acră — nu-i azi fabricant de lame de ras? Are o avere de n'o poți număra. Și-a chemat tot neamul în America!

In toate prăvăliile, la toate mesele sărace, pretutindenea, în cartier, oamenii sufereau de nostalgia țării din poveste. Fiecare își creștea visul; pe fiecare îl aștepta aventura. Unul aflase că prietenul lui de joacă, sărman și amărît până mai eri, stăpânește astăzi industria sârmii... Altul știa pe de rost o scrisoare sosită dela cine știe ce evreu, emigrat, către un văr de-al treilea: îi anunța cumpărarea unei case cu opt etaje și a unei moșii...

— America! ofta Cartierul!

— America! visau cu ochii mari deschiși evreii.

— America! rosti tare Esther!... Cine știe, poate că Moriț nu greșește când pleacă.

Bătrâna o privi mirată.

— De când crezi asta?

— De când? De-acu'!

La gară, au năvălit cu toții pe caldarâmul peronului: să-l vadă bine, atent, cât mai mult, să-l păstreze în amintire. Dar Moriț nu sosise.

Șoifer privea spre Esther, apoi spre bătrâna și spre Haike; mai întârzia cu ochii pe copil sau pe

Rubin și avea aerul că nu înțelege nimic. Tot timpul dormise în trăsură, înghesuit între Rubin și un prieten al casii, fost tovarăș de școală al lui Moriț. Il cam indispunea lumina primăverii și forfoteala peronului.

— Să ne așezăm puțin pe bancă! propusese cineva.

Esther, bătrâna și Haia se apropiară de bancă.

— A, uite și pe madam Sură! observă cusutoreasa.

Vecina sosise cu un mic pachețel de bomboane.

— Pentru copii! zâmbi ea. Alfred n'a venit?

A plecat și el cu *tramcarul!* Numai de nu s'ar încăera pe drum.

— Cu cine? se miră Haike.

— Cu cine? Alfred n'are cu cine să se bată? Păi e în *conflict* cu toată Dobroteasa!

Sosi și Hună. Actorul purta o pălărie tare, nouă și strident-lustruită. Călca rar, grav, mândru. Avea o față suptă de om flămând.

— De unde ai învârtit-o? îl întrebă, râzând Alfred, care tocmai picase pe peron, în tovărășia fetii.

Hună n'avea chef de glume.

— Asta mă privește! Mai bine mi-ai înapoia bâncuța.

— Care bâncuță? Ce bâncuță? interveni Sura.

— I-am împrumutat o bâncuță Sâmbăta trecută. Știți, eram cam beat!

— Bine, o să ți-o dea!

— Să mi-o dea acu'! stărui Hună.

Și, deodată, implorând-o:

— E în joc toată viața mea!

— Faci *ramazan*, mă, Hună? glumi Alfred. Atunci: na! și merci!

Ii întinse un leu. Actorul privi întâi moneda, fulgeră, apoi, pe băiat ca să-i scruteze intenția și, când se încredință, că nu-și bate joc de el — o luă, grăbit.

— Mare om ești, Alfred!...

In jurul lor s'au adunat alți cunoscuți: doctorul Șternbaum, croitorul cu fetele lui, madam Katz, covrigarul, familia ciungului, pianista, *„mutu"* lui Moriț, — întreg hanul.

Doctorul n'o slăbea din ochi pe Esther.

— N'ai făcut bine, zău că n'ai făcut bine! — o mustra el!

Dar aducându-și brusc aminte de ceva, rectifică, vesel.

— Totuși, arăți bine! Arătați bine, copii!... Voința, Totul e voința!

Își aplica „sistemul" rupând, nervos, din mustață.

Inapoiat acasă dela „consult" nu mai putuse adormi. Se plimbă puțin prin fața casei doctorului Șteinberg și-apoi luă tramvaiul spre gară.

— Să le fac o surpriză! își spuse.

Pipăi pulsul bolnavei.

— A, da' știi că totul e în regulă! Puls normal. Temperatură normală! Bravo, madam! Te-ai făcut bine!

S'a făcut bine! repetă el, privind de astădată în ochii bătrânei.

Alfred îl apucă de braț:

— Dom'le doctor, dă-mi și mie un sfat, te rog!

— Mă rog, mă rog! Spune-ți, copii!

— Ce să fac, dom'le doctor, când am poftă de mâncare?

— Cum asta? Când *ai* poftă?

— ...și când n'am ce mânca?

Toată lumea izbucni în hohote de râs. Șternbaum se fâstăci.

— Umbli cu fleacuri! Nu ești serios!

Se enervă. Dar repede își reluă masca.

— Sunteți dispuși — copii! Asta-i bine!... Asta ridică moralul!

Fetele croitorului s'au adunat în jurul lui Alfred care le povestea o anecdotă evreească.

Un hamal, privind grupul, svârli, în treacăt, camaradului:

— *Harhării!*

Și clipi din ochi.

Celălalt surâse blând, răspunzându-i:

— Oameni! De!

Alfred nu terminase anecdota, când madam Katz începu să plângă cu foc.

— Gura! îi strigă cineva. Mai ai timp!

Femeea își înteți plânsul.

— Vai de capu' meu! Vai de capu' meu! Și eu am copilu' în India, — unde știe numai Dumnezeu...

O croitoreasă o consolă:

— Are să vie acasă... Ai răbdare!

— Nu mai vine! strigă madam Katz. Nu mai vrea să știe de nimeni. Nici de mama lui, dar'ar moartea 'n ea de mamă!

Alfred făcu un semn cu degetele mânei deasupra capului:

— „Papagalu"! spuse el.

Pianista îl dojeni:

— Las'o, dom'le Alfred, dumneata şti ce-i aia: inimă de mamă?

Băiatul o măsură, indiferent:

— Dacă face urît!

— E amărîtă şi ea!

— Bine. Iaca... nu mai zic nimic!

Pianista se depărtă.

Deodată, Leia ţipă strident. Toată lumea se apropiă de bancă. Bătrâna se ridicase, aprinsă la faţă şi cu buzele tremurând.

— Moriţ! — repetă ea, ţipătul.

Tapiţerul, însoţit de copii şi de nevastă, intrase pe peron şi-şi căuta familia. La strigătul bătrânei — se opri puţin, privi spre grup şi-apoi, cu paşii mici, nervoşi, grăbiţi, se îndreptă spre bancă.

— Moriţ!

— Moriţ!

— Moriţ!

Se auziau de pretutindeni glasuri subţiri sau răguşite, calde sau indiferente, înfiorate sau calme.

Tapiţerul se prăbuşi în braţele mamei. Femeea se clătină puţin din pricina poverii.

— Mamă! Mamă! — ofta Moriţ, neştiind ce să-i spuie.

Lumea îl înconjurase. Fiecare avea să-i spuie ceva. Fata care-l însoţise pe Alfred părea cea mai nerăbdătoare. Nevasta tapiţerului, înaltă, rece, izolată, prin atitudinea ei, de grup, îşi ţinea fetele de mână. Privea mulţimea cu resemnare, aşteptând să se sfârşească elanul familiei.

Bătrâna o zări.

— Il faci să plece — numai tu îl faci să plece! murmură Leia.

Femeea încruntă sprâncenele.

— Il „fac" să plece? Il fac nevoile, — dragă!

— Nevoile! Nevoile!... Şi acolo la San Francisco are să fie altfel, — nu?

Femeea ridică din umeri.

— Poate că da! Poate că nu! Cine ştie? Aici, asta e sigur, nu mai puteam... n'o mai scoteam la capăt.

Esther luase mâna lui Moriţ între palmele ei reci.

— Să ne scrii, din când în când!

— Cum nu? Cum nu? răspundea, cu gândul aiurea, emoţionat, zăpăcit, tapiţerul. Şi îşi aţintea privirea când spre un grup de vecini ai mamei sale, când spre cunoscuţii care îl întovărăşiră la gară.

— Şulăm a fost ocupat, Haike, aşa-i?

— Da! foarte ocupat! Iţi trimite salutări!

— A! Domnu' Hună! spuse, apoi, trecând rapid dela una la alta tapiţerul. Dumneata m'ai iubit întotdeauna.

Se sărutară.

— Şi... tu!

Văzuse pe *mutu* care se învârtise până atunci de colo până colo şi se ridica în vârful picioarelor: să fie observat!

Găliganul râse.

— Muuuu! Muum! Uuùm! Chhhhh!....

Şi-şi însoţea strigătele de gestul plecării.

Se îmbrăţişară. In obrazul mutului răsăriră maci: părea copleşit de regrete.

Madam Katz îşi făcu loc cu coatele:

— Dacă-l vezi şi pe-al meu... pe-acolo prin India, spune-i că mă prăpădesc aici... că...

Izbucni iar într'un plâns cu sughiţuri.

— Nu mai plângeţi! N'auzi, muere? strigă Alfred.

Trenul se pregătea de plecare. Moriţ îşi îmbrăţişă încăodată, mama, surorile şi fratele.

— Fii om, mă, Rubine, îi spuse el perierului.

— Pardon! voii să replice omul — dar se răsgândi şi-i zâmbi, doar, cu blândeţe.

Copilul dădu mâna bărbăteşte cu Moriţ:

— Drum bun!

— Să trăieşti, Ficule!

Urmară, apoi, salutările celelalte. Nevasta tapiţerului şi fetele se sărutară, rece, cu familia; dădură mâna cu persoanele de pe peron şi se retraseră apoi spre vagon.

Bătrâni cu bărbi regulate — moşieri sau înalţi funcţionari publici — treceau, repede, pe lângă mulţimea gălăgioasă; femei tinere, în rochii lungi, de călătorie, cu obrazul deschis primăverii urcau în tren; hamalii se înghionteau şi se chemau pe nume în timp ce căruţele încărcate cu bagaje uruiau pe asfaltul de curând stropit.

— Ai să te gândeşti la unchiu' tău, mă, *filosofule?* îl întrebă Moriţ.

Ficu îl privi drept în ochi. Şi, fără timiditate sau

acea jenă obicinuită copiilor când se află într'o împrejurare neprevăzută, — răspunse liniştit:

— Am să mă gândesc! Desigur că am să mă gândesc!

Lacrimile îl înnecau. Işi întoarse faţa spre mulţimea indiferentă care invada peronul.

— Să fii sănătoasă, Esther!

— Pleacă sănătos! vorbi, stins, cusutoreasa. In picioare, sprijinindu-se de bătrână şi de Haike, femeea zâmbea. Durerile o chinuiau din nou, ochii i se turburară, respiraţia îi devenea din ce în ce mai grea — dar, adunându-şi puterile, Esther zâmbea.

— Cine ştie când am să vă mai văd! făcu Moriţ şi se întunecă.

Leia lăsă capul în jos. Cuvintele astea o ardeau.

Hună rosti, grav:

— Dom'lor, să urăm fratelui Moriţ călătorie bună şi noroc!

— Să dea Dumnezeu! i se răspunse, de pretutindeni.

— Dom'lor, reluă actorul, o viaţă are omu! Azi eşti — mâine dracu ştie ce se mai întâmplă! Câtă vreme simţi inima în tine — trebuie să fii vesel! Veselia...

— „Arsenie!" îl întrerupse, plictisit, Alfred.

— Care eşti de întrerupi?

— Ssst! făcu pianista. Spune, dragă Hună.

Actorul privi spre Alfred, furios:

— Acum... ce să mai spun? Să trăieşti, dragă Moriţ, să trăim cu toţii!

Agită pălăria. Entusiasmul nu contamina, însă, pe

nimeni. Aerul devenise greu, fețele adumbrite, gândurile de plumb. Cu toate că dimineața era proaspătă — o dimineață de *început*, par'că — oamenii se strânseră într'înșii, îngrijorați. Gările dau adesea nostalgia rămânerii pe loc: insul, vesel, acasă, la pregătirea bagajului devine deodată melancolic și taciturn urcând în tren. La pornire, în trăsură, spiritul s'a eliberat de apăsări. Orașul se învechise, nevasta la fel și tortura fiecărei zile consumată după un program neschimbat îl acrise. Nu va mai obosi la aceiași masă de birou, în acelaș atelier, la identica mașină din etern — identica uzină. Nu va mai auzi vocea, iarăși și iarăși dojenitoare, a femeei care-și pretinde pantofii sau plata gazului aerian și se revoltă împotriva bodegii la care el cam întârzie... Nu va mai avea nici spectacolul nesfârșitelor încăerări dintre copii; copiii — și ei — par'că s'au banalizat. Aceleași duioșii încercate de câteva ori pe zi!... Dar e de-ajuns să simți în nări mirosul depărtărilor, să vezi dihania lungă și neagră care acum va porni prin câmpuri și prin stații necunoscute, cu nume de floare sau de vis; să privești în jurul tău: o lume la fel agitată, la fel întristată — e de-ajuns să știi că trenul pornește într'adevăr, peste un minut sau zece, — ca să te năpădească părerile de rău. Acasă o femee a rămas, palidă și îngrijorată, la fereastra cu gutui și se gândește la omul plecat... E mai slabă, poate, și mai simțită azi. N'a mai ridicat vocea; n'a mai umblat îmbufnată prin odăi; până și banul pentru coșniță l'a cerut mai sfios. Și copiii au rămas, cam mirați, după plecarea ta: ăl

mic, cu degetul în gură. Nu știa de ce — dar regretă sărutul de plecare al părintelui grăbit...

— Mă, Hună, mă! vorbi Alfred. Păcătoasă e și viața noastră, mă!

Actorul tăcu. El știa asta de mult. Mânca rar, râdea rar, suferea de toate lipsurile posibile și... fără nici o vină. Conștiința că îndură atâtea *fără nici o vină* îl îngrozea.

— Te-ai trezit și tu! făcu el și-l privi plictisit pe Alfred.

— M'am trezit, mă!... Uite, mă uit la Moriț și la ofticoasa de sor' sa, Esther și la rabla de Leia. D'abea se țin pe picioare. Toată comedia asta le strică: și tapițerului și bătrânei și cusutoresii. Da' păcătoși cum sîntem, a fost nevoie și de *bairamul* pe care-l vezi! Adică să fi fost musai să se care Moriț? Și dacă se cară, să fi trebuit musai să-l conducă familia cu alai?

Mă!... Pui rămășag cu tine și cu oricine o vrea că tapițerul, dacă ar fi pe pofta lui, n'ar mai pleca.

Hună îl privi de astădată cu ochi buni, aproape frățești.

— Așa-i! Asta se simte.

Moriț privea la tren, la oameni, la copii, lăsă capul în piept și suspină, adânc. E poate, cea din urmă întâlnire, în familie.

Femeile vor pleca înapoi în han, care să lucreze, care să cerșească. Bărbații se vor aduna la ceainărie după ziua întotdeauna trudnică pentru dânșii. Esther va continua, legată de mașina de cusut, să-și cheltuiască zilele și nopțile în munca ei fără pauze.

Bătrâna-i mamă va tuși, odată, încă odată și încă o iarnă — și — apoi...

Uite-l și pe Rubin, cu proectul lui aproape împlinit: școala de dans. Are să se însoare, are să-și deschidă, pe cont propriu, școala.

— Ca-va-lerii pe stânga!... Par'că-l aude, par'că-l vede, asudat și grăbit să-și expuie „talentele". Și Ficu: ochii lui pătrund întrânsul — în toți!

In ceasul ăsta, un negustor de haine își întocmește prăvălia părăsită de-o săptămână de tapițer. Toți rămân pe loc... Și atelierele și fabricile și rubedeniile și mutu... și orașul — întreg orașul în care s'a născut, a iubit, a plâns și s'a înveselit, și Cartierul Văcărești cu burțoșii lui tejghetari, cu nevestele planturoase și stropite cu untură, cu fetele subțiri și jucăușe, cu bătrânii schiopi și ciungi, cu cerșetorii dramatici, țipându-și în plină stradă nenorocirea, cu idealiștii cafenelelor, înalți, flămânzi și pletoși, cu babele lui, ghicitoare în cafea sau numai mame de profesie, — cu lumea lui mediocră sau ciudată — toți și toate rămân... Afară de dânsul care pleacă.

— Urcați în vagoane, dom'lor!

Moriț duse mâna la frunte. Ah! toți și toate rămân. Numai el... numai ai lui...

— Nene...

Vorbi Ficu.

Tapițerul își îndreptă ochii spre copil. Aștepta. Dar Ficu nu putea continua. Ii întinse un buchețel de ghiocei.

Grupul se adunase în ușa vagonului.

— Să ne scri!

— Să ne vedem cu bine!

— Moriț! Moriț!...

Trenul porni. Oamenii agitau batistele și zâmbete curioase înfloriră pe buze uscate.

— Mă, pișicherule, spuse Alfred, trăgându-l de haină pe Ficu — aveai flori și tăceai, hm?!

Copilul se lipi de rochia Estherei.

— Nu răspunzi, mă, filosofule?

Ficu îl privi lung. Privirea stânjenea. Era încinsă.

VII

Privind în perete, la ceasornicul secular moştenit din strămoşi, Haike tresări. Era târziu şi mâine va trebui să fie în picioare înainte de răsăritul soarelui. Avea o sumedenie de treburi, nevasta lui Şulăm Solţ...

Casele de jos, în care îşi duceau zilele, croitorul, fetele şi „băeţoii" lui, s'au golit. Familia se mutase la etaj iar oamenii de „sus" plecaseră de cu seară. Se aştepta instalarea lui Şoifer în locuinţa ocupată până eri de croitor. Trebuia să le înlesnească măcar cu atâta amărâta lor viaţă — îşi spuse femeea, dramatizându-şi, ca de-obiceiu, gestul. Avusese şi o vorbă cu Şaiman.

— Până seara trebuie să vă mutaţi! Vă rog!...

Fostul figurant de teatru o imită, însă, nepăsător:

— Vă rog! Aşa crezi că se poate muta cineva, cât ai bate din palme. Se cunoaşte că eşti proprietăreasă!... Se cunoaşte! Dar nu mă întreba *ce fel* de proprietăreasă!

In alte împrejurări, Haike s'ar fi dus, dezolată, să-l caute pe Şulăm şi să-l roage să-i mai în-

găduie, — săracii! Ea știa că, așa mare și gros cum e, croitorul n'are întotdeauna bani ca să-și hrănească familia. Atârnă și el de prăvăliile din centru pentru care lucrează. Adesea e amânat. Odată i se plătește mai puțin decât se învoise. Altădată i se refuză haina pe diferite pretexte: nasturii sunt mici, un umăr e ceva mai ridicat. Croitorul se înapoiază trist, cu pasul leneș și cu o indiferență totală față de lume. Atunci scandalul se iscă din nimic, dintr'o vorbă rostită mai tare sau dintr'o uitătură. Femeea croitorului cade leșinată pe podea, feciorul cel mare își pune pălăria și pleacă scuipând, gros, pe „covor" (o fâșie de lână colorată) și fetele își aruncă una alteia cu foarfecele sau cu pantofii de casă. Bărbatul își stropește, fără grabă, nevasta, care își revine cu greu și scoate țipete desperate, aruncă, apoi, fără convingere, cu o mătură scurtă în urma feciorului neobrăzat și se încruntă la fete:

— Ho! Ho!

Atât. Intreaga familie se culcă, apoi, flămândă și o tăcere masivă se înstăpânește în casă... Haike știe toate-astea, dar mâine Esther trebuie să părăsească locuința și cu boala ei și cu amărăciunile ei o suferință în plus nu-i cu putință.

— Nu, nu-i cu putință! își spuse femeea.

— Toate astea le știu, dom'le Șaiman. Dar ne pierdem timpul zadarnic. Te muți imediat sus. Te muți imediat de bună voie. Altfel știm noi ce-i de făcut!

Croitorul își lungi buzele, într'un zâmbet amestecat cu greață. Ar fi voit să rostească un cuvânt tare. Dar tonul în care-i vorbise, de astădată, Haike, nu-i îngăduia nici un fel de întârziere.

— Bine, atunci! Mă mut... iaca... mă mut!

Intr'un ceas, boarfele croitorului fură scoase în curte. Copiii își suflecară mânecile cămășii. Transportarea mobilelor începu cu o repeziciune cinematică. Șaiman, singur, muncea cât zece. Asuda, răsufla sgomotos și-și blestema încet soarta.

Când Haike reveni, casa de jos se golise și adăsta sosirea, în zorii zilei, a noului chiriaș.

— Douăsprezece! murmură femeea. Și stinse lampa. Șulăm sforăia de mult în patul celălalt, întins pe-o parte, sanguin și săturat de porțiile duble de supe pe care le înghițise la masa de seară.

Cam nemulțumit de noul chiriaș — nu-i plăcea niciodată să închirieze casa rubedeniilor, mai ales ale nevestii —omul încercase să se opuie:

— O să avem zile fripte cu ei. Ficu e un copil al dracului!... Are să-mi umble prin struguri! spuse. „Și plânge tot timpul! Il știi, — doar!"

— Nu-i nimic! Taci din gură. E sora-mea. Plătește chiria, —ce mai vrei? răspundea, precipitându-se femeea.

— Ai să vezi că n'are să plătească! Dacă aveau cu ce, plăteau acolo unde-au stat!

— Nu-i nimic! Taci din gură!

— Aia-i bolnavă, el — cum îl cunoști! Copilu'-i rău!

— Nu-i nimic!

La orice demonstrație — cât de stăruitoare și

convingătoare să fi fost — a bărbatului, privind necazurile pe care le vor avea, odată cu intrarea noului chiriaş — Haike răspundea, cu acelaş glas:

— Nu-i nimic! Taci din gură.

Atunci, Şulăm a mai cerut o farfurie cu supă, a băut-o, sorbind lingură după lingură, mulţumit şi a tăcut.

In întuneric, Haike îşi revedea mama. Eri, după câte aflase, Estherei i-a fost mai rău ca întotdeauna. O obosise plecarea lui Moriţ. Poate că o întristase despărţirea de unicul frate „cuminte" şi săritor. Bătrâna, care nu-şi mai odihnise de luni de zile capul pe pernă, cum se cade, stă, firește, şi-acuma de veghe la căpătâiul bolnavei.

Esther nu vrea să ştie nici de şira spinării, care o doare, nici de ochii peste cari cad o perdea de smoală... Supărată de întâmplările de fiece zi, Esther trebuie să lupte şi cu creditorii. Ufff! rosti tare, în bezna odăii, Haike şi închise ochii. Bărbatu-său, pe jumătate trezit, o întrebă:

— Ai vrut ceva?

— Am vrut! N'am vrut! Lasă-mă!

Dar Şulăm adormise, iarăşi şi îşi reîncepu sforăitul.

— Hm! nu se putu reţine să exclame Haike.

Adormi greu, spre ziuă. Incercă să-şi potrivească plapuma — şi se trezi.

— Drace! A şi trecut noaptea!

O dureau oasele. Primăvara umbla prin curte şi se insinua prin crăpătura uşilor. Mahalaua vieţuia o zi însorită şi nu se putea stăpâni: plozi murdari

şi veseli umpleau trotuarele, gospodinele întârziau la vorbă, privindu-şi casele şi nevoile cu puţină nepăsare, în fiecare trecător învia o sete de altceva...

Până seara, familia lui Şoifer s'a mutat în casa nouă.

La plecare, tot hanul se afla lângă camion. Alfred ajuta bătrânei: îi aducea câte-o cadră sau câte-un cufăraş sau rămânea de pază, în stradă, până la potrivirea tuturor mobilelor. Spre sfârşite, se înfăţişă precupeţul, vestit nu se ştie de cine — că oamenii se mută.

— Vino Sâmbătă la adresa asta nouă! vorbi Leia şi-i dădu o însemnare scrisă de Rubin.

Dar precupeţul nici nu voia s'audă:

— La adresa nouă? Da' eu unde-am dat marfă? la adresa nouă?... mama voastră de jidani!

— Pardon! sări Rubin. Să nu fii măgar!... Paştile mătii de tâlhar!

— Ce măgar, dom'le? Ce tâlhar? Am dat marfă, vreau bani! Banii mei!

Madam Sura intervenii, cu autoritate:

— Nu pierzi nici un ban, mă, Vasile, mă! Oamenii se mută la o rudă a lor — bogată. Şi eu am de luat câteva sute de lei şi nici nu-mi pasă. Sunt bani buni!

Precupeţul lăsă privirile în jos. Camionul era încărcat până 'n vârf. Pe madam Sura o ştia femee care cunoaşte la calici, mai cu seamă că se îndeletnicia şi cu împrumuturile... Şi — n'are ce zice! — bătrâna i-a plătit până azi regulat. Acum în urmă, de când cu înrăutăţirea boalei cusutoresii, i-a „rămas"

ceva... Se scărpină la ureche, îngândurat. Apoi, spuse domol:

— Bine! Dacă zici dumneatale aşa — aştept. Da' să-mi dea să ţiu oglinda asta.

Şi precupeţul arătă spre singura oglindă mai ca lumea, ţinută, cu grijă, de Rubin.

Bătrâna schimbă o privire dezolată cu Esther. Cusutoreasa ar fi voit să-l roage pe Vasile să-i îngăduie aşa, fără zălogul oglinzii — dar o încercau, iar, durerile spatelui şi se auzi gemând în şoapte.

Madam Sură făcu semn bătrânei: dă-i-o, n'ai încotro!

— Ţine oglinda! spuse Rubin şi i-o întinse. Precupeţul o luă, o măsură, încet, se mai scărpină în cap şi se răsgândi:

— N'o mai iau!

O înapoiă omului.

— Da' să nu care cumva să mă lăsaţi Sâmbătă fără bani!

— N'ai nici o grijă! îl încredinţă bătrâna, fericită. Masca i se schimbă, ochii îi luciră şi privind spre oglinda, aflată iar în mâini sigure, tresări: par'că ar fi repurtat o mare victorie asupra cine ştie cărui vrăjmaş. Ei, comedia draculuil Vasile ăsta nu-i aşa hain!

Camionul porni, greoi şi hanul rămase în urmă cu norodul lui amestecat şi sărac şi chinuit.

Haike a intrat la Esther s'o vadă. D'abea instalată, femeea se apucase de lucru. Sta cu spatele la uşă, — nici n'o simţise.

— Esther! îi strigă, soră-sa. Esther!

Uruitul roţii vătuia, însă, toate sgomotele. Femeea, cu ochii adăpostiţi sub sticlele ochelarilor, lucra, într'o frenezie cumplită: mâine e sorocul ratelor şi singura ei nădejde este Sami din Bărăţie, negustorul de manufactură, care îşi aşteaptă cămăşile. Cum sta aşa — părea una cu maşina de cusut. Haike se aşeză, liniştită, pe-un scaun. O privea atent pe soră-sa. Slăbise mult şi par'că — văzută din profil — se urâţise. E numai o părere! se consolă Haike, — femeea se ferea să-şi mărturisească impresia. Adevărul era că Esther îşi modificase complect, înfăţişarea. Fusese o femee subţirică, dar suficient de împlinită şi avusese o faţă prelungă, fină, de *prinţesă*, cum îi plăcea bătrânei s'o măgulească.

De o lună-două, boala şi-a însemnat vizibil urmele pe obrajii palizi şi sub ochii cu lacrimile aproape stinse. Doctorul Şternbaum, singurul, urmărea evoluţia descompunerii fizice a femeei, dar nu îndrăznea să-şi dea vreo părere. Bătrâna, mai ales, înrăurită de unii şi de alţii, îl repezea dela primul cuvânt:

— Ei, acum şi dumneata vii, cu ideile astea noui.

Leia, vorbind astfel, se gândea la „metoda" psihologică a doctorului Şternbaum, care nu voia să admită durere fizică sau boală — indiferent natura ei — care să nu dispară printr'un simplu efort de voinţă.

— Madam, se apăra Şternbaum. Dă-le dracului de „idei noui"! Nici nu mă gândesc la ele! Mă gândesc la altceva... Bolnava arată rău! Nu ştiu singur ce să mai spun! L'aţi chemat şi pe Gruescu. Un savant!...

Bătrâna tremura un surâs ușor pe buzele-i uscate.

— Că-i bolnavă, cred și eu! Inchipuiește-ți, dom'le doctor, că avem aceiași părere! Adevărat: e bolnavă!... Și — să te minunezi, — nu? — văd și eu că arată rău! Pân' aici suntem mereu de aceeași părere!

Șternbaum nu mai stăruia. Își lua pălăriuța uzată, bastonul minuscul și pleca — mai precis: se strecura pe ușă.

— Esther!

Femeea profită de pauza făcută de soră-sa care își îndrepta pânza.

— Aa! Tu erai?

Își duse mâna la cap. Durerile au revenit și mai crunte.

Haike îi spuse câteva banalități: despre casă, bărbat și sănătate.

Esther se crezu datoare să-i mulțumească.

— Ce m'așĭ fi făcut fără ajutorul tău? îi spuse. Trebuia să mă mut și ori unde încercam, mi se cerea chiria măcar pe trei luni.

Esther vorbea la singular: nici prin cap nu-i trecea că și Șoifer ar fi avut motive să se ocupe de gospodărie. Cusutoreasa, de ani de zile se obicinuise a ține, singură, socoteala tuturor cheltuielilor. Haike protestă.

— N'am făcut cine știe ce! Și tu plătești — plătești mai puțin, cu luna, — dar plătești! Imi ești, doar, soră, — ce Dumnezeu!

Au mai schimbat câteva cuvinte și-apoi s'au despărțit. Haike trebuia să pregătească rufele de spălat

și să și gătească. Ba avea și o pereche de ciorapi de reparat.

Rămasă iar singură cu mașina de cusut, Esther simți un imens gol în cuprinsul spiritului ei.

Își lăsă mâinile pe ghenunchi. Pe dinaintea ochilor, ceața se îngroșase material. Își scoase ochelarii. O stânjeneau. In pereți se înșirau bărbații și femeile — de-acum sau de mult — ai familiei. Un evreu cu barbete, înalt și spătos și buzat ținea în mână o pălărie cu boruri imense: emigrase prin alte ținuturi și Esther nu-și mai putea recapitula romanul dispărutului.

Intr'o cadră mică își împietrise imaginea un băețaș cu fața liniștită ca în ilustrațiile burgheze.

— Leib! își spuse Esther.

Leib era fiul mai mic al soră-si, Haike, despre care familia avea o părere infernală. Pricina acestei aversiuni trebuia căutată în însurătoarea băiatului. Șulăm nu-i putea ierta că s'a luat, din dragoste, cu o fată oarecare, fără zestre...

In alte rame râdeau bătrâne corecte în bluzele lor de Duminică și tineri cu mustața frezată, proaspăt.

— Mereu la lucru?

Intrase o bătrână, pitică, aproape.

— Ce să fac, țață? Trebuie!

Bătrânica aproba din cap, resemnată.

— Știc'am zăcut până eri! vorbi dânsa, măsurat. Alminteri am fi venit la gară! Am auzit că a fost lume multă!

Bătrânica împlinea șeaptezeci de ani, dar rezista

vârstei: n'avea multe fire de păr alb în cap, nici șubredă nu părea.

— Da' ce-ai avut, țață?

Femeea ridică o mână, mișcând-o, îngândurată.

— *Influență!* Și eu și *ea* și copiii!

Sora Leei, tușa Dina, numea în acest fel pe fiica ei și pe nepoți.

D'abea s'a așezat, d'abea și-a rotit ochii prin casă și s'a și ridicat.

— Mă duc! Am de luat un răspuns dela „Cocoșata".

Ținea la vrăjitorii de tot felul, — bătrâna Dina! Ca să afle soarta unei proectate căsătorii a fiului ei Simon, — dăduse însărcinare specială ghicitoarei cartierului, Cocoșata.

— Înțelegi că nu mai pot rămâne, o încredință bătrâna.

— Ce face Simon? Se 'nsoară — am auzit! vorbi, stins, cusutoreasa.

— Așa cred. D'aia vreau să văd ce zice „Cocoșata".

Bătrânica plecă repede să afle mai curând cu un minut „răspunsul" așteptat.

...Șoifer se trezi prea de vreme. Intârziase noaptea ca întotdeauna, la cârciuma Coanei Cearnă din Calea Văcărești și avea arsuri pe piept.

Se așeză la masă și începu să îmbuce fără a rosti nici o vorbă.

Copilul se înapoiase dela școală: îl duruse capul și profesorul îl sfătui să se mai odihnească. Ochii

băiatului luceau prea curios, observase dascălul, și întreaga lui făptură se resimțea de o oboseală sufletească precoce.

— Asta se „curăță" repede! glumi odată și Alfred cu vecinii din han.

— Cum? Ai și venit?

Și Esther se ridică să-l îmbrățișeze.

Copilul primi, resemnat, mângâerea mamei.

— Azi am sfârșit repede! minții el.

Dintr'o experiență, repetată în ultimii ani, știa că orice indispoziție fizică pe care o încercase, stârnea panică în capul — și așa înfierbântat al mamei.

Cusutoreasa se reașeză la mașină. Șoifer absent, continua să îmbuce.

Deodată, plictisit, bägă de seamă că solnița e goală. Spărsese două ouă moi și căuta sarea.

— Poftim! Nu mai e sare!

Ridică privirea spre nevastă-sa:

— Dă-mi puțină sare!

Esther trecu în bucătărie și se întoarse cu o hârtie în care se afla sare.

Bărbatul se înroși de furie.

— In asta aduci sare? În hârtie! In... Se sculă, brusc, și o lovi cu pumnul în piept. Bolnava se clătină puțin câțiva pași înapoi, și rămase lipită de perete. Ficu păli.

— Mamă! Ce-ai, mamă! Tată, ce faci tată?

Șoifer svârli hârtia cu sare în fața femeei și trânti scaunul de podea. La sgomotul iscat, apăru Leia.

Dintr'o ochire a priceput totul. Cum Şoifer se îndrepta spre femee, — bătrâna i se aşează în faţă.

— Ce? Ce? Ce vrei?

Bărbatul o privi rece. Bătrâna îl scutură de haină.

— Ce? Ce? Ce vrei?

Şoifer o ocoli, ieşind.

Intre timp, copilul, în panică, alerga de colo până colo prin odaie.

— Mamă, mamă, mamă...

Nu putea rosti alt cuvânt. Cusutoreasa se reaşează la maşina de cusut.

In capul gol, agitat, simţind nevoia imediată de a comunica întâmplarea cuiva, — Ficu năvăli în odaia mătuşii.

Haike se afla la masă. Şulăm tăia, mulţumit dintr'o friptură şi cu gura prea-plină spuse, arătând spre copil:

— A *vnit!* Mă... Ce mai zici, mă!

Ficu se repezi la mătuşe.

— A bătut tata pe mama!

Haike scăpă furculiţa din mână. Masca feţii ei deveni subit tragică.

— A *bătut* tata pe mama?

Şi se ridică. Intr'o clipă fu în curte. In altă clipă se afla lângă Esther şi Leia. Ficu tremura.

— Esther, Esther, spune... spune...

Femeea îşi întrerupse lucrul.

— N'am ce să spun!

Interveni bătrâna.

— N'a bătut-o... a împins-o!

Haike se lovea cu pumnii în cap.

— Vai de noi! Vai de soarta noastră!

Ficu gemea. In sufletul său scena se mărise, luase proporţii catastrofale. Nu ştia cum să reacţioneze. Ii era milă, o milă imensă, neobişnuită, ucigătoare de femeea bolnavă care ostenea la maşina de cusut pentru toată casa şi care a fost azi lovită — împinsă — de *tata.*

— De tata! murmură copilul şi nu putu pricepe exact întâmplarea. Omul ceruse puţină sare. Esther i-a adus-o. Trebuia să i-o aducă în farfurie — îl lămuri bunica. Bine, trebuia! Ei şi dacă a adus-o în hârtie, ce grozăvie a fost?

Speriat, tremurând mereu, Ficu se rugă de cusutoreasă:

— Lasă maşina, mamă! Stai cu mine de vorbă... Lasă maşina, mamă!

Femeea opri uruitul lucrului.

— Crezi tu că se poate lăsa aşa uşor maşina?

Copilul începuse să ştie că de munca mamei atârna totul. Dar acum nu-i mai păsa de nimic. Avea un desgust de viaţă şi de socoteli. La urma-urmei să se 'ntâmple ori ce — nu-l mai interesa.

— Ştiu că e greu...

Şi-apoi, în chip de revelaţie:

— M'am gândit la ceva!... Las'o dracului de muncă. Trăim aşa... cât putem!

Şi se prăbuşi cu capul în poalele femeei. Nu plângea. Suspina, doar, repede şi tresărea necontenit. Cusutoreasa îi ridică, uşor, capul şi se miră: avea, par'că, alt cap în mâinile ei slăbite, — un cap de

bătrân, ochi lucizi, frunte însemnată cu numeroase cute, buze strânse ermetic...

— Eşti schimbat, tare schimbat Ficule... te doare ceva?

Copilul negă cu furie.

— Nu! Nu mă doare nimica.

Işi culcă, din nou, capul în braţele femeei. Şi, suspinând mereu, vorbi:

— Să nu mai lucrezi, mamă... Să nu mai faci nimic. Să te odihneşti. Trăim aşa... Trăim cum s'o putea... Nu mai plătim nici lemne... nici chiria... nici maşina... dă-o dracului de maşină...

Femeea îl mângâia, surâzând:

— Vorbeşti prostii...

Ficu se ridică, dintr'odată.

— Nu! Nu vorbesc prostii... Nu mai vreau! M'am săturat. Eşti prea slabă... Eşti bolnavă.. Nu mai vreau... Nu maaai vreau!

Striga, înfierbântat, şi gesticula. Avea mereu pe dinaintea ochilor scena dintre tată şi mamă.

La ţipetele copilului, se înfăţişă Solţ, care tocmai aţipise, după masă. Avea obrazul congestionat. Precis nu ştia ce, dar bănuia că Ficu înscenase întreaga poveste, numai ca să-l întârâte. Când a intrat copilul, cu alarma lui: „tata a bătut pe mama!" el înghiţise liniştit friptura şi îşi spuse, inteligent: „A început!" Acum, când îl aude sbierând la ceasul ăsta sfânt la care se doarme (nici nu-şi închipuise să se poate şi altfel!) Şulăm Solţ nu mai are nici o îndoială. S'ar fi repezit să-l sfâşie pe îndrăcitul de Ficu, vecinic plângăreţ, cârcotaş şi şubred. Dădu,

însă, de privirile nevestei, ori când gata să intervie cu strigăte şi implorări. Se mulţumi, doar, să sbiere, cu un nâduf sporit şi de somnul pentru întâiaşi dată întrerupt.

— Ai văzut? Vezi? Ai văzut? Nu ţi-am spus eu că n'o să avem linişte în căsuţă? Nu ştiam eu că Ficu are să ne facă pozne? Ei, acu ce zici? Să te-aud! Vorbeşte! Dă-i drumu!

Se îmbăta de propriile-i cuvinte. Furia nu-l năpădise într'adevăr. Se înfuria pe măsură ce simţea că nu se înfurie cum se cade.

— Am ştiut! Am ştiut eu, — săracu de mine ce m'aşteaptă...

Haike îl ţintui cu o privire rece.

— Taci! Hai, taci! Auzi? Taci!

— De ce să tac? Cum o să tac! Nu mai am odihnă în casa mea! Nu mai am linişte! Nu mai sunt stăpân!

Esther se ridicase sprijinindu-se cu mâna de scaun.

— O să ne mutăm! şopti ea. Ai dreptate. O să ne mutăm!

Copilul încremenise în spatele mamei. Pricepu că totul a fost în zadar. Nimeni nu putea să schimbe rosturile vieţii. Ori ce-ar face el, sau baba, — tata tot spre dimineaţă vine, tot în chip egal se poartă cu lumea din casă şi ciocnirea dintre el şi mama s'ar fi produs *ori cum*. Acest „ori cum" îl stânjenea, mai ales. Işi dădu seama că nebunia lui de-o clipă a fost fără urmare, inutilă, văduvă de rod.

— Nu-i vorba de mutat! — sbieră Şulăm, chinuindu-se par'că să-şi găsească pricinile furiei autentice,

a furiei lui din zilele tragice când Leib îi cerea bani sau când era obligat să facă o cheltuială oarecare — nu-i vorba de mutat. Da' 'ntreab'o (arătă spre Haike) dacă nu i-am spus de mult că Ficu e un copil al dracului...

— Lasă-l pe Ficu! îl implora Esther. E un copil ca toţi copiii!

— Da!... Da' uite ce-a făcut!

Işi duse mâna spre cap.

— Nici nu mai ştiu unde mi-e capu'! M'a ameţit! M'a nenorocit! N'am dormit o clipă! D'abea v'aţi mutat şi dumnealui şi-a arătat talentele!

Asta spun! Nu altceva! Asta spun!

Haike îl luă de braţ.

— Acu taci! Hai, taci!

Apoi, către copil:

— De ce-ai ţipat?

Ficu ridică din umeri. De unde să 'nţeleagă mătuşa asta, de ce a ţipat el?

— N'am să mai ţip! spuse, în loc de orice alt răspuns.

— Acu' sigur că-i convine! continuă, aparent, furios Şulăm şi se gândi că n'are ţigări. Le fumase pe toate. Asta îl plictisise şi mai mult.

— Dacă mai faci asta, mă, odată... dacă mai faci aşa ceva... să ştii!...

Femeea îl trase violent de haină.

— Las' că-ţi arăt eu ţie! sfârşi Şulăm, şi trânti uşa.

Haike rămase cu ochii în jos, în faţa cucutoresii. Căuta cuvintele cu care s'o mângâie, dar nu izbutea

să găsească nimic. Ce-ar putea să-i spuie! Că s'a speriat? Că Ficu e-un „copil rău"? Că şi ea bea zilnic otrava unor amărăciuni fără nume şi fără sfârşit?

— Estherl, dragă, îi vorbi, în cele din urmă, dacă ai să ai vreo nevoie, cheamă-mă! Stăm aproape.

— Bine, Haike!

— Eu mă duc, n'aşa?

— Da!

— Sunt aici, chiamă-mă când vrei! Cu bine!

— La revedere!

Esther îşi chemă băiatul.

— Ai văzut? I-ai speriat?

— Da, mamă, am văzut. N'am să mai fac!

Femeea îşi ascunse lacrima în batistă, simulând că-şi şterge nasul. De mult observase la copil o preocupare de soarta ei, surprinzătoare la vârsta arşicelor şi a jocului în aer liber. Cuvinte care altei urechi scapă, se imprimau în mintea lui, prea de vreme coaptă, gesturi, în aparenţă simple, dar cu tâlc îi reţineau atenţia. Mic, palid, şubred — Ficu vedea şi auzea totul, depozitând în adâncuri un material de revoltă grea care exploada pe neaşteptate. Cum s'a întâmplat, de pildă, astăzi. Esther ştie că băiatul strigând: „Nu mai vreau!" a vrut să spuie: „Nu mai pot răbda". Ce nu mai poate răbda Ficu? se întreba Esther. Mai întâi suferinţa ei. Boala cusutoresei — simţul mamei nu se înşela — îl dezola, îi voala aspectul primăvăratec al unei vârste, normal fără complicaţii, îl tiraniza. Se culca şi se scula cu imaginea bolnavei care-l obseda.

Mai ales în atitudinea ei de roabă a maşinii de cusut, aplecată asupra-i, legată, ferecată aproape de ea — cu ea. Ficu ştia că munca îi înrăutăţea boala. Căutase necontenit o posibilitate de înlăturare a acestei salahorii: n'o aflase. Şi-atunci: copilul cu bună dreptate ţipase: nu mai vreau — adică: nu mai pot răbda boala mamei.

Dar mai era şi înfăţişarea lui Şoifer. Ficu ştia că tată-său îşi cam petrece timpul pe-aiurea. Aflase, vag, de lumea barurilor în care se învârtia, prin fatalitatea meseriei, chelnerul. Odată, unchiu' Rubin, isgonit dela atelierul de perii, unde d'abea fusese primit, l-a rugat pe Şoifer să-i facă un rost la cabaret — tot ca chelner. Tată-său i-a răspuns, întâi, că aşa ceva e greu. Rubin e perier; ori cât de bine ar putea „servi" nu face parte din nici o societate de breaslă... Dar perierul a stăruit, a stăruit şi cusutoreasa şi omul s'a înduplecat. Tocmai plecase cineva dela bar în provincie şi se afla vacant un loc de chelner. Rubin s'a îmbrăcat în negru, puţină eleganţă avea profesorul de dans dela „Pomu Verde", şi a început a „servi". Atunci, într'o noapte de iarnă, unchiul şi-a luat nepotu la cabaret. Copilul a fost aşezat la o masă, izolată, şi i s'a adus o prăjitură. Mâncând, Ficu observa când pe tată-său, când pe Rubin. Domnii veseli dela mese şi cucoanele strigau şi pe Şoifer şi pe unchiu-său cu un singur nume:

— Garçon!

Copilul se miră, la început, dar şi-a dat apoi seama de înţelesul cuvântului.

De câteori era mai liniştit — în „pauze" — Rubin se oprea la masa copilului:

— Ei, îţi place?

Unchiu-său voia să ştie dacă pe Ficu îl distrează cupletele sau năsdrăvăniile cântăreţilor şi artiştilor de pe scena improvizată în mijlocul salonului. Copilul încerca, însă, un sentiment mai curând de tristeţe, decât de bucurie. Răspundea, totuşi, invariabil:

— Da, foarte mult!

— Mai na o prăjitură! îl răsplătea, atunci, vesel perierul.

Ficu vedea femei întinzându-şi, leneş, braţele spre domni care d'abea intrară în local; tineri pudraţi şi sgomotoşi care se stropeau între ei cu sifon şi lume serioasă pupându-se, beată, şi jurându-şi nu se prea auzea bine ce anume...

Copilul, examinând femeile, cu obrajii strălucind de creme şi cu coliere acoperind gâturi albe, le asemuia cu Esther, slăbită, cu ochelari, încovoiată pe maşina ei de cusut... E o deosebire, îşi spuse copilul, între vopsitele şi îndopatele astea, fericite, par'că de atâta belşug şi femeea săracă de-acasă, osândită — de cine, Doamne? — să-şi închee viaţa într'o zi cu capul căzut pe lucrul ei blestemat...

Ficu n'avea de unde să ştie că femeile de marmură care îşi mişcă, vesele şi nepăsătoare, buclele dela un bărbat la altul şi sorb, cu infinite nuanţe, şampania, — au şi ele, poate acasă mizeria lor cruntă... Au şi ele, poate, o mamă în preajma sfârşitului, un tată paralitic sau copii anemici cărora nopţile albe ale mumii le asigură viaţa... N'avea

de unde să ştie că fiecare zâmbet e plătit cu sânge şi fiecare hohot de râs cu ani scurtaţi dintr'o existenţă devastată de toate dramele posibile.

Ficu avea, doar, icoana Estherei pe dinaintea ochilor obosiţi. A unei Esthere veghiând, la lumina ofticoasă a lămpii cu gaz, ivirea zorilor şi curmarea unor dureri nocturne.

Felul de trai al lui Şoifer, între cheflii şi o familie amărîtă — pricinuia încă un motiv de suferinţă copilului, presupunea Esther. Şi, ţinând seama şi de acest motiv, — Ficu avea dreptate să strige: „Nu mai vreau" — adică: „Nu mai pot răbda".

A doua zi, copilul nici nu s'a dus la şcoală. Il duruse capul, Şternbaum îl sfătui să rămâie acasă. Copilul a dormit târziu, s'a sculat, buimăcit şi a plecat grăbit.

Când s'a făcut seara, Esther a observat lipsa lui Ficu. A fost căutat pretutindenea. Din întâmplare, cusutoreasa a dat de-o scrisoare, aşezată, totuşi, vizibil pe-un colţ al maşinii de cusut. Copilul îi scria că pleacă de-acasă să-şi caute un rost în alt oraş.

„Nu te supăra, dragă mamă, glăsuia prin slove Ficu, n'am nimic, nu sunt bolnav, nu mă doare capul, mi-e bine. Nu mai vreau să te văd mereu plângând. Mă duc în lume să găsesc ceva de lucru şi atunci am să vă trimit bani s'aveţi şi voi şi tu să nu mai stai mereu la maşina de cusut. Eu sunt acum mare şi pot să vând covrigi sau să ajut la căratul lemnelor. Aizic din han câştigă doui lei pe zi — şi nu-i mai sdravăn ca mine, păzind

depozitul de var din Olteni. Am să găsesc şi eu ceva. Ştiu că tatei nu-i pasă. E mai bine aşa. Nu vreau să-l fi supărat şi pe el. Destul că ai să te necăjeşti tu, dragă mamă. Şi pe tine, dragă babă, te rog mult de tot să nu te întristezi că eu sunt bine şi sănătos şi am să vă scriu mereu. Rugaţi-o şi pe *mimă Haike* să nu ţipe când o auzi că am plecat. Şi tu, dragă mamă, să ştii că am să fiu mereu cu gândul la voi. Acuma singur nu ştiu unde mă duc, că v'aşi scrie. Plec cu trenu! Alfred mi-a spus că el a plecat de multe ori fără bani şi unde ajungea se ruga de vreun cârciumar să-i dea o bucată de pâine şi să-l lase să doarmă, undeva, pe jos şi el are să-i ajute în prăvălie. Totdeauna a găsit oameni buni, aşa mi-a spus. Am să găsesc şi eu! Cum ajung şi câştig ceva, îţi scriu, dragă mamă. Nu te supăra. Nu mai pot să stau acasă. Vezi de pune-mi bine fotografiile alea mici *la minut* de când eram copil. Intr'una sunt fotografiat cu tine. Eram tare mic, cât o gogoaşe şi mă ţineai în braţe. Purtai o rochie nouă, foarte frumoasă. Cu aşa rochie nu te-am mai văzut niciodată. Nici nu ştii, dragă mamă, cât te iubesc eu pe tine şi ce dor mi-e de tine, acuma când plec. Dar trebuie să plec, nu mai pot! Vreau să câştig bani mulţi, să vă dau la toţi! Pune toate fotografiile mele într'un dulap — în dulapul în care ţii rufele şi să mi le trimiţi sau să mi le dai, când mă 'ntorc. Vezi că în cutia mesii am şi două poezii. Le-am făcut din capul meu pentru tine. Ţi le las ca să te gândeşti mereu la mine. Nu fii supărată că ai

să vezi ce bine are să fie şi câţi bani am să câştig. Să ştii că mi-am luat o flanea cu mine şi, pe dedesupt, trei cămăşi. Am şi optzeci de bani, mi i-a dat unchiu... zicea să-i pui la „Casa de Economie". Ii am bine, nu mi-i fură nimeni. Imi pare bine că e vară... Te sărut mult-mult de tot! Ficu".

— Doamne, Dumnezeule! Ce mă fac?

Cusutoreasa, cu buzele albe, alergă să cheme pe Leia şi pe Veta şi pe vecini... Tot hanul fu la uşa cusutoresii. Femeile ţipară şi se băteau cu pumnii în piept, bărbaţii ridicau din umeri, blestemând un copil aşa de „sucit", fiecare avea de propus ceva. Alergau dela un capăt la altul al hanului, vorbind fără şir şi nefiind în stare să se facă ascultaţi.

— Când a plecat? întrebă Alfred, impunând tuturor tăcere. Acu' un ceas l-am văzut pe Griviţa!

— L-ai văzut... acu... un ceas? băigui Esther, Şi vocea îi tremura.

— ...zici că acu' un ceas?

— Da! Eşeam dela un *„pont"* al meu.

— Atunci, spuse femeea, agăţându-se de Alfred, hai cu mine... arată-mi unde l-ai văzut?

...Ficu fu găsit lângă gară, interesându-se de ora plecării trenului „Fulger" — a oricărui tren „Fulger". Fu ridicat în braţe de către cusutoreasă, mângâiat, sufocat sub sărutări materne şi adus acasă, pachet.

Esther îl privi cu ochii de-atunci. Ţipătul lui repetat: „Nu mai vreau!" pe care ea îl tălmăcea în felul ei — o îngrijora. Dacă Ficu va repeta fuga şi, de astădată, va izbuti să dispară? Fără

copil, cusutoreasa cine ştie cum va trăi, *cum se poate trăi,* rectifica ea gândul. Atunci îl întrebase:

— De ce ai făcut asta, Ficule?

El i-a răspuns ca acum:

— Nu mai puteam!...

— Şi unde-ai vrut să pleci?

— Să-ţi spui drept, mamă: în America!

Au urmat zile de tandreţe neobicinuită între mamă şi copil. Baba, deasemenea, îl mângâia, cu mâna ei urâtă şi-l alinta. Numai Şoifer n'a priceput nimic. L'a privit cu aceiaşi ochi de fiecare ceas şi, doar, în treacăt, l'a încercat:

— E adevărat, ai vrut să pleci?

— Da! i-a răspuns, scurt copilul.

Şoifer se minuna.

— De ce?

— Uite-aşa, tată!

Omul a ridicat din umeri, a încruntat puţin dintr'o sprânceană şi a plecat la cabaretul cu femeile trupeşe şi cu veselia sgomotoasă a orchestrii bete.

Haike, însă, îl certa mereu.

— Eşti o haimana... un rău.., ai s'o omori cu zile pe mama...

Cuvintele îl ardeau. Are să „omoare" *el* cu zile pe mama?

Esther o ruga necontenit:

— Taci, Haike! Taci, bre!

In sfârşit, toate s'au domolit. Copilul şi-a reluat şcoala, Esther lucrul şi mătuşa gospodărirea casei ei trudnice... Astăzi, însă, îl vede ca atunci: închis în propriu-i suflet, tăcut, stins.

BIBLIOTECA *ACADEMIEI* ROMÂNE

— Să nu mai faci, zău, să nu mai faci d'astea!

Ficu lăsă, iar, privirile în jos.

— Crezi că s'a întâmplat, poate, cine ştie ce grozăvie!

Mama voia, firește, să atenueze gravitatea scenii. Băiatului, însă, lovirea femeii îl tulbura până la delir. Căuta să-şi rememoreze fiecare amănunt. Mama, cum lucra, sărmană şi mioapă, la maşina de cusut. Tata, care s'a sculat d'abea atunci, a privit, ca deobiceiu, în odaie, şi s'a aşezat la masă. Il vede bine: calm, indiferent, exact ca întotdeauna... Ce dracu s'a petrecut, atunci, ca omul ăsta care venea acasă doar să se culce şi să mănânce — să-şi iasă din fire? A, — sarea. Copilul îl vede, cum, plictisit, scormonește solnița.

— Sare! Nu mai e un pic de sare, aici! — par'că aşa ar fi spus.

Mama s'a ridicat dela maşina ei de cusut şi a fugit în bucătărie. De-acolo s'a întors cu o hârtie — a! asta e! — hârtia! In hârtie se afla sare. Şi pe Şoifer l-a înfuriat că nu i s'a adus sarea în solniță sau în farfurie!... Asta e!

— Mamă, de ce nu i-ai adus sarea în farfurie?

Cusutoreasa întoarse capul spre el, neliniştită.

— De ce te gândeşti mereu la asta?

— Nu mă gândesc mereu, zău! Dar vreau să ştiu! Ia spune-mi!

Femeea dădea din umeri. De ce nu i-a adus sarea în farfurie?... Ea se ridicase, obosită ca întotdeauna, dela maşina de cusut, puțin buimacă şi dornică, totuşi, să-şi servească repede bărbatul. Intrând în bucătărie, i se părea că merge prea încet. Atunci a rupt o fâşie de hârtie albă, de împachetat care-i sta la îndemână, turnă din cutia de lemn din perete puțină sare şi se înapoie, mulțumită că a venit repede...

— Ce să-ți spui? răspunse Esther! Aşa mi s'a părut că-i bine.

— Asta cred şi eu! făcu, bătrâneşte, Ficu şi continua să-şi privească, tăcut, mama.

Işi dă seama că Şoifer a mai avut şi în trecut unele stări de suflet, ciudate. D'abea acum îşi dă seama că e cam repezit, tată-său, cam neînțelegător. Cum n'a înțeles, el, de pildă, că mama e şubredă, că se clatină pe picioare, dacă o atingi mai tare, dar mi-te când o loveşti cu pumnul? Cum n'a înțeles el atâtea altele? Da: atâtea altele. Iată, astăzi îşi aduce aminte de unele strigăte, în noapte, ale tatălui, de unele înjurături, de unele întâmplări cărora el nu le aflase pricina. Acum toate i s'au limpezit. Şoifer nu era chiar atât de liniştit.

Câte odată bărbatul venea, încălzit de vinul lui madam Cearnă, şi se da la femee. Dar Esther amețită de dureri, istovită de tot felul de tratamente medicale, nu-i putea satisface poftele. Se scuza. Ii spunea că d'abea dimineața fusese la doctor; că uneltele tari ale chirurgului o măcelăriseră, doar-doar s'o afla exact boala care o mânca de vie...

Refuzul femeei exaspera pe Şoifer.

— Asta-i porcărie!, murmura bărbatul, furios. Asta-i porcărie, zău aşa!

Altădată, după un vaet al Estherei, Şoifer i se adresa, scârbit:

— Ai început să cobeşti, făă?

Copilul se ridica în coate. Patul i se părea strâmt, întunericul o povară, ca un acoperiş pe moalele capului. A spus mamei: făă? Da' ce-o fi făcut?

— Nu mai am femee! se plângea, în aceeaşi zi Şoifer bătrânei. Pur şi simplu: nu mai am femee... De-un an nu mai ştiu de sunt sau ba însurat. Copilul asculta atent, privind cu ochii lui măriţi de spaime, figura roşcată a tatălui şi obrazul palid al mamei, fără a pricepe bine despre ce grozăvie anume e vorba.

— Făă, să mi-te duci dracului! l-a auzit el în altă noapte pe bărbat spunând Estherei, în timp ce femeea, în patul alăturat gemea uşor.

— Să mi te duci dracului şi gata! Aşa nu mai merge!

Ce se petrecea între ei?

In perioada presupusului sifilis, medicii i-au interzis apropierea de bărbat. Iar un specialist în genito-urinare, la o examinare sumară a femeei, a rămas nedumerit de-o scurgere albă-gălbuie.

— Ce-i bărbatu 'dumitale?

— Chelner!

— Aha! a făcut inteligent, doctorul. Şi se gândi: e chelner, în contact, adică, permanent cu tot felul de femei uşoare, nevizitate de medici. O fi luat o blenoragie, pe care, la rândui, a transmis-o femeei. Pentru doctor, nu mai încăpea nici o îndoială că Esther este şi blenoragică. I se făcură spălături,

i se aplicase şi tratamentul dureros şi inutil al nitratului de argint, fu cercetată în chip şi fel zi de zi. Ajungea acasă frântă şi cu ochii în lacrimi.

— Mamă, dragă, întâmpina ea pe Leia. Mă nenorocesc doctorii! Au umblat în mine ca într'un coş de sobă... Oh! Oh! Oh! şi izbucnea în hohote de plâns.

Pe asemenea timpuri, Şoifer, absent la toate, pretindea femeei să-şi îndeplinească datoria-i conjugală. Imposibilitatea ei îl scotea din sărite. Copilul l-a rugat să-l lămurească de ce vorbeşte urât cu Esther, de ce sbiară, de ce e supărat. Şoifer îl privea, fără supărare, fără duioşie, fără nici o flacăre în ochii lui egali şi ridica din umeri.

— Lasă-mă! îi svârlea, apoi, plictisit şi pleca de-acasă.

Asemenea întâmplări pot turbura şi ele — reflecta cusutoreasa — sensibilitatea bolnăvicioasă a lui Ficu. Şi femeea evocă dimineaţa lipsită de soare, îndoliată, par'că, în care copilul se înapoiase împreună cu tată-său, dela Cearnă.

Il invitase iarăşi Rubin la cabaret, să-i dea o prăjitură şi să audă muzică „fără perdea".

In spre ziuă, Şoifer l-a iscodit:

— Ţi-i somn, aşa-i că ţi-i somn?

Copilul căscă lung, dar dădu, cu hotărîre din cap, în semn negativ.

— Nu mi-i somn de loc!

Rubin rânji.

— Ăsta-i cavaler, ce crezi! Ca mâine îl am la *dans*.

In sufletul lui de „monden", perierul visa un Ficu îmbrăcat în smoking, frezat şi pudrat şi dansator frenetic, mai ales dansator.

— Are să le zăpăcească pe toate! îşi spunea, gândindu-se la clientele obicinuite ale sălii.

— Ei, dacă zici că nu ţi-i somn, mergi şi tu cu noi la Cearnă!

Copilul auzise de „localul" din calea Văcăreşti unde tată-său îşi cheltuia banii şi timpul în fiecare zi şi de unde se înapoia când vesel (o veselie, în felul ei!) când mahmur şi pus pe ceartă. De cele mai multe ori, însă, omul venea dela Cearnă obosit: pe drum nu râvnea decât perna pe care să puie capul şi s'adoarmă imediat, sforăind.

— Bine, tată, merg şi eu!

La „madam Cearnă" în odăiţa din dreapta, poreclită „salon familiar" la masa lungă şi însemnată cu tot felul de semne, au şi sosit edecii casei: şease chelneri din centru, doi debitanţi de tutun, câţiva covrigari de „lux", actori şi actriţe ai teatrului evreesc, noctambuli şi cheflii fără meserie, care toată ziua umblă din cafenea în cafenea să ciupească un leu şi noaptea să-l bea, un garderobier, o bandă de lăutari şi câteva femei.

— Femeile astea, se văita Isac, bărbatul doamnei Cearnă, un butuc de om, fără linie, din creştet până 'n talpă o singură bucată de carne, — femeile astea vin regulat să-şi caute bărbaţii aici. Le-am arătat toată prăvălia, odată, de două ori, de nouă ori... Crezi că-i de ajuns? Aşi! Vin mereu să-i „prindă".

Femeile, neveste de vopsitori şi tinichigii din Văcăreşti şi Dudeşti, cunoşteau cârciuma obicinuită în care-şi aflau bărbaţii, la chef, şi de unde-i aduceau, ţinându-i bine de umeri, acasă, între copii. Dar de câtva timp, bărbaţii au schimbat locul. Şi toate vecinele din cartier susţineau că'n altă parte nu pot fi decât la Cearnă...

In aşteptare, arse de îndoeli şi de griji, ele cereau un rom sau un vin şi, încet-încet, se îmbătau, crunt. Femeile bete ofereau, apoi, lumii din cârciumă, un spectacol neaşteptat: se apucau la ceartă, îşi aruncau una alteia cuvinte născocite în aceiaşi clipă şi se învinuiau de cele mai cumplite grozăvii... La urmă se împăcau, sărutându-se, şi aruncând vina pe patron.

— Să nu-ţi putrezească oasele în pământ! blestemau ele clătinându-se pe picioare. Şearpe!...

Şi-apoi plecau, în capul gol, cu ochii turburi, înfierbântate şi cu o greaţă adâncă de toate... de bărbaţi, de vin, de calea Văcăreşti, de luminile roşietice ale răsăritului...

Şoifer venea de ani de zile aici. Avea aerul unui om care se află la el acasă... Dădu mâna cu chelnerii, cu actorii şi cu garderobierul; pe covrigari îi salută, doar, din cap.

— Ţi-ai adus mânzul, frăţioare? îl întâmpină în evreeşte Şapsă Şapcalovici, preşedintele „Societăţii chelnerilor şi personalului alimentar" — cum suna şi carta sa de vizită.

Şoifer privi la Ficu.

— E foarte învăţat! spuse omul, mândrindu-se.

„Știe și nemțește și franțuzește, par'că ar fi *servit* la Capșa".

Președintele râse, amuzat.

— Nu mă crezi? se întârâta Șoifer.

Și, către copil:

— Ia zi: Ce mai faci?

Copilul, stânjenit, satisfăcea dorința părintelui.

— Zi și pe franțuzește! Zi și poezia cu oile! Așa! Ei, dom'le președinte, acu' nu mai râzi? Râzi înainte! Haide, — să te văd!

Fericit, o clipă, Șoifer se așeză la masă, trăgând alături un scaun pentru Ficu.

Președintele „Societății chelnerilor și personalului alimentar" se înfățișa îmbătrânit, din cauza unei chelii totale, a unei guri știrbe și a cutelor adânci de pe obrazu-i tuciuriu. Cea mai mare — și singura — lui mândrie e că „servește" de treizeci de ani și a oferit personal cu mâna lui paharul de șampanie, la un banchet, prințului Suediei.

— „Prințul, povestește el pentru a suta oară aventura, m'a privit drept în ochi, a zâmbit plin de atenție pentru mine și mi-a spus, în auzul tuturor — și vă rog să mă credeți că era lume de soiu — mi-a spus, tare:

— Merci!

Aaah! ce vremuri! Mai adă o sticlă!

Ceilalți chelneri își făceau semne și își șopteau. Șapsă le strica dispoziția:

— Mă, băieți, mă, d'abea v'ați *liberat* și v'ați și obrăznicit!

— Mie să nu-mi spui că m'am „liberat", dom'le Șapsă? răspunse, supărat unul din ei.

— Nici mie! adaugă celălalt.

Al treilea tăcu, subit întristat. Făcuse o lună pușcărie pentru că, la o bătaie, în Dudești, a scos adversarului un ochiu. Domnul Șapsă zâmbi. Izbutise să-i despartă și nu mai dorea nimic.

— Doui mușchi în sânge! comandă Șoifer. Ce bem, Rubin?

— Pardon! Eu nu schimb. Să vie tot negru!

Garderobierul, aproape beat, istorisi:

— Fecioru-meu a împlinit eri zece ani. L-am dat la un atelier mecanic. E un om întreg, — de!

Ei bine, știți ce mi-a cerut de ziua lui, paștile măsii de copil? Să-i cumpăr... un cal de lemn!.., dumnezeii măsii cui l-a închinat!

Garderobierul, la fiecare frază, îi trăgea și o înjurătură. Auzise, în timpul serviciului, tot felul de blesteme și înjurături și încerca să le rostească și el. Cum n'avea memorie strălucită, vorbele i se încurcau și înjurăturile se transformau, de nerecunoscut, în gura omului. Cârciuma, însă, făcea haz de nenorocirile garderobierului, ațâțându-l și îndemnându-l să înjure.

Un muzicant își număra gologanii.

— Ași mai bea un *sfert*, fraților, dar nu mai am bițtari!

— Imi pare bine și să crești mare! îi răspunse covrigarul.

— Fraților, continua lăutarul, știu să fac ca rața și ca găina... cinstiți-mă c'un sfert și vă fac să vă..,

— S'o spui asta lu' mutu! îi replica, răutăcios, covrigarul.

— Să vie-un sfert pentru lăutar! comandă președintele, cu mândrie... Eu, care l-am servit personal pe prințul Suediei...

Muzicantul a băut vinul și a făcut ca rața și ca găina. Covrigarul râdea cu gura mărită și-și lăsa capul pe spate, fericit.

— Bravo, mă Truță, mă!

— Sfertul n'ai vrut să-l dai — da' de râs ști să rîzi!

— Dau, mă, sfertul, mă! Mă crezi, adică, sgârcit— hai?

Actorii mâncau puțin și beau mult, îngânduraţi.

Cineva, din rândurile lor, se ridică și oprindu-se înaintea „președintelui" se închină pân' la podea.

— Eu și cu soția mea și cu prietenii noștri de dincolo vrem să vă facem o rugăminte.

Șapsă luă o atitudine aristocratică, de stăpân, și răspunse, cu o intonație distinsă:

— S'auzim! Toată viața v'am protejat!

Actorul se înclină.

— Dăm, spuse el, o reprezentație în beneficiu: „Moartea Ducelui de Parma" piesă cu cântece și dansuri și-am vrea, dacă se poate, să ne cumpărați un bilet.

— Un bilet? Asta-i tot? spuse președintele.

Poftim! Pentru atâta lucru!...

Chelnerul cumpără biletul, svârlind actorului banii cu un gest de totală indiferență.

— Il vezi? șopti cineva lui Șoifer. Așa face în

fiecare zi. Bea până dimineață, aruncă banii până la ultimul cinci și se duce acasă, lefter: nici nu-i pasă de nevastă și copii. Când se trezește d'abea, mâine la prânz, îi pare rău. D'aia una din fete i-a ajuns curvă!

Președintele tresări. Cuvântul i-a ars timpanul. Se ridică, vânăt.

— Ce-ai spus, mă? Cine-i curvă?

Omul care șoptise tot timpul în urechea lui Șoifer se prefăcu indiferent.

— N'am spus nimic, dom'le! Dă-mi pace!

Dar președintele a ridicat o palmă grea deasupra capului.

— Cine-i curvă, mă? Pușcărie, mă!

Și lovi cu sete obrazul omului. Intr'o clipă cel lovit se ridică și izbi cu pumnul strâns în cap pe agresor.

— Na! Altădată să nu te mai *agăți* de nimeni!

Președintele căzu între mese.

— Curvă?... Anafura mătii de criminal!

Și cu mâneca hainii își ștergea gura. De lacrimi? De bale? Se întreba Ficu.

Impasibil Șoifer își turnă vinul în pahar, îl răsturna peste cap și îmbuca, liniștit. Mai neliniștit, Rubin intervenise între scandalagii.

Isac îl opri:

— Vezi-ți de treabă. Asta se petrece des. E adevărat: Șapsă svârle aici ultimul ban, ba pe muzică, ba pe teatru... Nu mă interesează. Sunt banii lui! Și-i adevărat că are o fată curvă. Aia înaltă și cârnă, Fany.

Nici asta nu mă interesează...

Pe cârciumar nu-l mai interesa nimic. Minat de-o astmă rebelă tratamentelor și de un diabet prevestitor al morții, Isac d'abea mai putea sta la tejghea. Continua să rămâie însă, în prăvălie pentrucă n'avea somn. Sus, în odăițele pe care le ocupa exact deasupra cârciumii, odihnea de ani de zile o femee în tocmeală cu moartea, care nu se știe cum, o mai îngăduia... Cearnă, nevastă-sa, fusese cândva o negustoreasă vestită. Ea dregătorea în cârciumă, ea alegea vinul și carnea, ea recomanda clienților bunătățile. Acum se mulțumește să se aprovizioneze prin bărbat.

Ficu, galben și incapabil să se atingă de mâncare, îl trase pe Rubin de haină.

— De ce s'au bătut ăștia?

Perierul înghiți în sec.

— O neînțelegere! Fleacuri! Ia un pahar cu sifon, mai bine!

Copilul dădu din cap.

— Nu! Nu iau nimic. Mi-e somn.

Șoifer comandase o nouă sticlă. Ochii i se înpăenjeniseră.

— Rubine, spuse el, moale... Iți bați joc de mine, mă? Cât ți-a dat profesorul?

Perierul se făstăci la început. Apoi simulă o indiferență de ghețar.

— Profesorul? Cât să-mi dea? O băncuță!

Șoifer lăsă păharul din mână, încruntat.

— O băncuță? Profesorul să dea o băncuță? Mie îmi spui fleacuri d'astea, Rubine?

Vorbeau despre clientul cel mai generos al cabaretului, un profesor de școală, neamț, care dădea și lecții particulare și câștiga mulți bani. Suferea de inimă și avea credință că are să moară odată noaptea în somn. Ca să evite asta, neamțul își consuma noaptea la cabaret fără nici o întrerupere. Dormea puțin ziua. Somnul de zi este în mâna noastră: îl suprimăm când vrem, par'că știm în somn, chiar, că dormim. Noaptea, însă, întunericul e ca un mormânt ermetic închis soarelui și vrerilor noastre. Profesorul și-a simplificat viața: a divorțat, s'a mutat într'o cameră de hotel și își petrece timpul între școală, lecții și cabaret. Aici e cunoscut de toate femeile, este confidentul lor. Aici e salutat de chelneri cu surâs-complice.

— Zi, Rubine, cât ți-a dat?

Copilul voi să intervie, dar tată-său îl privi urât.

— Ți-a dat *o piesă*, nu?

Și, cu dojană:

— D'aia te-am adus eu la cabaret? D'aia m'am luptat cu toți să te lase să servești? D'aia...

— Ascultă, pardon! ce vrei? Vrei să-ți dau ceva din bacșișul meu? Bine, îți dau! Cât?

Șoifer n'a pretins, însă, nimic. De câte ori se amețea mai mult decât îl țineau puterile—de atâtea ori căuta pricină ori cui. Nu-și alegea oamenii. Se ciorovoia cu Isac sau cu președintele, cu actorii sau cu covrigarul, cu femeile vopsitorilor sau cu băiatul din cârciumă care îi aducea vinul... Nici pricina nu și-o alegea. O găsea. Rahmil nu i-a răspuns cum se cuvine la salut, sau vinul e prea cald... Găsea el

motiv de îmbufnare. Rubin îl cunoștea. Crezu, deci, că e nimerit să profite de prilej și să plece cu toții.

Dar în cârciumă apăruse *Sacîntors*, un lungan fără de căpătâi, pe care lumea îl poreclise astfel pentru că, evreu, trecuse la creștinism... *Sacîntors* avea o față prelungă, înpregnată de suferințe nemărturisite. Inalt și slab mergând greoi din pricina reumatismului și tușind la răstimpuri, omul se bucura de o mare faimă în cartier. Unii îl socoteau socialist. Vorbise, chiar, la câteva adunări populare de mahala. Alții afirmau că e în slujba Poliției. Luase și masa cu domnul șef de secție Ionel, în văzul tuturor. Cineva susținea că-i francmason, întreținut de lojile braziliene ca să propage ideia printre negustorii din Văcărești și meseriașii din Dudești. O femee se jura că e un religios fanatic. Dar studenții cartierului l'au auzit profesând teorii ateiste... Sacîntors devenise, astfel, practicant religios și ateu, socialist și polițist, francmason și libertar, după fantezia unora și altora...

— Ce faci, micule? se adresă el mângâind pe Ficu.

Avea o mână osoasă, cu degete care tremurau de câte ori omul făcea un efort.

— Bine, mulțumesc!

— Ați venit la chef? și privi în juru-i.

— Bei un *șprit?* îl întrebă președintele care, refăcut, comanda masa actorilor.

— Beau! Și o felie de brânză ași vrea!

— Dă-i! porunci președintele.

— Mergem? reluă Rubin.

— Să mergem, tată! spuse Ficu.

Șoifer ar fi stat încă un ceas-două. Vinul i se scoborâse în picioare. Afară vântul rece îl va lovi drept în obraz. Mâine poate să doarmă târziu: e ziua lui liberă. O zi cu care nu știe ce are de făcut. Pleacă la cafenea, în cartier, joacă table și se întorcea la Cearnă.

— Nu mai stăm de loc? încercă el, fără nădejde.

— Nu! E târziu.

Și Rubin se ridică.

— Plecați? îi întrebă Sacîntors. Și eu tocmai voiam să-i recomand amicului Ficu un studiu foarte interesant asupra *psihologiei raselor.*

— Ai să i-l recomanzi mâine! făcu, acru, Rubin

— Haide, tată! îl rugă și copilul.

Șoifer se ridică anevoie, plăti și ieși.

De sus, din odăile cârciumarului, se auzeau strigăte ascuțite.

— Cine plânge?

Patronul privi la Rubin, indiferent.

— Cine vrei să plângă? Cearnă!

— Dece?

— De ce? Nu vrea să moară! Se ceartă cu moartea. O gonește!

Copilul înregistrase toate evenimentele nopții. Il îngrețoșase viziunea tatălui când înveselit când acrit de beție, în timp ce acasă o femee subredă, cu sângele slăbit până la inexistență, se lupta cu năluci și cu dureri.

Il îngrețoșase, deasemenea și unchiul ăsta, ușuratec, azi perier, mâine chelner, poimâine și alaltă-

ieri profesor de dans, mulţumit când are un franc să-l dea „la table" sau „damelor" vesele — despovărat de ori ce grijă, ca şi când soră-sa, propria-i soră, nu s'ar sbate într'o suferinţă fără sfârşit pe patul mizer din locuinţa lor săracă. Ar fi voit să vadă în Rubin tresărind o compasiune pentru femeea şubredă, o durere şi în ochii lui turburi de fumul cafenelelor şi vinul cârciumelor. Dar perierul, în afară de cafenea, jocul de cărţi şi femeea cu care împărţea patul, nu cunoştea alt univers.

L'a îngândurat, apoi, necazul cu gust amar al nevestelor în căutarea bărbaţilor. Or fi uitat şi ele în paturi mici copii nemâncaţi... Părinţi zăbovind la beţie, cârciuma înghiţind elanurile, suferinţe pretutindenea ca urmarea cine ştie căror blesteme...

Când a venit şi a povestit acasă întâmplările nopţii, Esther s'a speriat de ochii lui imens deschişi, par'că asupra unei privelişti de groază şi ruşine.

Şi astea, întâmplările astea, i-au rămas desigur, în adânc şi-i macină temperamentul...

Cusutoreasa lăsase lucrul. De cu noaptea simţise lovituri crunte de topor în şale. O înţepau, apoi, mii de ace în tâmple.

— Ficule, îi vorbi femeea, aşi vrea să te văd bărbat în toată firea. Ce-ai făcut, nu e bine.

Copilul, care tot timpul îşi privea mama calm şi taciturn, se miră.

— Păi...

— Ascultă-mă!

— Te-ascult, mamă. Ţi-am făgăduit că n'am să mai fac!

Cusutoreasa îi zâmbi.

— Ştu! Adică vreau să cred că aşa are să şi fie. Dar tocmai d'asta vreau să-ţi vorbesc.

Tuşi sec.

— Să nu crezi, continuă femeea, liniştit, că nu ştiu de ce ai ţipat! Ai dreptate: se petrec multe... Dar eu mă uit la tine şi nu pot să tac! Ascultă-mă, Ficule, mama moare!

Copilul se ridică, electrizat, în picioare.

— Mamă! strigă el, apucând-o de braţ.

Femeea îl linişti cu un zâmbet cuminte, mieros, blând...

— Ascultă-mă, eşti băiat mare! Te vreau, cum ţi-am mai spus-o, bărbat în toată firea. Ce-a fost — a trecut. Nu vreau să mă gândesc nici la fuga ta, care m'a necăjit, îţi aminteşti, atâta, nici la supărările pe care mi le-ai făcut. Ştiu...

— Mamă, rosti, alb, copilul.

— Văd că nu te linişteşti... Şi eu am să-ţi spui ceva!

Ficu o privi, tremurând.

— Nu aşa, puiule, scumpule! Stăpâneşte-te! E în interesul tău.

— Te-ascult, mamă! Te-ascult, uite, te-ascult! Spune!

— Aşa. Cum îţi spuneam, nu mă gândesc la ce-a fost. Ştiu bine că atunci când ai fugit, tot din pricina mea a fost. Nu mai puteai răbda, văzând cât sufăr! E frumos. Dar dacă te gândeai mai bine, vedeai că şi mai mult sufăr când nu te am lângă mine... Îşi şterse o lacrimă.

— Tu ai vrut să faci bine, — e adevărat. Dar aveai încă minte de copil... La fel când cu țipetele care au ridicat curtea în picioare. Știu: nici acu n'ai mai putut răbda. Mă vedeai slabă, muncind la mașina de cusut pentru toată casa... Supărarea tatei și celelalte te-au scos din fire. Știu! Dar crezi că mi-ai făcut bine, țipând, necăjind pe unchiu Șulăm? Apăsă pe ultimele cuvinte. De ce? se 'ntrebă Ficu. De ce ține să nu-l fi supărat, în deosebi, pe unchiu Șulăm?

— Nu, nu mi-ai făcut nici un bine! — continuă femeea. De unchiu Șulăm avem nevoie. Astăzi, și eu și baba și tu... Mâine, mai ales tu! Gândește-te, te rog, bine.

Ficu se războia cu o mie de nedumeriri. Niciodată nu văzuse un cap atât de îngrijorat și în același timp atât de hotărât ca al mamei.

— N'am să mai fac!

Repeta într'una cuvintele, așteptând par'că dele ele vreo deslegare.

Afară, chiriașii ceilalți au scos, la soare, așternuturi și haine învechite. Pe câte-un scaun mucegăit odihnea vreo bătrână, veselă că a revenit căldura să-i desmorțească oasele. Copiii au închipuit o gropiță, la marginea unui arbore, și se joacă în bile. Băiatul dela băcănie a întârziat, cu degetul în gură, privindu-și semenii, fără grija lui, la joacă.

— Mamă, de ce ești astăzi... așa? cum să-ți spun? nu știu nici eu cum!

Esther îi puse mâinile pe umeri. Surâse.

— Așa trebuie să fiu. Pricepi? Așa trebuie!

Urmară câteva minute de liniște

Ficu ascultase pe femeea care vorbea mai încet ca de obiceiu, cu pauze multe între cuvinte și nu știa de ce îi tremura bărbia, de ce e atât de serioasă și de preocupată de o idee care i se zbătea, par'că sub frunte. Simțea că dincolo de vorbe se ascunde ceva, un înțeles nou, o durere alta decât în obicinuitele crize, o surpriză. Esther îl mângâia mereu, îi lua mâna și-o privea cu infinită tristețe: îi părea rău de ceva... de ce, anume? voia să știe Ficu.

— Ascultă-mă...

Repetase acest „ascultă-mă" de prea multe ori. Găsise în el un remediu momentan al panicei dintrânsa?

— Da, mamă, te-ascult!

Esther îi duse, mâna la gură. Sărutul ei lung vorbea limpede de astădată copilului.

— Mamă, țipă el. Mamă, mamă..,

Femeea duse arătătorul la buze: așa ne fuse vorba? In capul copilului se lumină de ziuă. Femeea sărutându-i mâna, întârzia gestul... părea că-și ia adio dela cineva.

— Dacă plângi, puiule, nu mai pot vorbi...

— Nu, mamă, nu plâng!

Făcuse o sforțare cumplită. Și ochii lui căpătară, într'adevăr, o liniște desăvârșită. Obrazul, deasemenea, deveni aproape indiferent. Schimbarea învioră puțin glasul femeei.

— Te-ai recules, văd!

— Da, m'am recules!

— Bine! Foarte bine!

Esther se întrebă dacă într'adevăr e o liniște desăvârșită în sufletul acestui copil care trăia mai ales prin ochii săi mari. Când observase: „te-ai recules, văd!" nu credea. Voia mai mult să-i sugereze ideea reculegerii. Totuși, continuă... *Simția* că trebuie să continue. Acum. Imediat. Avea senzația că e grăbită de cineva.

— Știi că te-am iubit mult, Ficule.

Se opri. Intrebuințase singură nesuferitul „te-am" iubit? De ce toate la trecut? E vie doar! Trăiește! Conștiința inutilității cuvintelor o sufoca. Dar urmă, cu aceiași voce:

— Știi că te-am iubit și că... te iubesc!

Răsuflă, ușurată. „Te iubesc" — prin urmare: e încă vie. Nu mai încape nici o îndoială! Și deodată se revăzu fată de văduvă săracă, încărcată de griji și copii, lucrând la o mașină de cusut. Eri — ca azi. Azi — ca mâine. Ca mâine! Se înfioră. Poate că e numai o părere. De câte ori va mai apuca ea ivirea zilei celei mai fericite care este constant mâine?

— Da, mamă! Știu.

Esther tresări. Glasul băiatului o trezise. Hotărâtă să lichideze cu trecutul, femeea vorbi deschis, cu seriositate și fără nici o duioșie.

— Dar aici nu e vorba de iubirea mea sau de voința ta. Din cauza iubirei mele te-am făcut pe tine să suferi. Din cauza suferinței tale, sporea suferința mea. N'aveai voința să te înfrânezi. Ai s'o ai. Trebuie s'o ai!

Cuvântul, apăsat, îl neliniști din nou, pe Ficu. De ce, oare, o fi trebuind să se înfrâneze? Niciodată nu i s'a vorbit așa. Esther e altă femee, are altă voce, altă prestanță.

— Vreau să te rog, Ficule, continuă ea, să te gândești la tine... Mult-mult de tot. Ai să te îngrijești singur. Ai să înveți la școală cât s'o putea. Ai să intri, apoi, undeva să-ți alegi o meserie. Scri poezii... știu! Dar nu-i de-ajuns. E bine să înveți ceva... De pildă: comptabilitatea. Se învață seara, sunt cursuri speciale pentru băeți ca tine, ocupați ziua. Și Altman e comptabil; o duce foarte bine!

Copilul îl cunoscuse odată pe Altman: un omuleț cu obrazul stricat de vârsat și cu două perechi de ochelari: suferea de-o miopie gravă, — urmare, pretindea dânsul, a nopților îngropate în registrele cu cifre multe, — multe și mici. Auzise că-și întreține familia, cu prețul sacrificării întregului său timp.

— Știu! O duce foarte bine!

— Așa, dragă Ficule, ai să cauți să te îngrijești cât mai bine singur. Pricepi? Singur! Baba e bătrână. Adică e mai mult stoarsă de vlagă decât bătrână... A suferit atâtea, — știi! Nopți nedormite, necazuri, — vai de sufletul ei, — săraca!

Să fii ascultător. Să nu-l superi pe unchiu' Șulăm!

Iar unchiul Șulăm? își spuse copilul. De ce o fi voind mama cu tot dinadinsul să-l respecte pe Șulăm?

— Tușa e o femee bună, continuă ea, e femee de inimă. Te-a ținut pe brațe când erai copil de țâță. Eu și atunci, imediat după facere, m'am îm-

bolnăvit rău de tot... Şi tu te îmbolnăveai mereu. Ai avut şi tifos şi anginâ şi scarlatină.

Lângă mine, alăturea, veghea la patul tău şi Haike, Dumnezeu să-i dea sănătate. Cu ea te rog să te porţi frumos. Să fi cuviincios. Să nu răspunzi nimic, ori ce ţi-ar spune. Sunt mai mari ca tine şi mai necăjiţi. Imi pare rău de toate-astea...

Vocea i se stinse. Redeveni nesigură. Ficu o privi: faţa mamei îşi căpătase paloarea cunoscută şi în ochi îi tremura emoţia bolnăvicioasă din totdeauna.

— Imi pare rău că ţi le spun! reluă ea. Dar trebuie să ţi le spun! Nu-i timp de pierdut. Mă prăpădesc!

— Mamă, mamă! ţipă copilul speriat. Mamă... Femeia îi strânse mâna. Aceiaşi strânsoare caldă — prelungă, de adio.

— Taci! Te rog *eu!* Taci!

Şi, din ce în ce mai stins:

— Mi-ai promis, doar!...

Ficu se ridicase în picioare. Femeea la fel. Sprijinindu-se de braţul copilului, Esther parcurgea, alăturea de el, odaia.

Se opriră la fereastră. Primăvara şi-a vădit prezenţa pretutindenea. In curtea lui Şulăm arborii s'au deghizat. Parada verdelui a început de mult, pentru ochiul sceptic sau bolnav, pentru bătrâne şi sinucigaşi...

— E frumos, afară, Ficule!

— Frumos!

Copilul plângea. Cusutoreasa îşi reprima, cu furie, emoţia. De nimic nu-i părea rău prea mult, nici de

iernile fără foc care i-au măcinat primii ani de viaţă şi, apoi, tinereţele, nici de verile pline ale hanului încins ca o căldare, nici de bărbat, nici de mama.., Numai de Ficu... de Ficu ăsta, prea de vreme copt la minte, timid, şubred, fără apărare.

— Dragă...

— Mamă!

— ...să m'asculţi, auzi tu? Să m'asculţi! Cine ştie dacă are să mai fie timp să-ţi vorbesc. După moartea mea...

— Mamă, mamă, reîncepu să ţipe desperat copilul.

— Aşa? Aşa m'asculţi?

Vocea mamei venea de departe, aproape de dincolo. Ficu îi privi obrajii. Albi, transparenţi, curaţi. Cute fine îl brâzdau peste tot locul. Fruntea avea o linie mare, verticală, drept la mijloc, ca un semn de exclamare. De ce să se despartă de viaţă? se chinuia să înţeleagă copilul.

— Iartă-mă, mamă... iartă-mă..,

— N'am ce să-ţi iert. Mă iubeşti... ştiu.,, Şi eu te iubesc. Nu vreau să mor... De ce să vreau?... Mai bine aşi sta mereu lângă tine... Să lucrez la maşină, să car pietre, să spăl scândurile, să fac orice... numai să trăiesc... să fiu lângă tine. Dar vezi că nu se poate... durerile nu mă lasă... din zi în zi mi-e mai rău... de astădată nu mă 'nşel... mor... moare mama, Ficule!

Copilul îşi frângea mâinile. Femeea se aşează pe-un scaun. Răsufla greu.

— Nu ştiu când! — nu ştiu, nimeni nu ştie... Dar tu nu mai eşti copil, mă, Ficule, tu eşti om

în toată firea?... Ai să locuești la *mimă Haike*... Mătușa e bună... totdeauna a fost bună cu tine! Și baba, la fel. Să nu-l superi pe unchiu'. Nici el nu-i om rău. Nu te atinge de pomi sau de struguri... Știu, tu nu te atingi de nimic. Dar vorbește-i frumos, nu te încăpățâna... ascultă-l chiar dacă ai să vezi că n'are dreptate. Oamenii săraci n'au voie să fie îndărătnici. Și tu — și noi — sîntem săraci. Oamenii săraci n'au niciodată dreptate. Ce vrei? Așa se 'ntâmplă întotdeauna... Să te porți bine și cu tata. Așa cum îl știi, așa-i firea lui, nu-l poate schimba nimeni. Om bun și el, poate, vai de capu' lui!... Ai să te faci mare, ai să fii comptabil, ai să câștigi bani...

Îi descleștă pumnișorii strânși. Îi mângâia mâna. I-o duse la buze. Șopti:

— Ai să fii mare... și ai să te gândești la mama... nu?

Un plâns, ca o ploaie repede, îl podidi. Nu se putuse abține. Femeea îl privi cu mustrare.

— Ficule, Ficule...

— Ce vrei, mamă?

— Să nu mai plângi, Ficule.

— Mamă...

Suspina des. Sudoarea de pe frunte i se amesteca, încet-încet cu lacrimile.

— Mamă...

— Ce-i, puiule?

— De ce ne mai naștem, mamă?

Esther surîse cu tristețea ei care venea de departe... cine știe de unde.

— De unde ai mai scos-o?

Copilul ridicase capul spre femee. Nemișcat, aștepta.

— Spune-mi, mamă!

— De unde vrei să știu eu asta!

— Nu știi?

— Nu, puiule!

— Păcat!

— De ce, Ficule?

— Pentrucă ași fi vrut să știu de ce ne mai naștem?

Uite, eu nu pot să cred asta... Nu pot să cred ce-mi spui!

— Că mă... prăpădesc?

— Da! Eu nu cred. Nu se poate. Așa-i că nu se poate?

— Nu știu. Am vrut să-ți vorbesc repede. E bine să profiți de fiecare clipă.

Ficu deschide fereastra.

— Vrei, mamă? o întrebă.

— Da, da!

Respiră, adânc.

— E frumos, puiule!

— Ce-i frumos, mamă?

— Totul. Soarele, curtea, pomii, primăvara... Curând-curând vor înflori cireșii... apoi vișinii...

Copilul îi mângâia bluza. Îi privi, apoi, lung, gâtul, slăbit, galben și brăzdat.

— Îți place primăvara, mamă?

— Și primăvara... și vara...

Rămase, apoi, tăcută.

— La ce te gândești, mamă?

— La mine... la tine... la primăvara asta frumoasă...

— Ai să te faci sănătoasă, mamă.

Esther surîse iar cu aceiași tristețe resemnată.

— Dacă vrei tu...

Durerile o încercară brusc. Înțepăturile în tâmple se repetară. Asemenea crize se produc în împrejurările cele mai nebănuite. Anul trecut, pentrucă-i făgăduise în repetite rânduri, s'a dus cu Ficu la *Moși*... Elefanții și fetele circului, mâncătorii de foc și cântăreții din palmă, ghicitoarele despletite și bărcile n'au înveselit prea mult pe copil. Se dovedise, însă, mulțumit că, alăturea de mumă-sa, pentru întâiași dată în viața lui, cutreeră paradisul cu lampioane și draci. Dar obrazul Estherei se turbură brusc, mâinile apucară, la extremități, pântecul, femeea se încovoiă sub durerea năpraznică din lăuntru. Festinul s'a terminat într'o trăsură cu coșul ridicat, unde, întinsă, pe cât îngăduia locul, pe spate, — cusutoreasa gemea sfâșietor.

Dar de ziua lui Ficu, într'un *Purim?*

Șoifer avea o slăbiciune: să serbeze nașterea copilului cu muzică, adesea cu muzica barului la care servea.

Se întindea o masă în camera golită de toate celelalte mobile, madam Cearnă trimitea treizeci de sticle de vin, Șoifer venea încărcat cu pachete de mezeluri, iar Leia tăia patru gâște și-un curcan, luați pe datorie dela Vasile.

Masa începea ziua, la unu, și se sfârșea în dimineața cealaltă.

Invitații aparțineau familiei. In afară de Rubin și nevastă-sa (care nevastă se întâmpla) veneau: Haike, cu bărbatu-său, Dină cu copiii și celelalte, apropiate sau depărtate, rubedenii. Spre seară soseau *nemții* cu viorile, țambalul și violoncelul.

In cinstea lui Ficu se cânta tot repertoriul cabaretului modern. Intre cuplete de rușine și romanțe cu dublu înțeles, Șoifer, senin, cânta evreește din psalmi, de pildă, sau recita istoria Estherei, Regina.

La toate-acestea, în capul mesii și lipit de mamă-sa, Ficu asista cu gândul absent. Era la distanțe uriașe de beția unora și veselia forțată a altora. Cu inteligența călită la atâtea încercări. Ficu presida ospățul, palid și cu aer suferind.

La un asemenea Purim, femeea a leșinat, deodată, fără nici un preliminar. A lăsat capul pe spate și a căzut de pe scaun, cât era de înaltă și de slabă... Au adus doctori, muzica a plecat și Șoifer a umblat tot timpul *umflat*, cum spunea Leia: i se stricase cheful. Criza venia la timp nepotrivit. Astăzi, întâmplarea se repetă.

— Ficule, eu mă culc puțin!

Și femeea își apăsă buzele.

— Ți-i rău, mamă?

Esther se întinse pe așternut, gemând ușor.

— Puțin... nu te speria.

Copilul se așeză pe marginea patului.

— Să *chemăm* doctorul?

Femeea făcu semn că nu-i nevoie.

— Să te învelesc cu ceva?

Același gest negativ. Esther își apăsă tot mai tare,

până la sânge, aproape, buzele. In obraji îi înfloriră două pete roşii. Se înfioră. Febra o făcea să tremure.

— Te înveselesc, mamă, ţi-i frig!

Bolnava consimţi.

— Ficule, şopti ea, apoi, chemându-l cu o mână uscată spre dânsa, Ficule să nu uiţi ce-am vorbit. Panica din ochii copilului o neliniştii.

— Eşti bărbat! continuă ea. Ţi-am repetat-o asta, ce Dumnezeu, înţelege!... Făgăduieşte-mi că ai să te porţi aşa cum te-am învăţat.

— Da, am să mă port aşa! o încredinţă el, maşinal.

Şi-apoi, cu groaza sporită în ochi, mângâindu-i părul, fruntea, obrazul, izbucni:

— Mamă, mamă, mamă, mamă....

SFĂRŞITUL TOMULUI I.

BIBLIOTECA *ACADEMIEI* ROMÂNE

EDITURA „CULTURA NAŢIONALĂ"

„BIBLIOTECA PORTATIVĂ"

Au apărut:

ION BARBU	*Joc secund* (versuri) Operă premiată de Soc. Scriitorilor Români	Lei 8
ION MINULESCU	*Celiţi-le noaptea*	Lei 9
D. IACOBESCU	*Quasi* (poesii)	Lei 8
PRINCIPESA M. BIBESCU	*Două portrete* (Ferdinand al României şi Anatole France)	Lei 7
A. A. PHILIPPIDE	*Stânci fulgerate* (poeme)	Lei 7
OCTAVIAN GOGA	*Precursori*	Lei 10
D. I. SUCHIANU	*Puncte de vedere*	Lei 8
ION MINULESCU	*Strofe pentru toată lumea*	Lei 8
B. FUNDOIANU	*Privelişti* (poeme)	Lei 7
G. IBRAILEANU	*Privind viaţa*	Lei 6
M. RALEA	*Memorial* (Note de drum din Spania)	Lei 8
TEODOR SCORŢESCU	*Popi (1922)*	Lei 7
I. VINEA	*Paradisul suspinelor*	Lei 8
HENR. YVONNE STAHL	*Mătuşa Matilda* Premiul Femina 1932	Lei 8
N. D. COCEA	*Vinul de viaţă lungă* ediţia a II-a	Lei 4
T. ARGHEZI	*Flori de mucigai* (versuri)	Lei 8
ILARIE VORONCA	*Incantaţii* (poeme) Operă premiată de Soc. Scriitorilor Români	Lei 8
CAMIL PETRESCU	*Transcendentalia* (poeme) (tiraj redus la 100 exemplare numerotate)	Lei 25
PERPESSICIUS	*Itinerar sentimental* (versuri)	Lei 6

Cărţile noastre se găsesc de vânzare în principalele librării din ţară: ele se trimit franco la domiciliu în toată ţara

EDITURA „CULTURA NAŢIONALĂ"

2, Pasajul Macca, 2 — Bucureşti (I) — Telefon Nr. 307-78